

2 | 2025

Slpř

Slovanský
přehled

Slavonic Review

Ročník 111 / Založen 1898

2 | 2025

Slovanský přehled

*Časopis pro dějiny střední, východní
a jihovýchodní Evropy*

Slavonic Review

*Journal for the History of Central, Eastern
and Southeastern Europe*

Ročník 111 / Založen 1898

Redakce / Editorial Board

Vedoucí redaktor / Editor-in-Chief

František Šístek

Zástupce vedoucího redaktora / Deputy Editor-in-Chief

David Svoboda

Výkonná redaktorka / Managing Editor

Jana Škerlová

Redakční rada / Editorial Board

Lukáš Babka (Slavonic Library), Roman Baron (Institute of History, Czech Academy of Sciences), Juraj Benko (Institute of History, Slovak Academy of Sciences, Bratislava), Adrian Brisku (Faculty of Social Sciences, Charles University), Jiří Friedl (Institute of Ethnology and Central European and Balkan Studies, Faculty of Arts, Charles University, Prague), Vladimír Gonč (Faculty of Arts, Masaryk University), Lubica Harbulová (Faculty of Arts, University of Prešov), Zora Hesová (Institute of Philosophy, Czech Academy of Sciences), Ladislav Hladký (Institute of History, Czech Academy of Sciences), Martin Holý (Institute of History, Czech Academy of Sciences), Eva Irmanová (Institute of History, Czech Academy of Sciences), Petr Kaleta (Faculty of Education, Masaryk University), Miroslav Kouba (Faculty of Arts and Philosophy, University of Pardubice), Kateřina Králová (Faculty of Social Sciences, Charles University), Jan Němeček (Institute of History, Czech Academy of Sciences), Jan Pelikán (Faculty of Arts, Charles University), Marek Příhoda (Faculty of Arts, Charles University), Premysl Rosulek (Faculty of Arts, University of West Bohemia in Pilsen), Petr Stehlík (Faculty of Arts, Masaryk University), Michal Šmigel (Matej Bel University, Banská Bystrica), Václav Štěpánek (Faculty of Arts, Masaryk University), Radomír Vlček (†), (Institute of History, Czech Academy of Sciences), Emil Voráček (Institute of History, Czech Academy of Sciences), Zbyněk Vydra (Faculty of Arts and Philosophy, University of Pardubice), Jiří Vykoukal (Faculty of Social Sciences, Charles University)

Mezinárodní vědecká rada / Advisory Board

Maria Alina Asavei (Institute of International Studies, Faculty of Social Sciences, Charles University), Ivo Goldstein (Faculty of Philosophy, University of Zagreb), Marc L. Greenberg (University of Kansas, Lawrence), Catherine Horel (Centre national de la recherche scientifique; Université Paris 1 Panthéon-Sorbonne), Božidar Jezernik (Faculty of Arts, University of Ljubljana), Olena Palko (University of Basel), Piotr M. Majewski (Institute of History, University of Warsaw), Miłoś Reznik (Deutsches Historisches Institut Warschau, Warsaw), Jelena P. Serapionova (Institute of Slavic Studies, Russian Academy of Sciences, Moscow), Tamara Scheer (Institute for East European History, University of Vienna; Department of Biblical Studies and Historical Theology, University of Innsbruck), Dubravka Stojanović (Faculty of Philosophy, University of Belgrade), Andrew B. Wachtel (American Academy of Arts and Sciences)

Od roku 2009 jsou abstrakty článků *Slovanského přehledu* uveřejňovány v databázi The Central European Journal of Social Science and Humanities (CEJSH) – <http://cejsh.icm.edu.pl> společně se jménem autora, adresou zaměstnavatele a e-mailovou adresou. Časopis je také registrován v databázi SCOPUS a European Reference Index for the Humanities and Social Sciences (ERIH PLUS).

Since 2009, all abstracts of *Slovanský přehled* are published in The Central European Journal of Social Science and Humanities (CEJSH) – <http://cejsh.icm.edu.pl/>, along with the author's name, institutional affiliation, address and e-mail. *Slovanský přehled* is also registered in SCOPUS and in European Reference Index for the Humanities and Social Sciences (ERIH PLUS).

© Historický ústav AV ČR, v. v. i., Praha 2025

ISSN 0037-6922 (Print)

ISSN 2788-3248 (On-line)

OBSAH | CONTENTS

Studie | *Articles*

- MOKRYK Radomyr
Ukrainian Culture and Soviet National Policy, 1950s–1970s:
Colonialism Reconsidered 267
- BATSIKADZE Giorgi
The Dawn of Democratization at Europe’s Eastern Edge: The 1905
Revolution and the First Democratic Self-Government in Georgia 297
- KUDRIACHENKO Andriy – SRIBNYAK Ihor –
YAKOVENKO Natalia – MATVIYENKO Viktor
The ULU National and Organizational Work among Captured
Ukrainian Officers of the Russian Army in Austria-Hungary
(1917–the first half of 1918) 323
- KUDELA-ŚWIĄTEK Wiktoria
Framing Famine as a Political Weapon: Olgerd I. Bochkovsky,
Panas Fedenko, and the FD USDPR in Prague’s Holodomor Advocacy 345

Recenze | *Book Reviews*

- Veronica APLENC, Imagining Slovene Socialist Modernity:
The Urban Redesign of Ljubljana’s Beloved Trnovo Neighborhood,
1951–1989 381
(Kateřina Bláhová)

Milan SOVILJ – Ondřej VOJTĚCHOVSKÝ –
 Boris MOSKOVIĆ (eds.),
 Druhý poločas. Jugoslávie v době vrcholného a pozdního socialismu.
 Pocta Janu Pelikánovi
 (Tomáš Chrobák) 384

Petr STEHLÍK – Ivo POSPÍŠIL – Josef ŠAUR – Josef DOHNAL –
 Marcel ČERNÝ – Pavel PILCH,
 Slovanské literatury v evropském kontextu : zvláštnosti vývoje
 a promýšlení alternativ 388
 (Matej Mordáčík)

Zprávy | *Book Reports*

395

Zprávy z vědeckého života | *News from Academic Life*

Zemřel doc. PhDr. Radomír Vlček, CSc. (* 8. 12. 1957 – † 27. 8. 2025). 401
Doc. PhDr. Radomír Vlček, CSc. (8. 12. 1957 – † 27. 8. 2025)*
Passed Away
 (Ladislav Hladký)

Vizionář a stavitel mostů. Radomír Vlček jako manažer, vědec a kolega. 405
*"A Visionary and a Bridge Builder. Radomír Vlček as a Manager,
 Scientist, and Colleague."*
 (Helena Ulbrechtová)

Radomír Vlček a česká historická rusistika 410
Radomír Vlček and the Czech Historical Russian Studies
 (Josef Šaur)

Osmnáctý ročník Konference mladých slavistů – Praha,
 5.–7. prosince 2024 414
*Eighteenth Annual Conference of Young Slavists – Prague,
 5–7 December, 2024*
 (Cyril Šolle – Jan Dubecký)

- „Mezi vítězstvím a katastrofou.” Mezinárodní vědecká konference
o následcích druhé světové války ve Vratislavi (12. a 13. června 2025) 419
*‘Between Victory and Catastrophe.’ An International Scientific
Conference on the Consequences of the Second World War in Wrocław
(12–13 June 2025).”*
(Aleš Binar)
- Sedmý ročník konference Studentské dialogy o východní Evropě 423
(Brno – Olomouc – Praha)
*Seventh Annual Conference Student Dialogues on Eastern Europe
(Brno – Olomouc – Prague)*
(Marek Příhoda)

STUDIE / ARTICLE

Ukrainian Culture and Soviet National Policy, 1950s-1970s: Colonialism Reconsidered

RADOMYR MOKRYK

*Department of Theory and History of Culture, Faculty of Philosophy,
Ivan Franko National University of Lviv, Lviv, Ukraine*

Ukrainian Culture and Soviet National Policy, 1950s-1970s: Colonialism Reconsidered

This article examines the policy of the Soviet leadership towards Ukrainian national culture through the analytical framework of colonial studies. Individual sections focus on language Russification policies, the use of historiography in the construction of colonial discourse, and the establishment of socialist realism as a general framework for creating a cultural hierarchy. Using these levels of cultural policy as its empirical basis, the study seeks to trace the internal logic of Soviet cultural governance and to address the question of whether the cultural policy of the 1950s–1970s can be regarded as an element of the colonisation of Ukraine within the USSR. The analysis is based on official Soviet sources, including speeches by political leaders, transcripts of party meetings, and archival materials. At the same time, the article also examines responses from representatives of the Ukrainian intelligentsia and the dissident movement to specific initiatives of the Soviet leadership. This approach makes it possible to conduct a more comprehen-

sive analysis of the colonial dimension of Soviet cultural policy during the period under consideration.

Keywords: cultural colonialism; national identity; dissident movement; Russification; the Sixtiers.

The ongoing Russia–Ukraine war has actualised not only the need to analyse contemporary Russian–Ukrainian relations, but also efforts to understand the origins of the war itself. Attempts to grasp the nature of Russian–Ukrainian relations have renewed scholarly discussion of colonial strategies directed towards Ukraine. Within the academic milieu, this has led to debate between proponents of a colonial analytical framework and those who jointly reject such an approach. The question of the colonial nature of Russian–Ukrainian relations is not new,¹ but it clearly requires further supplementation and refinement. A number of scholars, both in Western and Ukrainian academic circles, emphasise the colonial character of Russian perceptions of Ukraine, which they argue has persisted for centuries.² While Russia's imperial policy towards Ukraine in the period up to the early twentieth century can, by and large, be regarded as sufficiently researched,³ the Soviet period—and especially the postwar era—remains a subject of ongoing debate with regard to the nature of Russian–Ukrainian relations. Attempts to analyse relations between Russia and Ukraine during the Soviet 'short century' from a colonial perspective have also been made,⁴ but no consensus has emerged around this ap-

- 1 See: Mark von HAGEN, 'From imperial Russia to Colonial Ukraine', in *The Shadow of Colonialism on Europe's Modern Past*, ed. Roisin Healey and Enrico Dal Lago (Cambridge: Palgrave MacMillan, 2014), 173–193, or Myroslav SHKANDRII, *Russia and Ukraine: Literature and Discourse of Empire from Napoleonic to Postcolonial Times* (McGill-Queen's University Press, 2001).
- 2 See Timothy SNYDER, 'The War in Ukraine in a Colonial War', <https://www.newyorker.com/news/essay/the-war-in-ukraine-is-a-colonial-war> (Accessed 21. 11. 2025); Volodymyr YERMOLENKO, 'From Pushkin to Putin: Russian literature's Imperial Ideology', <https://foreignpolicy.com/2022/06/25/russia-ukraine-war-literature-classics-imperialism-ideology-nationalism-putin-pushkin-tolstoy-dostoevsky-caucasus/> (Accessed 21. 11. 2025).
- 3 Despite the large number of studies, there is no consensus on the colonial approach. Despite the obvious policy of assimilation that the Russian Empire pursued towards Ukrainians, the question remains whether such a policy can be considered colonial. Among the thorough works that have explored this topic recently, it is worth mentioning at least Yuriy Tereshchenko's book *The Long 19th Century: Resistance to Assimilation* (Kyiv: Tempora, 2022). In it, the author persistently denies the optics of the classical colonial approach for understanding Ukrainian-Russian relations during this period.
- 4 See: Stephen VELICHENKO, 'The Issue of Russian Colonialism in Ukraine Thought. Dependency, Identity and Development', *Ab Imperio* (2002), no. 1, pp. 323–367.

proach.⁵ At least two key questions arise in this context: was the USSR a colonial empire, and, accordingly, can relations between communities within the USSR—specifically between Russians and Ukrainians—be considered colonial? A further question, which is central to the present article, concerns the role played by culture in these relations.

Colonialism encompasses too many levels of socio-cultural interaction between centre and periphery to be addressed comprehensively within a single article. In his classic work *Culture and Imperialism*, Edward Said emphasised that the colonial subordination of one community to another may be achieved through a variety of means, including force, political collaboration, and economic, social, or cultural dependence.⁶ It is this latter dimension that constitutes the focus of the present study. The article examines different levels of Soviet cultural policy in the postwar period—language, historiography, and culture in a broader sense—in order to analyse relations between Moscow and Kyiv within a colonial analytical framework.

One of the most prominent historians of the USSR, Yuri Slezkine, formulates the question as follows: ‘The Soviet Union was an empire—in the sense of being very big, bad, asymmetrical, hierarchical, heterogeneous, and doomed. It was also Utopia in power and a prison of the peoples (sentenced to life without parole or death through eventual fusion). But was it a modern colonial empire? Does it belong on the same trash heap as the Dutch, French, and British imperial states that consisted of a national core and overseas dependencies?’⁷ Transposing this question to the level of culture, Serhii Plokhyy argues that the USSR was, in fact, ‘a conglomerate of nationalities that Moscow secured through a combination of brute force and cultural concessions and ruled with an iron fist for most of the Soviet period.’⁸ Culture within the Soviet empire thus became a space for manoeuvre, and the Kremlin’s policy approaches changed depending on the specific period. This article focuses on a particular three-decade span of the Soviet era, from the 1950s to the

5 One of the most prominent critics was Grygorii Kasjanov. See: *Pryhozbyn ne Lenin, Rosija ne imperija, istoryk Hryhorij Kasjanov pro te chy zabrozhuje RF rozpad i bromadjanska vijna*. <https://www.pravda.com.ua/articles/2023/06/23/7408050/> (Accessed 1. 6. 2025).

6 Edward SAID, *Culture and Imperialism* (New York: Vintage Books, 1993), p. 9.

7 Yuri SLEZKINE, ‘Imperialism as the Highest Stage of Socialism’, *The Russian Review* 59 (Apr. 2000), no. 2, p. 227.

8 Serhii PLOKHYY, *The Last Empire. The Final Days of the Soviet Union* (New York: Basic Books, 2015), p. XVI.

1970s, which remains close enough to the present for Ukrainian and Russian societies to continue to feel the consequences of the policies pursued at that time.

The question of whether the Soviet Union was a colonial empire in the traditional sense of the term remains debatable. Ronald G. Suny argues that ‘the USSR was a self-denying empire, never willing to consider itself imperial’,⁹ insofar as the Soviet leadership sought to conceal its imperial essence beneath anti-colonial rhetoric. At the same time, as Suny maintains, ‘both its internal pseudo-federal structure and its legitimising discourse—its Marxist *mission civilisatrice*, the vision of a vanguard party leading a worker–peasant country to socialist civilisation—were imperial’,¹⁰ and were supplemented by ‘official distinctions between the nationalities, which marked some as more advanced and privileged than others’.¹¹ Such official distinctions between nationalities, insofar as hierarchical ordering of communities within an empire is a key feature of colonial logic, move the Soviet project closer to a colonial model, while still leaving room for debate. Historian Hennadiy Efimenko argues that this does not necessarily mean that the USSR was a colonial empire, proposing the term ‘ethnocratic empire’ instead.¹² A key factor emphasised by Efimenko is that, in his view, ‘in the Kremlin, no one viewed Ukraine as a colony, even in the case of categorical rejection of its national separateness—for such persons, Ukraine was the “south of Russia”, but not a “colony”’.¹³ These arguments are undoubtedly relevant; however, debates over whether the USSR should be described as colonial, ethnocratic, or some other type of empire do not alter the fact that Ukrainians were treated according to colonial logic by official authorities. Culture was arguably the most visible arena in which these relations, colonial in their essence, manifested themselves. This constitutes the central argument of the present article.

Francine Hirsch highlights a key difference between Soviet cultural technologies of rule and those of classical colonial empires. Whereas the latter aimed to ‘create new categories and oppositions between colonizers and colonized, European and Asian, modern and traditional, the Soviet party-state used them to eliminate these oppositions—to modernize and transform all the lands and peoples of

9 Ronald Grigor SUNY, ‘The Empire that Dared Not Speak Its Name: Making Nations in the Soviet State’, *Current History* 116 (October 2017), no. 792, p. 251.

10 Ibidem.

11 Ibidem.

12 Hennadij JEFIMENKO, *Vzajemovidnosyny Kremlia ta radjanskoji Ukrajinj: ekonomičnyj aspekt (1917–1919)* (Kyjev: Instytut istoriji Ukrajinj, 2008), p. 16.

13 Ibidem.

the former Russian Empire and bring them into the Soviet whole'.¹⁴ Efforts 'to modernize and transform' acquired distinctly colonial features primarily in Central Asia, where the opposition between 'colonizer' and 'colonized' was undeniable.¹⁵ Ukraine may be seen as an object of a similar, though not identical, policy. As Yaroslav Hrytsak points out, 'one has to be rather cautious when applying the term colony to the Ukrainian territories under the Russian Empire or the Soviet Union', since 'within the Russian Empire and the Soviet Union, Ukraine was more core than colony'.¹⁶ This position is close to Efimenko's argument noted above. At the same time, Hrytsak rightly observes that 'the Ukrainian case represents a wide variety of colonial experiences that are hard to group together under the umbrella of postcolonial theory'.¹⁷ This paradox is crucial for understanding the issue. Whether Ukraine should be defined as a colony within the USSR—in economic, political, or cultural terms—may remain an open question, but there is little doubt that Ukrainians experienced pressure that, in essence, was colonial. The present article seeks, at least in brief, to examine how Soviet authorities exerted such pressure and why it may be characterised as colonial.

Throughout the entire existence of the USSR, its leadership pursued the goal of creating a supranational project—the 'Soviet people'¹⁸—using various instruments, including cultural policy. In the post-Stalin era, official Soviet discourse on national relations in the USSR centred on the drawing together or rapprochement of nations as a result of the construction of a Union-wide economic, political, and cultural entity, as well as on the so called 'merging' of nations: the fusion of peoples into a single 'Soviet nationality' and the emergence of a new historical community, the Soviet people.¹⁹ Researchers sought to define the various characteristics of the ideal individual within this utopian project, and it was clear that complete devotion to party doctrine and labour directed towards building a com-

14 Francine HIRSCH, *Empire of Nations: Ethnographical Knowledge and the Making of the Soviet Union*. (Ithaca: Cornell University Press, 2005), p. 13.

15 Ibidem. s. 32. See also: Botakoz KASSYMBEKOVA, *Despite Cultures: The Early Soviet Rules in Tajikistan* (Pittsburgh: University of Pittsburgh Press, 2016); Adeeb KHALID, *Making Uzbekistan: Nation, Empire and Revolution in Early USSR* (Ithaca: Cornell University Press, 2016).

16 Yaroslav HRYTSAK, 'The Postcolonial Is Not Enough', *Slavic Review* 74 (Winter 2015), no. 4, p. 733.

17 Ibidem.

18 Michail GELLER, *Mashyna i vintiki: istoriia formirovaniia sovietskogo cheloveka* (Overseas Publications Interchange, 1985), p. 9.

19 Bohdan KRAVCHENKO, *Social Change and National Consciousness in Twentieth-century Ukraine* (London: The MacMillan Ltd, 1985), p. 186.

munist future constituted its key elements.²⁰ Iurii Levada rightly observed that, as a consequence of policies aimed at imposing a new identity, citizens of the USSR experienced constant frustration as they attempted to reconcile incompatible elements—their national identity and the supranational construct.²¹ Such frustration led to tension and confrontation, which assumed different forms in different periods. In practice, many Ukrainians faced a choice between national and Soviet identities, a situation that, in certain respects, exhibited a distinctly colonial character. As Frantz Fanon explained: ‘Every colonized people—in other words, every people in whose soul an inferiority complex has been created by the death and burial of its local cultural originality—finds itself face to face with the language of the civilizing nation; that is, with the culture of the mother country. The colonized is elevated above his jungle status in proportion to his adoption of the mother country’s cultural standards.’²²

It should be emphasised that Soviet strategy differed from classical colonial models in that, officially, individuals were expected to adopt the standards of a supranational project rather than those of another nation. At the same time, as will be shown, these Soviet standards—or the principles of Soviet internationalism—were often replaced in practice by markers of Russian culture. Culture played a significant role in this process, and some researchers stress that precisely this substitution of Soviet universalism with Russian cultural norms brought the Soviet project closer to colonial logic. As Bohdan Kravchenko explains: ‘The underlying assumption of colonial cultural policy was that by changing individuals’ cultural preferences, the psychological attitude of people towards those who dominate them would change as well. In essence, the strategy of Russification is no different. By teaching non-Russians Russian culture and language, the authorities hope that the new cultural orientation will produce indifference to particularistic claims based on national distinctiveness and that Russian domination in society will not be found objectionable as more come to identify with Russian culture.’²³

However, two main counterarguments are commonly raised against interpreting such policy as colonial. The first questions whether the spread of Russian language and culture was the result of deliberate state policy or merely a conse-

20 Iurii LEVADA, *Sovetskii prostoi chelovek: opyt socialnogo portreta na rubezhe 90-ch.* (Moskva: Intercenter, 1993), p. 13.

21 Ibidem, 22.

22 Frantz FANON, *Black Skin, White Mask* (New York: Grove Press. Inc., 1967), p. 18.

23 Bohdan KRAVCHENKO, *Social Change and National Consciousness in Twentieth-Century Ukraine* (London: The MacMillan Ltd, 1985), p. 214.

quence of the natural power and popularity of Russian culture.²⁴ A second frequent objection concerns the involvement of representatives of national minorities—above all Ukrainians—in the development and governance of the USSR. Undoubtedly, this argument carries weight when the Soviet empire is viewed as an inclusive one. Drawing on Frantz Fanon's theories of colonialism, Mykola Riabchuk explains this inclusive character of the Soviet project: 'Both the Russian and Soviet empires were inclusive enough to engage the most active Ukrainians (and other racially proximate people) into the imperial project by providing them due social advancement and, at the same time, suppressing nationalist dissent. The inclusiveness came at a cost, though: the neophytes had to repudiate their cultures and languages (if they were not Russian), their religion (if it was not Orthodox Christian), and their political ideals (if it was not monarchist, nationalist, or communist). Any non-Russian "white" who met these conditions could make a successful career in both the Russian and Soviet empires; their ethnicity did not matter as long as it did not entail any specific cultural or linguistic demands, let alone political claims, as a distinct group.'²⁵

In other words, from the perspective of the colonisation of the Ukrainian community within the USSR, the issue was not so much one of classical racial distinction between 'self' and 'other', or of ethnic origin, as it was a matter of the articulated choice of identity. Where ethnic Ukrainians opted for loyalty to the Soviet project, with all its implications—as will be shown, this entailed the adoption of party policy postulates directly related to the national question, ranging from the priority of the Russian language to 'correct' interpretations of history and cultural creativity—they encountered no significant obstacles to career advancement or personal well-being. Where the opposite choice was made, Ukrainians and Ukrainian culture were subjected to marginalisation in ways closely resembling colonial patterns. The element of choice remained, even if that choice was profoundly unequal. The following chapters examine how these choices manifested themselves in Soviet Ukraine during the three postwar decades and how they correlate with a colonial analytical framework.

24 Stanislav TUMIS, 'Ruská/sovětská imperiální (koloniální) politika vůči Ukrajině', in *Aktuální otázky výzkumu dějin a kultury východní Evropy*, ed. Radomír VLČEK a kol. (Praha: Historický ústav AV ČR v. v. i., 2023), pp. 145–166.

25 Mykola RIABCHUK, 'White Skins, Black Languages: Traumatic Experiences of Colonial Subjugation', in *Ireland and Ukraine: Studies in Comparative Imperial and National History*, eds. Stephen VELICHENKO – Joseph RUANE – Ludmilla HRYNEVYCH (Hannover: Ibidem Press, 2022), p. 88.

The 'Language Question': Russification of Ukraine

The early period in the history of the Soviet Union was marked by the policy of *korenizatsiia*, which contributed to the flourishing of national languages and cultures. Although retrospective interpretations of this policy differ, there is little doubt that in this initial phase it significantly improved the position of native cultures and languages in the Soviet republics. However, already in the 1930s, the national policy of the Soviet leadership acquired features of an increasingly Russian-centric system. The dynamics of this rapid transition from the utopian model of socialist internationalism to a mode of imperial governance based on Russian centrality have been analysed by Serhii Yekelchuk, who rightly observes that by the 1930s the USSR had become 'a state of equal classes and unequal nationalities, where the centre increasingly identified with the Russian nation'.²⁶ This profound shift from theoretical socialist principles to a hierarchical ordering of nations, in which Russian culture was prioritised as the main unifying force of the USSR's diverse peoples, intensified further after the end of the Second World War. At a meeting with the military command immediately after the war in 1945, Stalin raised a toast to the 'great Russian people'. This gesture marked the beginning of a mass campaign to prioritise everything Russian. In Soviet policy, Russian-centricity manifested itself perhaps most clearly in the 'language question'.

The Russian language acquired the status of the 'language of international communication' among the peoples of the USSR and was presented as the primary instrument for unifying the population of the Soviet state. Despite the formally guaranteed protection of the Ukrainian language, it is not difficult to trace a process of 'creeping Russification' in Ukraine, implemented through a multi-level policy that included administrative measures, the imposition of Russian or Russified elites in the republic, and the creation of specific psychological pressures within society through mass propaganda. Although Russification reached its peak in the 1970s, concerns about the gradual displacement of the Ukrainian language had already become the subject of heated debate in the early 1950s. Historian S. A. Bellezza documents a number of controversies and confrontations that emerged at party meetings during the first postwar years. Notably, these objections were voiced not

26 Serhii YEKELCHUK, *Stalin's Empire of Memory: Russian-Ukrainian Relations in the Soviet Historical imagination* (Toronto: University of Toronto Press, 2004), p. 18.

only by members of the intelligentsia, but also by representatives of the local party nomenklatura who resisted language policies imposed from Moscow.²⁷

Using statistical data, scholars from the Ukrainian diaspora in the West recorded the gradual Russification of the mass media as early as the beginning of the 1960s.²⁸ Alongside these trends, there were also explicit institutional measures. The most consequential was the education reform programme implemented by the Soviet government under Nikita Khrushchev in the late 1950s. According to the provisions of this reform, parents were granted the right to choose the language of instruction for their children. Significantly, this measure provoked protests both from the younger generation of the intelligentsia and from prominent figures in Ukrainian Soviet culture, including Maksym Rylskyi and Mykola Bazhan, who addressed a joint letter to the newspaper *Pravda* opposing the newly adopted educational norms.²⁹ At first glance, this provision appeared democratic, offering freedom of choice in matters of language education. In the social realities of Soviet life, however, it functioned as a form of manipulation. In his key work on the 'language question' in the USSR during this period, *Internationalism or Russification?*, Ivan Dziuba argued that the proclaimed equality of languages was illusory. Drawing on statistical data, Dziuba demonstrated that 'not only does the colossal power of central, all-Union production work for Russian culture and for the Russian printed word, but even the relatively miserable capacities of the republics are further split and, in some cases, give to Russian culture a considerable proportion, and in others, the lion's share.'³⁰ This imbalance concerned not only the allocation of state resources for the promotion of the Russian language, but also the structuring of social relations and networks within society. As Bohdan Kravchenko noted with regard to Soviet Ukraine, 'knowledge of Russian is indispensable for entry into institutions of higher learning and is almost mandatory for white-collar staff'.³¹

Official propaganda did not deny this situation. Emphasising the role of the Russian language as the most advanced and developed—by contrast with the

27 Simone Attilio BELLEZZA, *The Shore of Expectations: A Cultural Study of Shistdesiatnyky* (Edmonton: Canadian Institute of Ukrainian Studies Press, 2019), p. 18.

28 See: Iar SLAVUTYCH, 'Naklady seriinykh vydañ v Ukraïni', in *Suchasnist* (1964), no. 5, pp. 68–77. or Petro CHERNOV, 'Presa URSR za mynule desiatylyttã', *Suchasnist* (1962), no. 3, pp. 73–84.

29 Maksym RYLSKYI – Mykola BAZHAN, 'Vo imia cheloveka', *Pravda*, 22 December 1958, p. 3.

30 Ivan DZYUBA, *Internationalism or Russification?* (London: Weidenfeld and Nicolson, 1969), p. 117.

31 Bohdan KRAVCHENKO, *Social Change and National Consciousness in Twentieth-Century Ukraine* (London: The MacMillan Ltd, 1985), p. 189.

Ukrainian language, which was portrayed as having only begun to acquire full-fledged features with the establishment of Soviet power—and presenting it as a source of enrichment for other languages and the principal means of communication among the peoples of the USSR, party linguists such as Ivan Bilodid wrote openly: ‘All-Union events of party and state importance are held in Russian: congresses of the CPSU, VLKSM, all-Union congresses of pioneers of collective farm production, writers, journalists, composers, film industry workers, etc. The Russian language is the language of all-Union scientific conferences, symposia, film festivals, etc. [...] Documentation is written in Russian in ministries, administrations and departments of all-Union importance. [...] The Russian language is generally accepted in the Soviet army, air force and navy, in transport...’³²

What Bilodid described as the ‘advanced role of the Russian language’ was, by contrast, defined by Dziuba as ‘channels of Russification.’³³ In practice, the entire language policy produced a situation in which knowledge of Russian became indispensable for professional advancement, material well-being, or access to leading positions in almost any sphere of life.

This situation was reinforced by the large-scale presence of Russian and Russified elites in Soviet Ukraine who, according to I. Dziuba, behaved in a manner typical of representatives of a ‘metropolis’ among the native population: ‘Today, especially in the large cities, there is a very considerable stratum of the Russian petty bourgeoisie which is hopelessly far from being a carrier of communist internationalism and is instead the spiritual heir of ten generations of colonizers. This Russian petty bourgeoisie does not feel like a friendly guest or a good friend of the peoples among which it happens to live, but like the master of the situation and a superior element. It shows contempt towards these peoples, and instead of taking an interest in them, studying and absorbing their culture, language and history—as any good visitor, guest or friend who has been called upon to help always does—this petty bourgeoisie not only fails to study and absorb these things, but does not even show any interest in them.’³⁴

In this context, parents faced with the choice of the language of their children’s education, and seeking future well-being for them, often opted for Russian, which functioned as the language of the ‘elite’ and therefore appeared to offer

32 Ivan BILODID, *Russkij jazyk kak istochnik obogashcheniia jazykov narodov SSSR* (Kyiv: Radianska škola, 1978), p. 22.

33 Ivan DZYUBA, *Internationalism or Russification?*, p. 134.

34 Ibidem, p. 62.

greater prospects. At the same time, it should be stressed that, despite numerous obstacles, the formal option of choosing Ukrainian-language education remained in place.

Russification in Ukraine assumed more explicit forms in the 1970s, after Volodymyr Shcherbytsky became the head of Soviet Ukraine. In response to a resolution of the Council of Ministers of the USSR of 13 October 1978, the Council of Ministers of the Ukrainian SSR adopted, in early November, its own resolution on measures to further improve the study and teaching of the Russian language in secondary schools of the Ukrainian SSR. Under this decision, Russian-language instruction was introduced in Ukrainian schools from the first grade; the network of schools and classes offering in-depth study of Russian language and literature was expanded; and a range of additional measures were implemented within the education system that granted privileged status to the Russian language at the level of the Ukrainian republic.³⁵

In a certain sense, the culmination of this process was the all-Union scientific and theoretical conference held in Tashkent in May 1979. As Yaroslav Hrytsak notes, the importance of this conference was underscored not only by the presence of ideological secretaries of the Central Committees of the Communist Party from various republics, but also by a greeting from Leonid Brezhnev, in which he 'emphasised the role of the Russian language in the further stabilisation of the political, economic and spiritual unity of the Soviet people'.³⁶ The recommendations adopted at the conference clearly indicated the future direction of party 'language policy'. Participants called for the maximum promotion of Russian-language study in national schools; the expansion of Russian-language instruction at various educational levels; and the organisation of classes with in-depth study of Russian language and literature. In vocational schools, they recommended the introduction of additional hours for Russian-language study and the establishment of specialised classrooms equipped for this purpose. In higher education institutions, general subjects were to be taught in Russian from the second or third year, while hours allocated to certain disciplines were to be reallocated to Russian-language instruction, alongside a number of other measures. Characteristically, the conference openly called for the 'strengthening of the role of printed publications, news agen-

35 Vasyl LYZANCHUK, *Navichno Kajdany Kuvaly: Fakty, dokumenty, komentari pro rusyfikaciiu v Ukrajinii* (Lviv: Instytut narodoznavstva NAN Ukrajinu, 1995), p. 251.

36 Jaroslav HRYTSAK, *Narys Istorii Ukrajinu. Formuvannia Modernoi naciji XIX-XX stolittia* (Kyiv: Yakaboo, 2019), p. 521.

cies, television and radio as propagandists of the Russian language and a focus on raising the ideological, political, scientific, and aesthetic level of programmes and publications about the Russian language, [and] widely highlighting the role of the Russian language as a cementing force in multinational labour teams'.³⁷ In other words, all available propaganda instruments were to be mobilised in the promotion of the Russian language.

At the same time, officials stressed that knowledge of the Russian language was 'an urgent organic need of all the peoples of our country', since it was Russian that enabled individuals 'to take an active part in building a communist community'.³⁸ By contrast, resistance to this policy—namely, insistence on the use of one's native language—was interpreted as an 'attempt to isolate one nation from another through a language barrier', with such 'nationalist prejudice' further linked to 'attempts to establish a nationally closed economy'.³⁹ In this way, individuals were frequently confronted with a choice: either to comply with the established rules by choosing the Russian language, demonstrating loyalty to the Soviet system and becoming part of the state project, or to insist on their national identity and articulate their belonging to the national community through the use of the Ukrainian language.

Such pressure predictably led to the marginalisation of the Ukrainian language. Within this socio-cultural context, Ukrainian came to function as a marker, if not of hostility towards the system, then at least of a certain inferiority. Drawing on the colonial theories of Frantz Fanon, Mykola Riabchuk proposed a striking parallel: 'In Ukraine, the Ukrainian language has marked natives with a stigma—an explicit sign of belonging to a lesser world, to a subhuman race of rural bumpkins, a lower caste of collective-farm slaves, marginalised in their wretched villages (Fanon's "jungles") and ridiculed in both official and non-official pop-culture. Language is the Ukrainians' "black skin", which profoundly sets them apart from black Africans: Ukrainians can easily rid themselves of their "black skin", of their "inferior" language, and pass for "whites". Millions of Ukrainians have actually done it. In the process, they have had to appropriate (and internalise) not only the language of

37 'Rekomendatsii Vsesoiuznoi nauchno-teoreticheskoi konferencii "Russkii iazyk – iazyk družby i sotrudnichestva narodov SSSR"', in *Bulleten Ministerstva vysshego i srednego specialnogo obrazovaniia SSSR* (1979), no. 9, pp. 19–26.

38 Ivan BILODID, *Russkij jazyk kak istochnik obogashchenija jazykov narodov SSSR* (Kyiv: Radianska škola, 1978), p. 162.

39 Bohdan KRAVCHENKO, *Social Change and National Consciousness in Twentieth-Century Ukraine* (London: The MacMillan Ltd, 1985), p. 231.

the colonialists, but also, in many cases, their contempt for the natives—fully in line with Fanon’s observation on his black countrymen.⁴⁰

At the same time, notwithstanding Riabchuk’s observation that millions of Ukrainians had indeed ‘got rid of their black skin’ by switching to Russian, the postwar period also witnessed the emergence of resistance in Ukraine, which assumed various forms: the cultural opposition of the Sixtiers generation, as well as dissident and human rights movements. Ivan Dziuba once noted that it was precisely an ‘awareness of the tragic situation of the Ukrainian language’⁴¹ that served as a unifying factor for many participants in the Sixtiers movement. A similar pattern can be observed in other forms of protest: regardless of its specific manifestation, opposition in Ukraine was consistently linked, in one way or another, to the issue of discrimination against the Ukrainian language.

It can thus be argued that state policy was oriented towards the expansion of the Russian language at the expense of Ukrainian. In this sense, the promotion of the language of the imperial centre through state resources, to the detriment of the language of the ‘aborigines’, bears clear resemblance to practices of cultural colonisation. At the same time, the Ukrainian language was not subjected to outright prohibition; on the contrary, official propaganda emphasised the importance of the flourishing of all national cultures as a prerequisite for genuine internationalism or the ‘brotherhood of the Soviet peoples’. The distinction from classical models of colonial empires lay in the fact that Ukrainians retained the opportunity to learn and use their native language, albeit under conditions of pronounced structural disadvantage.

History: Inventing a New Tradition

Another level of cultural policy implemented by Moscow in Soviet Ukraine that may, in certain respects, be interpreted as an instrument of cultural colonisation was official historiography. Soviet historical writing promoted the idea of the common origin of the Russian, Ukrainian, and Belarusian peoples, tracing them back to a single nationality that allegedly emerged in the Middle Ages. Although this

40 Mykola RIABCHUK, ‘White Skins, Black Languages: Traumatic Experiences of Colonial Subjugation’, in *Ireland and Ukraine*, p. 85.

41 Radomyr MOKRYK, *Bunt proty imperii: ukrajinski shistdesiatnyky* (Kyiv: Ababahalamaha, 2023), p. 104.

concept was officially intended to reinforce the ethos of the 'fraternity of nations', it primarily pursued two objectives. First, it sought to establish historical continuity between the Russian Empire and earlier political formations, beginning with Kyivan Rus' and extending through the Grand Duchy of Moscow. Second, it aimed to subordinate Ukrainian history to Russian history by ideologically reinterpreting and manipulating key historical events. The central episode in the formation of this concept of a 'common history' was the celebration of the 'Reunification of Ukraine with Russia' in 1954.

Archival sources demonstrate the scale of the celebrations organised in 1954: substantial funds were allocated for conferences, concerts, school events, tours, and other activities. Preliminary estimates placed the total budget for the anniversary celebrations at 47,824,000 roubles. An element of grotesqueness was added to the celebrations in Ukraine in May 1954, when Oleksii Kyrychenko, Secretary of the Central Committee of the Communist Party of Ukraine, addressed an official request to Anastas Mikoyan at the Ministry of Trade of the USSR, asking 'to improve trade in connection with the celebration of the 300th anniversary of the reunification of Ukraine with Russia' and to allocate exceptionally large quantities of consumer goods for this purpose, including 500 tonnes of sausage products, eight tonnes of caviar, eight tonnes of salmon, twenty tonnes of olives, and other items.⁴²

Such extraordinary mobilisation of resources underscores the importance the authorities attached to the jubilee. The celebrations were conceived as a foundation for the further implementation of an official historical doctrine. In 1954, Soviet politicians and historians prepared the Theses on the 300th Anniversary of the Reunification of Ukraine with Russia (1654–1954), approved by the Central Committee of the Communist Party of the Soviet Union and subsequently published in the all-Union newspaper *Pravda* in January of that year. According to this official interpretation, the Pereiaslav Council of 1654 represented the decisive moment in the shared history of Ukraine and Russia. The notion of the 'reunification' of the two nations thus acquired official status and was elaborated in detail by party authorities.

42 Central State Archive-Museum of Literature and Arts of Ukraine / Tsentralnyj derzhavnyi archiv hromadskych objednan ta Ukrajiniky. (TsDAHOU) in Kyiv, fond 1, collection. 24, document 3505. *Kopija ischodiashchego pisma Ministru torgovli SSSR o dopolnitelnom vydeleniji prodovolstvennykh tovarov v svyazi s prazdnovanijem jubileja 300-letija vossoidinenije Ukrainy s Rossijej.*

The events that took place in Pereiaslav in 1654, which were later employed as a tool for constructing a new Russian–Ukrainian historical narrative three centuries later, remain the subject of ongoing scholarly debate. Serhii Plokhy, for example, argues that ‘what happened in Pereiaslav in 1654 was neither the reunification of Ukraine with the Moscow State (renamed Russia by Peter I), nor the union of two “brotherly nations”, as Soviet historians would suggest. In fact, no one in Pereiaslav or Moscow at that time thought or spoke in such ethnic terms.’⁴³ Discussion of the Pereiaslav Council has extended across centuries and, significantly, continued even after the collapse of the USSR. Interpretations of the event have varied sharply: while Ukrainian historians generally regard it as an act of colonial conquest, Russian historiography has tended to present it as a natural ‘unification of fraternal peoples.’⁴⁴ During the Soviet period, however, when historiography was centralised within the state system, the Pereiaslav events were used as a foundational point in constructing a shared Ukrainian–Russian past. The Theses offered an ostensibly coherent interpretation of Russian–Ukrainian relations, the principal narratives of which were articulated at the very beginning of the document: ‘Three hundred years ago, in January 1654, at the Pereyaslav Council, the reunification of Ukraine with Russia was proclaimed as a powerful manifestation of the will of the Ukrainian people. This historic act ended the long struggle of the freedom-loving Ukrainian people against foreign oppressors, for reunification with the Russian people in a united Russian state.’⁴⁵

The history of the Russian, Ukrainian, and Belarusian peoples was thus grounded in the notion of a single ‘Rus’ nation’ originating in the Middle Ages. ‘Unification’ was consequently presented as a logical return to an earlier historical unity: ‘The reunification of Ukraine with Russia in 1654 was a natural result of the entire previous history of two great fraternal Slavic peoples—Russian and Ukrainian. It was determined by the centuries-old development of economic, political, and cultural ties between Ukraine and Russia and corresponded to the fundamental interests and wishes of both peoples. The Russian, Ukrainian, and Belarusian

43 Serhii PLOKHY, *The Gates of Europe: A History of Ukraine* (New York: Basic Books, 2015), p. 151.

44 Serhij PLOCHIJ, ‘Tini Perejaslava’, in Idem: *Ukrajinska Klio: narysy pro istoriju, istorykiv i pamjat* (Kyiv: Klio, 2024), pp. 37–56.

45 ‘Tezisy o 300-letiji vossoidenienija Ukrainy s Rossiei (1654–1954), Odobreny Centralnym Komitetom Kommunisticheskoi partiii Sovetskogo soiuza’, *Pravda*, 12 January 1954, no. 12 (12945), pp. 1–4.

peoples trace their origins to a single root—the ancient Rus’ nation, which founded the ancient Russian state, Kyivan Rus.⁴⁶

The pre-Pereiaslav historical narrative was framed by the Soviet leadership in starkly dichotomous terms. Poland—identified with the West—was portrayed as a power intent on subjugating or even destroying Ukraine, while Russia appeared as an unequivocal benefactor. The Soviet interpretation left no room even for hypothetical consideration of Ukrainian independence: ‘The Russian centralised state played a huge role in the historical destinies of the Russian, Ukrainian, Belarusian, and other peoples of our state. From the very beginning of its existence, it became a centre of gravity and a support for fraternal peoples who fought against foreign invaders. [...] The Ukrainian people, being under the threat of destruction, constantly fought against the oppression of foreign invaders for their freedom and independence and, at the same time, for reunification with Russia.’⁴⁷

However, perhaps the most important leitmotif repeatedly emphasised throughout the text was not only the unity of the three ‘brotherly peoples,’ but also the clear delineation of roles within that unity. The Theses consistently stressed the leading role of the Russian people in various forms. One of the most straightforward formulations stated: ‘In the era of imperialism, this struggle was led by the most revolutionary Russian working class in the world, led by its fighting vanguard—the Communist Party. The Russian working class led the people of Russia to a world-historical victory over the autocracy, as well as over the landlords and capitalists.’⁴⁸

After the October Revolution, it was again the Russian people who were presented as playing the decisive role. At the same time, despite the persistent emphasis on the formal equality of nations—albeit with special stress placed on the position and mission of the Russian people—the historical manifesto of the Communist Party contained passages that advanced a more rigid and hierarchical interpretation of the past. This is reflected, in particular, in statements highlighting episodes in which the Russian people allegedly ‘raised the peoples from the national fringes’ of the empire. Equally indicative is the gradual replacement of the term ‘reunification’ with that of ‘inclusion’ of Ukraine into Russia. The emphasis thus shifted away from the notion of a conditional or autonomous union towards a narrative of absorption of Ukraine by Russia.

⁴⁶ Ibidem.

⁴⁷ Ibidem.

⁴⁸ Ibidem.

It is a matter of record that this narrative of ‘absorption’ was actively promoted by Soviet historians as early as 1954. In a book published that year by the Institute of History of the Academy of Sciences of the Ukrainian SSR, the authors argued that after the Pereiaslav Council Ukrainian lands entered a fundamentally new situation: ‘They did not contradict the new situation in which Ukraine now found itself, namely, the inclusion of Ukraine in the composition of the centralised Russian state, its subordination to the power of the tsar, into whose treasury they were now supposed to send taxes and who was the supreme administrator of Ukrainian lands.’⁴⁹

In this interpretation, what was established was not simply ‘reunification’ but the full subordination of Ukraine to Russia.

It is important to stress that this subordination was not confined to the construction of a shared historical narrative. The Theses explicitly stated that: ‘The unity of the revolutionary and liberation struggle conditioned the consolidation of cultural ties between the Russian and Ukrainian peoples. Progressive Russian culture had a beneficial effect on the development of all Ukrainian culture (literature, theatre, painting, music)’. In order to disseminate this vision of Soviet historical unity, Ukrainian cultural authorities and prominent cultural figures were actively involved, including individuals who fully embraced the Soviet project. Pavlo Tychna, for example, adopted formulations drawn directly from *Pravda*. In articles with the revealing titles ‘Together Forever’ and ‘With Russia Forever’, published at the beginning of 1954, Tychna declared: ‘For us, the jubilee of reunification is a great national holiday, a celebration of the sacred friendship of peoples, which, like the rays of the sun, radiates brilliant, life-giving warmth and fills our hearts with tender feelings of brotherhood and love.’⁵⁰

Mykola Bazhan expressed similar views in texts from the same year. In his case, however, alongside the obligatory party pathos, one can discern a clearly articulated hierarchy between the ‘fraternal nations’. In the article ‘Friendship of Peoples – Friendship of Literatures’, Bazhan asserted: ‘The great Russian people are at the head of the Soviet peoples: it rightfully occupies a leading place as the most outstanding nation among all the nations and peoples that are part of the Soviet state. Love and devotion to the Russian people, a feeling of the deepest gratitude—

49 Vadym DYADYCHENKO, *Osvoboditelnaia voina 1648–1654 gg. i vossoidineniie Ukrainy s Rossiei*. (Moskva: Gosudarstvennoye izdatelstvo politicheskoi literatury, 1954), p. 279.

50 Pavlo TYCHYNA, “Z Rosijeju na viky,” *Literaturna hazeta*, 18 January 1954, p. 1.

these bright, life-giving feelings fill the hearts of all brotherly peoples and have deep historical roots.⁵¹

Tracing these 'historical roots' back to the period of Kyivan Rus' and extending them into the twentieth century, Bazhan further claimed in a subsequent article, 'On the Beneficial Influence of Russian Literature on the Development of Ukrainian Literature', that: 'The national pride of the Ukrainian people is the awareness that they are the first, after the Russian people, to have stood up under the banner of the communist struggle for the victory of socialism.'

He additionally insisted that no force could separate the fraternal peoples, asserting that: 'The Ukrainian people mercilessly eradicated and will eradicate to the end any nationalist attempts to violate or weaken their sacred friendship with the Russian people.'⁵²

The narrative of a shared history combined with Ukraine's subordination to Russia remained largely unchanged over subsequent decades. For example, the popular science volume *History of the Ukrainian SSR*, published in 1968 and prepared by a team of historians led by K. Dubyna, devoted only a few pages to the Pereiaslav Council, yet reaffirmed the established concept of 'reunification' grounded in 'unbreakable historical connections'.⁵³ Gradually, the rhetoric of the official historiography intensified, specifically regarding Ukraine's 'inclusion' into Russia.. This interpretive framework was later reiterated with even greater emphasis in the ten-volume *History of the Ukrainian SSR* edited by Yurii Kondufor, which stated: 'The reunification of Ukraine with Russia strengthened the economic and military power of the Russian state. Its territory expanded, the southern borders were strengthened, in the protection of which the Ukrainian population took part.'⁵⁴ Yaroslav Hrytsak underscores the significance of such historiography for the broader project of constructing the 'Soviet people' and aptly characterises this trend as follows: 'In the 1970s, a concept was created that was supposed to serve as historical justification for the formation of the "Soviet people". It found a particularly vivid expression during the celebration of the 325th anniversary of the "reuni-

51 Central State Archive-Museum of Literature and Arts of Ukraine / Tsentralnyj derzhavnyi Archiv-Muzej literatury i mystectva Ukraïny (TsDAMLNU) in Kyiv, fond 535, collection. 1, document 18, Stattia Mykoly Bazhana "Druzhba narodiv – druzhba literatur".

52 TsDAMLNU in Kyiv, fond 535, collection, document. 1, Stattia Mykoly Bazhana "Pro blahotvornyi vplyv rosiiskoi literatury na rozvytok literatury ukraiïnskoi".

53 Kuzma DUBYNIA, *Istoriia Ukraïnskoï RSR* (Kyiv: Naukova dumka, 1987), p. 66.

54 Iurii KONDUFOR, *Istoriia Ukraïnskoï RSR*, vol. 3. (Kyiv: Instytut istorii AN URSR, 1983), p. 77.

fication of Ukraine with Russia” (1979). According to the new interpretation, the “new historical community” had its roots in the days of Kyivan Rus’, whereby a “single ancient Rus’ nation” was supposedly formed on the basis of a common territory and a common (“ancient Russian”) language. The “older” (both in terms of age and status) Russian and “younger” – “Belarusian” and “Ukrainian” – nations originated from this nationality. Even after the disintegration of Kyivan Rus’, all three peoples continued to perceive themselves as a single Russian people. [...] As Ukrainian historians bitterly ironized back then, according to Soviet historiography, Ukraine and Ukrainians appeared on the earth’s surface only to ‘reunite’ with Russia and Russians. As a result of the ideological ‘purge’ of 1972–1979, Ukrainians were actually deprived of their own history.⁵⁵

Indeed, the official interpretation of history was not perceived unambiguously within Ukrainian society. One year after Ivan Dziuba published *Internationalism or Russification?*, in which he analysed the colonial essence of Soviet language policy, historian Mykhailo Braichevskyi posed analogous questions with regard to historiography. In his work *Annexation or Reunification?*, he offered a sustained critique of the official historical concept. From the outset, Braichevskyi emphasised that: ‘From a philological point of view, this replacement looks like absolute nonsense, because only parts of something whole, unified, can be reunited. [...] From a historical point of view, the application of this term to the event that interests us is due to elementary ignorance: Ukraine and Russia were formed after the disintegration of Rus’ in conditions of separate existence; until 1654 they were never united. [...] Ukraine was therefore never separated from Russia: we are talking about different peoples that were formed independently of each other and in different historical conditions. Reuniting Ukraine with Russia is impossible if we recognise the existence of the Ukrainian and Russian peoples as separate ethnic parts of Eastern Slavs.’⁵⁶

By rejecting the very concept of reunification, Braichevskyi drew far-reaching conclusions about Soviet historiography, which, in his view, bordered on imperial discourse: ‘From a certain time, a tendency appeared in our historiography to consider the concept of the Russian people as something extra-historical, independent of the real historical situation; out of touch with the conditions of this or

55 Iaroslav HRYTSAK, *Narys Istoriji Ukrajiny. Formuvannia Modernoi naciï XIX–XX stolittia* (Kyiv: Yakaboo, 2019), p. 523.

56 Mykhailo BRAICHEVSKYI, *Pryiednannia chy voziednannia: krytychni zauvahy do odniieii koncepcii* (Munchen: Novi dni, 1972), p. 10.

that socio-economic formation. This found concrete expression in many aspects—starting from the opposition of the Russian socialist nation to all other socialist nations of the USSR (the famous toast raised to “the great Russian people”) to the projection of modern relations between the peoples of the Soviet Union onto the feudal and capitalist era.⁵⁷

Developing this thesis, Braichevskyi systematically dismantled the principal mythological layers of the party’s historical narrative. He questioned the logic of the events leading to the Pereiaslav Council and characterised the argument concerning the ‘beneficial influence of Russian culture on Ukrainian culture’ as a ‘bitter irony’, noting that, in his assessment, ‘Russian culture in the seventeenth and eighteenth centuries was in a pitiful state and of much lower standing than Ukrainian culture’. Ultimately, Braichevskyi equated the annexation of Ukraine by Russia in 1654 with an act of colonialism, arguing that the Russian Empire was motivated by a banal desire to strengthen and expand imperial power.⁵⁸

Braichevskyi was by no means alone among Ukrainian opposition circles in recognising the falsity of the official historical doctrine. In 1980, dissident Yurii Badzio published his *Open Letter to Ukrainian and Russian Historians*, in which he directly accused the Soviet leadership of engaging in the ‘modern historiographical neo-colonisation of Ukraine by Soviet Russia’. In a shorter version of this work, Badzio not only exposed the falsification of Ukrainian history carried out by Soviet authorities, but also underscored the subordinate position assigned to Ukraine in official historiography: ‘From “ancient Russian nationhood” through “reunification”, the myth of so-called “Ukrainian bourgeois nationalism” to today’s cultural and national-political situation in Ukraine—everywhere, in everything, we see the inequality of the Ukrainian people, their dependence on Russia.’⁵⁹

In this text, Badzio, following Braichevskyi, analysed the artificial construction of the myth of Kyivan Rus’, emphasising that it was devised in order to identify Kyivan Rus’ with Russia and thereby deprive Ukraine of its own historical past. He likewise rejected the interpretation of the Pereiaslav Council as a legitimate basis for the unification of Ukraine and Russia. Importantly, Badzio regarded the falsification of history as only one level of the broader assimilation of Ukrainians within the USSR, alongside linguistic Russification and the general policy of the ‘merging

57 Ibidem, 13.

58 Ibidem, 37.

59 Jurij BADZIO, ‘Znyshechennia I rusyfikaciia ukraiïnskii istorii v Sovetskii Ukraïni’, *Ukrainskyi istoryk* (1981), № 1–4, pp. 83–87.

of nations.⁶⁰ In other words, he stated unambiguously that Ukraine had become the object of a large-scale and purposeful policy of neo-colonialisation

Similar issues were raised in documents produced by the Ukrainian Helsinki Group (UHG) in the 1970s. Although formally established as a human rights initiative, the UHG devoted considerable attention to national questions, including history. One such document, signed by Oleksa Tykhyi and Vasyl Romaniuk, focused extensively on Ukrainian history and identified the same pattern of Ukraine's subordination to Russia, noting that 'the opinion that Ukraine is constantly alive only thanks to Russia, under the slogan Forever Together with Russia, is being systematically imposed'.⁶¹

Ukrainian dissidents were therefore justified in their assessment: Soviet historiography was not grounded in academic principles or scholarly research methods, but functioned primarily as an instrument of political manipulation. Soviet policy in the historical sphere was directed not only towards the persistent marginalisation of Ukrainian history and its subordination to Russian history but also towards the removal of Ukraine's own historical tradition—one of the fundamental foundations of national identity.

Culture and the Creation of Colonial Discourse

Culture in the USSR performed a number of functions that, at first glance, appeared typical, but in practice were reduced to a utilitarian principle. In the late 1950s, Nikita Khrushchev defined culture simply as 'a way of educating working people'.⁶² Such a pragmatic understanding of culture was not accidental. Culture, like other spheres of social life, was strictly regulated and was expected to contribute, in one way or another, to the formation of the Soviet community and the construction of the Soviet political project. The framework and direction of cultural development in Soviet Ukraine was controlled by the Ministry of Culture of the Ukrainian SSR, which was directly subordinated to the Ministry of Culture of the USSR in Moscow. The Decree of the Presidium of the Verkhovna Rada of the Ukrainian SSR, dated 10 April 1953, clearly outlined these directions: 'The Minis-

60 Jurij BADZIO, *Pravo Zhyty* (Ternopil: Takson, 1996), p. 86.

61 Oleksa TYKHYI – Vasyl ROMANIUK, 'Istorychna dolia Ukraïny: lyst polityčnych viazniv', in *Ukrajinskyj pravozachysnyj ruch*, ed. Osyp ZINKEVYCH (Baltimore: Smoloskyp, 1978), p. 52.

62 Mykyta KHRUSHCHOV, 'Za tisnyi zviazok literatury mystectva z zhyttiam narodu', *Zhovten*, no. 9, 1957, pp. I–XX.

try of Culture of the Ukrainian SSR is responsible for the state and further development of the ideological and artistic level of art forms, as well as for the improvement of cultural and educational work focused on the communist education of Soviet people [...] and the further development of Ukrainian Soviet art as the art of socialist realism, based on the Leninist people's and party principles.'

In other words, even at the legislative level, Soviet culture was officially recognised as a tool of propaganda for the formation of a certain party-ideological worldview.

The introduction of socialist realism as the foundation of literature and the arts began in the early 1930s and constituted, in effect, an artificially constructed cultural phenomenon. From the outset, this doctrine possessed a clearly utilitarian character. As has been noted, 'social realist aesthetics were marked by authority to a large extent; therefore, the fundamental principles of socialist realism became ideology, class, and party, which were closely interrelated and equally politically engaged [...] Ideology was reduced to Marxist tendencies, balances between aesthetics and politics, and was realised through the author's effort to influence the reader by means of a work of art'.⁶³ Culture shaped by socialist realism was thus intended to support the Soviet project, to reinforce the logic of the 'rapprochement of nations', and to facilitate the formation of a unified 'Soviet people'. From the perspective of national policy, Soviet culture was guided by the well-known formula 'national in form, socialist in content'. In the 1970s, Leonid Brezhnev explained this principle as follows: 'The foundations of a new communist culture are being laid, which knows no national barriers and equally serves all working people'.⁶⁴ In practice, however, this formulation entailed the gradual marginalisation of national cultures and their reduction to a common socialist denominator.

The task of 'overcoming' national barriers became one of the central objectives of Soviet cultural policy as envisioned by the political elite. The frequently proclaimed 'flourishing of national cultures' was conceived merely as a transitional stage on the path towards the formation of a single Soviet culture. This logic was articulated in the 1950s by the theorist of socialist realism A. Iegorov, who argued: 'Marxism-Leninism teaches that with the victory of socialism, nations and national cultures, in one or several countries, flourish and are given the opportunity to

63 Uliana FEDORIV, *Socrealistychnyi kanon v ukrainskii literaturi: mekhanizmy formuvannia ta transformacii* (Lviv: Lvivskyi Nacionalnyi Universytet im. Ivana Franka, 2016), p. 67.

64 Mikhail IOVCHUK – Lev KOGAN, *Sovetskaia socialisticheskaia kultura: istoricheskii opyt i sovremennye problemy* (Moskva: Politizdat, 1979), p. 94.

enrich one another and, in the future, to merge into a single common culture (both in form and in content), whereby communism will conquer the whole world and become an everyday reality. At the same time, it should be emphasised that under conditions of socialism, the flourishing of national arts and cultures occurs simultaneously with their rapprochement, which is carried out on the basis of the common interests of socialist nations, on the basis of their moral and political unity, fastened by the unbreakable bonds of proletarian internationalism.⁶⁵

The essence of these theoretical constructs was succinctly captured by Ivan Dziuba, who observed: 'It was impossible to allow Ukrainian culture to reach any heights, to become an independent factor. It was impossible to leave us without culture altogether—it had to exist, but as a culture that served the regime and the establishment of Soviet reality.'⁶⁶ Ukrainian culture in the postwar USSR thus experienced pressure on two levels. First, it was required to develop strictly within the framework of socialist realism, with content aligned to party ideology. Second, its national component was marginalised, with culture increasingly reduced to ethnographic forms—choirs, dance ensembles, and similar expressions—while substantive cultural development was curtailed through censorship or repressive measures. It should be noted that such deformation affected all national cultures within the USSR. A paradoxical view was once expressed by former Russian President Boris Yeltsin, who claimed that Russians and Russian culture had suffered the most under Soviet cultural policy, an opinion shared by some scholars.⁶⁷ At the same time, it is undeniable that the cultures of smaller nations within the USSR were subjected to particularly severe distortion, as the framework of socialist realism was reinforced by the intensive Russification of cultural life.

For example, Valentyna Kharkhun argues that 'socialist realism was a mechanism of cultural colonialism, clearly positioning national cultures as marginal within the context of the constructed phenomenon of Soviet literature.'⁶⁸ The researcher advances several arguments in support of this claim. First, socialist realism was largely grounded in the Russian realist tradition, which was not organically characteristic of Ukrainian culture. Second, the introduction of socialist realism in the 1930s was accompanied by the physical liquidation of an entire generation of Ukrainian writers and artists. The interwar generation of Ukrainian intellectuals,

65 Aleksander IEGOROV, 'O nacionalnykh osobenostiakh isskustva', *Kommunist* 1956, no 9, p. 81.

66 Radomyr MOKRYK, *Bunt proty imperii*, p. 104.

67 Stephen KOTKIN, *Armageddon Averted: The Soviet Collapse, 1970–2000*, Oxford 2001, p. 191.

68 Valentyna KHARKHUN, *Socrealistychnyi kanon v ukraïnskii literaturi. Heneza, rozvytok, modyfikaciji* (Nizhyn: Hidromaks, 2009), p. 61.

known as the Executed Renaissance, vividly illustrates this tension in the creation of a new cultural model: artists and writers of this period sought to produce a national culture within the Soviet framework—a culture that was simultaneously Ukrainian and Soviet.⁶⁹ As a result, a hybrid cultural form emerged. This experiment, however, proved short-lived. The insistence of many artists on emphasising the Ukrainianness of their work became one of the reasons for the mass repression and execution of hundreds of writers and cultural figures.

A similar situation—albeit without such drastic measures on the part of the Soviet state—recurred in the postwar period with the emergence of the so-called Sixtiers generation. It is noteworthy that although the officially proclaimed struggle for the ‘purity’ of Soviet culture was framed as a campaign against ‘formalism’ or the ‘influence of hostile ideologies’, ample evidence indicates that it was precisely the pronounced national character of the Sixtiers’ works that posed the greatest problem for censorship authorities. The Sixtiers themselves were acutely aware of this. As early as 1963, Les Taniuk, then head of the Creative Youth Club Suchasnyk in Kyiv, noted in his diary that ‘national culture is becoming a bastion of resistance’. If Lina Kostenko was criticised by party censors as early as 1958 for the existential motifs of her poetry—condemned within a broader framework as ‘apologetics in a Tsvetaeva and Gumilyov style’⁷⁰—party criticism gradually shifted towards explicitly national themes. Thus, in 1964, following the destruction of Alla Horska’s stained-glass window *Shevchenko. Mother* at Kyiv University, a meeting of the Union of Artists criticised Horska and Liudmyla Semykina for producing ‘an ideologically vicious work that gives a distorted image of T. H. Shevchenko’.⁷¹ By the early 1960s, accusations of ‘nationalism’ and ‘anti-Sovietism’ had become standard instruments of party censorship.⁷²

These acts of repression directed against national culture contributed to the growing conviction that Ukraine was subject to colonial rule. The perception of Ukraine as a colonised community was articulated in various samizdat texts produced by the Sixtiers, with young intellectuals beginning to address national issues

69 Mayhill C. FOWLER, *Beau Monde on empire's edge. State and Stage in Soviet Ukraine* (University of Toronto Press, 2017), p. 63.

70 TsDAHOU in Kyiv, fond 1, collection 24, document. 4703, *Dopovidna zapyska CK KP Ukrainy pro nedoliky v tvorchii i orhanizacii roboti Spilky pysmennykiv Ukrainy*.

71 Liudmyla OHNIEVA, ed., *Alla Horska: dusha ukrajinskoho shistdesiatnytstva* (Kyiv: Smoloskyp, 2015), p. 349.

72 Radomyr MOKRYK, *Bunt proty imperii*, p. 288.

directly from the mid-1960s onwards.⁷³ The response of the party nomenklatura was correspondingly harsh. Archival documents demonstrate that it was precisely activities connected with the national question that triggered the persecution of the Sixtiers. Thus, in the 1965 criminal case against Ivan Svitlychnyi, one of the leaders of the Sixtiers movement, it was alleged that: 'During the years 1963–1964, he bought anti-Soviet literature of a nationalist orientation from various people, which was published in Lviv during the time of Polish rule and during the German occupation of the territory of Ukraine, [...] he kept it and distributed it among his acquaintances. [...] At the same time, he received anti-Soviet poems by anonymous authors from persons he did not name [...].'⁷⁴

The charges brought against Ivan Dziuba seven years after Svitlychnyi's first arrest followed the same logic: 'The material prepared by Dziuba, *Internationalism or Russification?*, is from beginning to end a pasquil on Soviet reality, on the national policy of the CPSU and the practice of communist construction in the USSR. [...] Dziuba's obsessive writing about the oppressed position of Ukraine within the USSR is focused on discrediting the Union of the SSR as a new, higher form of association of sovereign republics, which provides them with the best conditions for economic and cultural development.'⁷⁵

Real or fictitious 'nationalism' was eradicated from Soviet culture at all levels—whether in works of art or in polemical texts. The policy of marginalising Ukrainian culture was accompanied by explicit directives identifying 'nationalism' in culture as a hostile phenomenon. In the 1970s, Volodymyr Shcherbytskyi, then First Secretary of the Central Committee of the Communist Party of Ukraine, wrote candidly: 'National relics are quite durable. They can persist in the psychology of individual, politically immature people and sometimes find their expression in an exaggerated and distorted manifestation of national feelings, in national narrowness and arrogance, in the idealisation of patriarchy and the bourgeoisie. [...] Overcoming all elements of national limitations is directly related to the struggle against any attempts to restrain the process of the rapprochement of nations, under

73 Idem, 'Cultural Colonialism and the Sixtiers during the Thaw in Ukraine,' in *Harvard Ukrainian Studies Journal* 39 (2022), no. 1–2, pp. 93–122.

74 State Sectoral Archive of Security Service of Ukraine / Haluzevyj derzhavnyi archiv Služby bezpeky Ukraïny (HDA SBU), fond 6, document. 67336, page 24. *Kryminalna sprava Ivana Svitlychnoho*.

75 HDA SBU in Kyiv, fond 6, document. 67328, vol. 1, page 112. *Kryminalna sprava Ivana Dziuby*.

one pretext or another to put obstacles in its way, to artificially consolidate national separateness.⁷⁶

At the same time, secret documents circulated to regional party committees concerning “some issues of work with the creative intelligentsia of the republic” outlined the course cultural activity was expected to follow: “The editors of republican and regional newspapers should intensify work on an enlightened and critical assessment of the literary-art process; organise a series of public lectures by leading writers and artists on the current questions of the internal and external life of the state, the establishment of communist ideals, the fight against the intrigues of enemy ideology, especially Zionism and Ukrainian bourgeois nationalism.”⁷⁷

Restrictions and repressive measures on a national basis were not confined to literature or the visual arts. One illustrative example is the persecution of the amateur choir Homin, led by Leopold Iashchenko, in the early 1970s. Iashchenko was accused of nationalism on the grounds that the choir cultivated national traditions by collecting and performing folk songs. From the party’s perspective, however, the most serious ‘nationalist’ actions were ‘participation in the funeral of Alla Horska and speeches at the monument to T. H. Shevchenko.’⁷⁸ Ultimately, following the dismissal of numerous choir members and the imposition of a direct ban on creative activity, the ensemble was disbanded. Dozens, if not hundreds, of similar cases of persecution related specifically to nationally oriented cultural activity can be identified in Soviet Ukraine. Although the scope of this article does not permit a detailed examination of all such instances, the cited examples are representative of broader patterns in the development of culture in the postwar USSR. Together, they reveal a consistent logic of repression directed at Ukrainian culture precisely on the basis of national identity.

Beyond the constraints imposed by socialist realism, Soviet cultural policy exhibited another tendency that supports its interpretation as colonial: the dissemination of stereotypes portraying the local population as ‘primitive aborigines’ at a lower level of development. Edward Said noted that colonial policies are often grounded in the belief that the colonised community not only requires, but also

76 TsDAHOU in Kyiv, fond 1, collection, 25. document. 1035, *Statii dlia opublikovania v zhurnalach chlena Politbiuro CK KPSS, pervogo sekretaria CK Kompartiji Ukrajinjy tov. Shcherbytskogo V.V.*

77 TsDAHOU in Kyiv, fond 1, collection. 25, document, 869, *Zapiska CK Kompartiji Malanchuka o rabote s tvorcheskoi intelligentsiei respubliky.*

78 TsDAHOU in Kyiv, fond 1, collection. 25, document, 359, *Informacii kievskogo gorkoma partii ob antiobshchestennych deistviach samodeiatelnogo chora “Gomin”.*

desires, colonisation.⁷⁹ The culture of the coloniser thus acquires the status of an unquestionable good and serves as an instrument of “civilising” or enculturating the indigenous population. Russian and Soviet approaches were characterised by the use of culture to construct a stereotypical, primitive image of representatives of the colonised community.⁸⁰ This corresponds to what Homi Bhabha described as the formation of colonial discourse aimed at producing ‘knowledges of colonizer and colonized which are stereotypical but antithetically evaluated’, forming the basis ‘to construe the colonized as a population of degenerate types on the basis of racial origin, in order to justify conquest and to establish systems of administration and instruction.’⁸¹ Such a strategy effectively legitimises colonisation by creating the impression that the subordinated community requires the imposition of a ‘higher’ culture.

In the case of Ukraine, this strategy had been present already in the Russian Empire, where Russian culture from the nineteenth century onward was saturated with images of simple-minded, primitive ‘Khokhols’. This colonial pattern was subsequently transferred into Soviet cultural production. Vitaly Chernetsky notes that postwar Soviet Ukrainian literature promoted works reproducing ‘the worst colonial stereotypes about Ukrainians’,⁸² depicting them as weak and simple-minded aborigines. This tendency was not limited to literature. Larysa Masenko has drawn attention to the role of mass culture—particularly television—in perpetuating similar stereotypes. One illustrative example is the comic duo Shtepsel and Tarapunka: ‘In order to form people with an uncritical perception of television productions, assimilators need to form an attitude towards the languages of competitors. It is therefore necessary to contrast them in one TV plot according to the discussed topics and the social status of the characters who speak different languages. Contrasting occurs according to opposites: “high/low, prestigious/non-prestigious, normative/non-normative”. Such a strategy was implemented in the Soviet era in the comic television plot of Shtepsel and Tarapunka. Tarapunka played the role of a curmudgeonly fool, while Shtepsel was the smart and prudent Russian-speaking partner. [...] In this way, Tarapunka’s Ukrainian language (the role required mixed

79 Edward SAID, *Culture and Imperialism* (New York: Vintage Books, 1993), p. 45.

80 Ewa THOMPSON, *Imperial Knowledge. Russian Literature and Colonialism* (Abiprint, 2006), p. 43.

81 Homi BHABHA, *The Location of Culture* (Routledge, 1994), p. 100.

82 Vitaly CHERNETSKY, *Mapping Postcommunist Cultures: Russia and Ukraine in the Context of Globalization* (McGill-Queen’s Press, 2007), p. 284.

speech, crippled by the influence of Russian) appeared as a non-normative and ridiculous language in contrast to the “normal” and prestigious Russian language.⁸³

Comparable marginalisation based on national markers was also present in official Soviet humour. Cartoons and jokes ridiculing Ukrainians who identified themselves through national symbols—such as the trident, the blue-and-yellow flag, or traditional dress—appeared regularly in the satirical magazine *Perets*.⁸⁴ Notably, this strategy was not grounded in strict ethnic differentiation. Ukrainians who fully adopted the Soviet way of life were portrayed as ‘proper’ Soviet citizens, whereas those who articulated a connection to national culture were subjected to mockery. Taken together, these practices indicate that Soviet cultural strategy sought to establish a hierarchical ordering of nations, with culture functioning as one of its principal instruments. Such an approach corresponds closely to what may be described as cultural colonisation.⁸⁵

Conclusion

Soviet cultural policy towards Ukraine in the first postwar decades followed a discernible logic. The general framework of the ‘merging’ and ‘rapprochement’ of nations and the gradual formation of the ‘Soviet people’ required a corresponding cultural policy aimed at creating a unified Soviet culture. This strategy can be traced across multiple spheres of socio-cultural life in Soviet Ukraine during the 1950s–1970s. Soviet authorities did not conceal their conviction that national cultures represented relics of the past and that, in the process of building a communist community, such relics had to be overcome. Accordingly, the Soviet state actively promoted the idea of forming a single, unified Soviet community, which in certain respects resembled a ‘civilising mission’. The fundamental problem, however, lay in the fact that in the cultural sphere this community was to be built primarily on elements of Russian culture. As a result, Soviet leadership facilitated intensive language Russification, promoted a historiographical concept that subordinated Ukrainian history to Russian history, and confined cultural development to the framework of socialist realism—a framework that was itself decisively shaped by

83 Larysa MASENKO, *Mova radianskoho totalitaryzmu* (Kyiv: Klio, 2017), p. 208.

84 Jevhenija KUZNETSOVA, *Mova-mech: jak hovoryla radianska imperiia* (Hlyboka: Tvoja pidpilna humanitarka, 2023), p. 303.

85 Marko PAVLYSHYN, ‘Kozaky na Jamajci, postkolonialni rysy s ukrajinskij kulturi’, *Suchasnist* (1994), no. 4–5, pp. 65–71.

Russian cultural traditions. This substitution of Soviet cultural markers with Russian ones ultimately provoked growing dissatisfaction within Ukrainian dissident circles, where the question arose as to whether Soviet internationalism had, in practice, been replaced by the Russification of Ukraine. From the 1960s onward, the perception of Ukraine's colonial position within the Soviet Union began to spread increasingly within these circles.

Can such a policy be described as colonial? The Soviet state undoubtedly employed its resources to construct a hierarchy among peoples. Despite the declared equality of 'fraternal nations,' Russian language and culture clearly enjoyed privileged status in relation to others, including Ukrainian language and culture. This hierarchy produced a form of 'colonial discourse' in which an individual's cultural affiliation directly influenced their social status, with Russian culture occupying a higher position and Ukrainian culture a lower one. The systematic displacement of local cultural forms in favour of an external cultural model provides grounds for interpreting this situation as an attempt at cultural colonisation. This interpretation is further supported by the fact that cultural policy in Soviet Ukraine during the period under consideration was effectively directed from outside—from Moscow. At the very least, therefore, a discussion of cultural colonisation in Soviet Ukraine appears fully justified. At the same time, it is essential to acknowledge the specific features of Soviet cultural policy. Moscow never formally banned the national cultures of other peoples; on the contrary, it rhetorically supported their 'flourishing'. The Soviet leadership also actively encouraged the inclusion of representatives of non-Russian peoples in the imperial project, thereby eliminating the explicitly racial component that characterised classical colonial empires. Ukrainians were faced with a choice—one made under pressure and in clearly unequal conditions, yet formally voluntary—since Ukrainian culture was not subject to outright prohibition in the USSR.

These particularities make it possible to analyse Ukrainian culture of the 1950s–1970s within the framework of colonial studies, while simultaneously demanding a more nuanced and carefully calibrated analytical approach. Soviet cultural colonisation may thus be understood as a specific variant—whether as a form of cultural neo-colonisation or hybrid colonisation—that shares certain features with classical colonial empires while also exhibiting distinct characteristics of its own.

SUMMARY

Soviet cultural policy in the first postwar decades followed the logic of constructing the 'Soviet people'. In practice, this policy largely resulted in the Russification of smaller peoples within the Soviet Union, particularly Ukrainians. The Soviet state employed its resources to promote the Russian language and, consequently, to marginalise other languages, including Ukrainian. Official historiography reinforced this hierarchy by subordinating Ukrainian history to Russian history. Culture and literature functioned within the framework of socialist realism and, in effect, contributed to the formation of a hierarchy among Soviet peoples, producing a specific form of colonial discourse. As a result, Soviet cultural policy in the 1950s–1970s may be understood as a particular form of cultural colonisation in Ukraine. At the same time, this policy differed in important respects from classical models of colonialism. The Soviet leadership did not formally prohibit national cultures and actively encouraged the participation of representatives of smaller nations in the Soviet project. For this reason, the analysis of Soviet policy within the framework of colonial studies requires careful attention to these specific features.

STUDIE / ARTICLE

The Dawn of Democratization at Europe's Eastern Edge: The 1905 Revolution and the First Democratic Self-Government in Georgia

GIORGI BATSIKADZE

*Department of History, Archaeology and Ethnology,
Batumi Shota Rustaveli State University, Georgia*

The Dawn of Democratization at Europe's Eastern Edge: The 1905 Revolution and the First Democratic Self-Government in Georgia

This article investigates the 1905 revolution in Georgia, analysing the socio-political aspirations of society and the foundational principles, content, and unique features of the revolutionary self-government—the Gurian Republic. The revolution, which emerged in the Russian Empire, was primarily fuelled by social inequality, economic hardship, political disenfranchisement, and the suppression of national rights. The movement spread throughout Georgia, where imperial indifference to rising protests intensified the people's quest for independence. The growing influence of Marxists organised the unrest, leading to the formation of revolutionary self-governments, including the Gurian Republic. The republic developed a distinctive model of self-governance that integrated socialist ideals with democratic principles. Drawing on original sources, including periodical press, archival documents, and memoirs of participants, this paper offers an in-depth ex-

amination of the Gurian Republic's significance in the context of the 1905 revolution, highlighting its historical impact within the Georgian context.

Keywords: 1905 Revolution; the Russian Empire; Georgia; Gurian Republic; democracy; socialism.

Introduction

The 1905 revolution in Georgia, marked by significant socio-political upheaval, remains one of the key moments in the region's history. From the second half of the nineteenth century, social unrest increased significantly in the Russian Empire, primarily as a result of social inequality, economic problems, and autocracy. Restrictions on national rights and colonial policies further fuelled public discontent in the empire's peripheries. Protest reached a particularly large scale in 1905, when political parties actively emerged on the public stage and events took on a revolutionary character. These processes most clearly revealed both the essence of the existing crisis and the democratic aspirations of society, around which people sought to reform their lives. One of the major centres of the revolution was the Tsarist Georgian provinces of Tbilisi and Kutaisi, where in some regions the government completely lost control and popular territorial unions and orders based on democratic principles were created. Among these, one of the most notable examples was the so-called Gurian Republic, which, during its few months of existence, established a distinctive model of full equality for the population and flexible democracy. The Republic of Guria, born out of the 1905 Revolution, was closely connected to the complex situation shaped by authoritarianism and imperialism. Autocracy was not a pre-stage of democracy, but it created conditions that accelerated the development of a democratic trajectory.

This study aims to explore the causes, social aspirations, and political character of the 1905 revolution in Georgia, with a particular focus on the Gurian Republic as a case study. The main research questions are: What was the character of the revolution, and what issues led to it? What did the people aspire to, and what were the prospects for democracy among the population? How did the Republic of Guria differ from other revolutionary formations? What principles underpinned Guria's democratic experiment?

This research adopts an approach based on identifying and examining the factors that determined the formation of democratic organisations. The typology

of democracy implemented in Guria was closely linked to the complex issues of the 1905 Revolution. In response to the questions posed, this study primarily explores the character and context of the unrest, as well as the common problems and aspirations that united the population around shared goals and laid the foundation for democratic unity. Addressing these questions clarifies the conditions that enabled the emergence of revolutionary entities within the Russian Empire.

Methodologically, this study employs a qualitative historical approach, combining contextual and comparative analysis. This approach allows for a detailed examination of historical processes and the interaction between local developments and broader political dynamics. The analysis draws on a range of sources, including archival materials, contemporary press, and memoir literature, in order to capture both micro-level details and macro-level patterns. This methodology is particularly suited to the study of the Gurian Republic, as it enables a clear understanding of its distinctive characteristics and principles within the broader revolutionary context.

On the basis of the methodology outlined and the analysis of diverse sources, this article examines the distinctive characteristics and principles underpinning the existence of the Gurian Republic. Moreover, by analysing both local political entities and the broader revolutionary context, it investigates the interaction between democratic aspirations and socialist ideologies in shaping the political movements of the period. The comparative dimension of the study also draws connections between the Gurian Republic and other revolutionary entities within the Russian Empire, allowing for a deeper understanding of their ideological foundations and historical significance within the broader context of the 1905 revolution.

The 1905 Revolution is not an unfamiliar subject in the scholarly literature. However, existing scholarship on the 1905 revolution in Georgia, such as the works of Khachapuridze (1955), Mirtskhulava (1975), and Ebanoidze (1984),¹ has largely focused on the social dimensions of the movement. These studies often overlook the democratic aspirations that underpinned the revolution. Moreover, Soviet historiography, with its emphasis on class struggle, frequently marginalised the national dimensions of the revolution, leaving key aspects of its nature insufficiently explored. For example, Khachapuridze devotes limited attention to nationalist sen-

1 See Levan EBANOIDZE, *V. I. Lenini da 1905–1907 wlebis revolucia saqartveloshi* [V. I. Lenin and the 1905–1907 Revolution in Georgia], (Tbilisi: Soviet Georgia, 1984); Ilia MIRTSKHULAVA, *1905–1907 wlebis revolucia Sakartveloshi* [The 1905–1907 Revolution in Georgia], (Tbilisi: Metsniereba, 1975).

timents among the population, instead attributing them primarily to the propaganda of specific political parties.² Contemporary literature, meanwhile, tends to focus more on particular localities of the revolution than on its broader popular character.³

In recent decades, the Democratic Republic of Georgia (1918–1921) has attracted the interest of many scholars. This republic was established by the same social democratic forces that had participated in the organisation of the Gurian Republic in 1905. Eric Lee refers to the existence of the Gurian Republic as a ‘dress rehearsal’ for the Democratic Republic of Georgia.⁴ Indeed, this assessment is accurate: at the beginning of the twentieth century, two main factors laid the foundation for the emergence of an independent Georgian state—the democratic aspirations of society and the principles of political organisation. The study of this issue therefore holds broader significance, as it is connected to many other important historical developments.

There are relatively few works devoted specifically to the Gurian Republic. Notably, studies by Irakli Makharadze⁵ and Stephen V. Jones⁶ stand out. Jones focuses on the social aspects of the movement, Marxism, and the role of the Social Democratic Party, while Makharadze presents a detailed narrative of events. However, even in these works, the distinctive features of the republic’s democracy and its concept of popular consent are not fully articulated. Although the organisation of Guria was closely linked to social democracy, another crucial factor was the strong unity forged among the population, which enabled the republic’s existence. This article seeks to address these gaps by offering a nuanced analysis of the 1905 revolution and the Gurian Republic. Furthermore, while Khachapuridze denies the existence of revolutionary self-government in Guria,⁷ Jones argues the opposite.⁸ In ad-

2 Giorgi KHACHAPURIDZE, *1905–1907 wlebis revolucia Sakartveloshi* [The 1905–1907 Revolution in Georgia], (Tbilisi: Sakhelgami, 1955), p. 79.

3 See Giorgi GHVINJILIA, *1905 Revolution in Batumi and Georgian Muslims* (Tbilisi: Artanuji, 2024); Madona KEBADZE – Tamar LEKAIDZE, eds., ‘Revolutionary Movement of 1905 in Telavi and Tianeti Districts’, *Journal NX* 6 (2020), issue 11, pp. 427–430.

4 Erik LEE, *The Experiment: Georgia’s Forgotten Revolution, 1918–1921* (London: Zed Books, 2017), p. 7.

5 Irakli MAKHARADZE, *Guriis respublika: Guriis glekhta motdraoba 1902–1906 wlebshi* [Gurian Republic : Guria Peasant Movement in 1902–1906], (Tbilisi: Azri, 2020), pp. 54–56.

6 Stephen V. JONES, ‘Marxism and Peasant Revolution in the Russian Empire: The Case of the Gurian Republic’, *The Slavonic and East European Review* 67 (1989), no. 3, pp. 403–434.

7 Giorgi KHACHAPURIDZE, *1905–1907 wlebis revolucia Sakartveloshi*, pp. 100–101.

8 Stephen V. JONES, ‘Marxism and Peasant Revolution in the Russian Empire’, pp. 413, 420.

dition to this historiographical disagreement, there is a broader comparative issue. The most widely known case of a socialist seizure of power is the Paris Commune of 1871, which has been extensively studied, whereas the Gurian Republic—despite lasting twice as long and likewise representing a case of power exercised by socialists—remains relatively unknown internationally. The present study aims to shed greater light on these issues. At the same time, Georgian archives and periodicals contain abundant material on the subject, much of which remains unfamiliar to the wider scholarly community. In this regard, the present article reveals a number of significant and previously underexplored details.

The main argument of this paper is that the 1905 Revolution was a popular movement, born out of authoritarian conditions that created the foundations for societal unity and democratic aspirations. It was neither monolithic nor purely class-based, but rather the product of a complex interaction between social conditions and ideological forces. The scale of the events united political parties and the broader population. While the revolution was driven by widespread social grievances, its political character was also shaped by the democratic and socialist ideologies that developed within local political entities such as the Gurian Republic. This study argues that the Gurian Republic was not merely a reaction to oppressive circumstances, but also a manifestation of broader democratic and socialist currents gaining momentum within the Russian Empire. By focusing on this specific revolutionary formation, the article contributes to a more comprehensive understanding of the 1905 revolution and its role in the wider history of Georgia's political development.

Prerequisites and Nature of the Revolution

The principal problem facing the peasantry was the lack of land. Many peasants did not possess sufficient arable land to support their families and were therefore compelled to lease plots from landlords, paying them a portion of the harvest. In addition, they were burdened by taxes, often collected by force. Peasants were also required to support the clergy and perform various forms of public labour.⁹ At the same time, the largest and most fertile portions of state lands were controlled by local nobles and foreign colonists, which further intensified local dissatisfaction.

9 Ilia ANTELAVA – Viktor GUCHUA, eds., *Sakartveloshi socialuri urtiertobis istoriidan* [From the History of Social Relations in Georgia], (Tbilisi: Metsniereba, 1967), pp. 10–26.

For example, in March 1905, in Sukhumi and Gudauta,¹⁰ local residents demanded the expulsion of Russian settlers and confiscated their lands.¹¹ Conflicts between feudal landlords and peasants were frequent. In these class struggles, the government consistently defended the interests of landowners, effectively aligning itself with them. This collaboration between the authorities and the landlords united the population in the struggle for socio-economic and political freedoms. As a result, the agrarian movement that had initially emerged from economic and social grievances gradually transformed into a revolutionary movement. Alongside land shortages, the population also protested against restrictions on access to forests and pastures. Beyond agrarian issues, the indifference and arbitrariness of local officials further fuelled revolutionary sentiment. Numerous reports testify to such behaviour. For instance, on 7 February 1905, several thousand residents of Tbilisi appealed to the city council, demanding an end to bureaucratic lawlessness.¹² The negligent and often brutal actions of individual Cossack soldiers—including killings, robbery, and violence—further inflamed public outrage. As a result of Cossack abuses, conditions in Guria and Samegrelo deteriorated to such an extent that women and girls were forced to hide in forests; numerous cases of rape were reported.¹³ For rural communities, the principal causes of rebellion were social inequality, economic hardship—especially land and tax issues—as well as unfair treatment by the administration and a biased judicial system.

Workers were likewise in a critical situation. In addition to low wages and harsh working conditions, labour rights were routinely violated, and workers were subjected to personal abuse. For example, children aged seven or eight worked alongside adults in Batumi factories, and the beating of workers was a common practice.¹⁴ While the government ignored these conditions, workers organised protests and sought solutions independently. In January 1905, workers at the Poti maritime offices went on strike in response to unbearable working conditions, including working days of sixteen to eighteen hours, excessive workloads, and meagre

10 Sukhumi and Gudauta are located in Abkhazia, Georgia.

11 'Akhali ambavi', *Tsnobis purtseli* [News Sheet], N2767, 11 March 1905, p. 3. The newspaper was an official daily publication in Georgia from 1896 to 1906.

12 'Akhali ambavi', *Tsnobis purtseli* N 2737, 8 February 1905, p. 1.

13 Irakli MAKHARADZE, *Guriis respublika*, pp. 54–56.

14 Jemal KARALIDZE, *Adjara 1878–1903 wlebsbi: politikuri, ekonomikuri da socialuri vitareba* [Adjara in 1878–1903: The Political, Economic and Social Situation], (Batumi: BSU, 2009), pp. 72–73.

wages.¹⁵ Despite a significant increase in demand for coal, workers in Tkibuli earned only two to three abazis,¹⁶ including those employed on night shifts. Normal working conditions and safety measures were virtually non-existent, resulting in frequent accidents.¹⁷

In the context of economic hardship and the neglect of workers' rights, discontent intensified. Socialist parties were particularly active among workers and played a significant role in fostering revolutionary sentiment. At the end of January 1905, strikes began in Tbilisi, Batumi, Samtredia, Chiatura, and other centres, with workers demanding higher wages. On 19 January, approximately 4,000 workers gathered for a rally in Avlabari (Tbilisi). After its suppression, around 2,000 workers regrouped in the Didube district.¹⁸ By this stage, discontent and revolutionary activity had become widespread. In February and March alone, dozens of incidents were recorded across Georgia, including clashes between peasants and officials, killings, the burning of administrative buildings, the dispersal of demonstrations, armed attacks, and similar acts.¹⁹

When discussing the nature of the revolution, it is noteworthy that protest sentiments intensified across almost all professions and social strata, attesting to the universal character of the movement. In the summer of 1905, teachers in Zemo Avchala (Tbilisi) went on strike. On 21 June, artisans, workers, butchers, and shopkeepers in Gori also launched a strike, bringing all transport to a halt. On 25 June, a strike began across all trade establishments, shops, bakeries, printing houses, and factories in Kutaisi; railway trading stations were closed, and traffic ceased. Contemporary newspapers reported that Kutaisi resembled a dead city.²⁰ Clearly, the revolution manifested itself with comparable intensity throughout Georgia. One of the causes of dissatisfaction was compulsory service in the tsarist army. In October 1905, military conscription provoked renewed unrest in Akhaltsikhe.²¹ The overall scale and persistence of discontent gradually emboldened the population. Clashes between military forces and civilians became increasingly frequent, and

15 'Correspondentsia: kal. Poti', *Mogzauri* [Traveller], N5, 13 February 1905, pp. 5–6. The journal was an official weekly publication of the Georgian Social Democrats in 1905.

16 Abazi was a Georgian silver coin worth roughly 20 copecks.

17 'Tserilebi: Tkibuli', *Tsnobis purtseli*, N2740, 11 February 1905, p. 4.

18 Tbilisi, Georgian Central Historic Archive (hereafter, GCHA), f. 17, 1, 5285a, f. 32.

19 M. SHAKHNAZARYAN, *Krestianskoe dvizhenie v gruzii i social-demokratiia* [The Peasant Movement in Georgia and Social Democracy], (Moscow: Kolokol, 1906), pp. 66–72.

20 'Mtavrobis gankargulebani', 'akhali ambavi', *Tsnobis purtseli*, N2849, 29 June 1905, pp. 1, 4.

21 GCHA, f. 17, 1, 9614, f. 18.

casualties rose. Due to the brutality of the Cossacks, railway workers in Poti decided to form a militia to protect their families.²² In effect, the population increasingly took responsibility for maintaining civil order and security. The empire's harsh response to popular protest only deepened antagonism, while repeated outbreaks of unrest weakened governmental control and created space for popular self-organisation. Opposition parties played an active role in these events. They organised meetings of workers and peasants, distributed prohibited literature, engaged in propaganda, and delivered public speeches. Mass unrest and articulated demands reflected prevailing public opinion. The revolution of 1905 in Georgia was thus a revolution involving all working people. Although workers and peasants did not act as entirely separate forces, they were united by shared conditions. While the revolution was linked to a complex set of common problems, it was not a movement of a single social class, but rather a process directed against class divisions and expressing the unity of the majority.

Demands and Aspirations

The struggles of different social groups and regions reveal a shared revolutionary landscape. In April 1905, in Kakheti, the population advanced the following demands: the privatisation of land; the socialisation of forests and pastures; the abolition of local administration; the right to elect representatives; the conduct of official proceedings in Georgian; the abolition of taxes paid to the clergy; education in the Georgian language; the elimination of indirect taxes; compulsory military service to be performed in Georgia rather than Russia; the equalisation of all social classes; the establishment of broad self-government based on universal, direct, secret, and fully equal elections; and the convening of a Constituent Assembly through free and fair elections.²³ In February 1905, at a meeting with the government representative Sultan Krim-Giray, approximately one thousand men and women from the Jvartskhma Society (Guria, western Georgia) submitted similar demands, including the separation of church and state; free compulsory education up to the age of sixteen; freedom of speech, press, assembly, and strike; and the inviolability of person and family.²⁴ In Dmanisi, the joint demands submitted by the

22 'Akhali ambavi', *Tsnobis purtseli*, N2963, 4 December 1905, p. 3.

23 'Sop. Zemo Khodasheni', *Tsnobis purtseli*, N2789, 5 April 1905, pp. 2–3.

24 'Skhva da skva ambebi', *Mogzauri*, N9, 13 March 1905, pp. 7–8.

communities of Gomareti and neighbouring villages, in addition to the points already mentioned, included the introduction of elective courts operating in the Georgian language, a prohibition on the immigration of foreigners, the establishment of a permanent Legislative Constituent Assembly, and autonomy for Georgia.²⁵ The problems were so widespread and uniform across the country that identical demands emerged even in distant regions. In April 1905, peasants gathered in the village of Nikortsminda in Racha and demanded free education in Georgian, along with the socialisation of forests and the equalisation of all social estates.²⁶ In September, residents of the village of Keda (Adjara) raised similar demands concerning indirect taxes, forests, and land.²⁷ Authoritarian governance thus confronted the entire population with comparable challenges, shaping the overall scale of protest. At the same time, the empire's disregard for local national interests introduced a distinct nationalist element into the movement.

Demands related to education and the use of the Georgian language in official proceedings appeared repeatedly. Beyond the examples already noted, in 1905 the Jvartskhma Society demanded instruction in Georgian in both primary and secondary schools.²⁸ Teachers in Tbilisi drafted a resolution calling for education and teaching in the native language instead of Russian, which they regarded as foreign.²⁹ Similar demands emerged among workers, often considered the most international social group. On 8 March 1905, workers of the Transcaucasian Railway (Tbilisi) demanded the abolition of the requirement to know Russian for admission to workshops and insisted that all regulations be printed in Georgian.³⁰ Accordingly, the revolution in Georgia assumed a national character, shaped by acute national grievances. Social inequality, class conflict, economic hardship, administrative indifference, compulsory obligations, and national oppression together created a powerful and shared foundation for revolutionary resistance throughout Georgia.

Opposition parties, particularly Social Democracy, regarded the proletariat as the primary revolutionary force and focused their activities on workers. For example, in February 1905, striking workers at the royal estate in Chakvi (Adjara)

25 GCHA, f. 17, 1, 9610, f. 62–64.

26 'Tserilebi: Nikortsminda', *Tsnobis purtseli*, N2808, 30 April 1905, p. 4.

27 'Sopeli Keda', *Iveria*, N155, 1 September 1905, p. 4. Georgian political and literary periodical published in Tbilisi in 1877–1906.

28 'Guriis mtavroba', *Iveria* N14, 2 March 1905, p. 3.

29 'Sakalako pirvel-datskebiti skola', *Tsnobis purtseli*, N2794, 10 April 1905, p. 2.

30 'Guriis ambebi', *Tsnobis purtseli*, N2767, 11 March 1905, p. 3.

initially demanded improved working conditions and higher wages. Following political party propaganda, these demands expanded to include the overthrow of tsarism, equality, and freedom.³¹ Political organisations sought to link immediate social and national grievances with broader political objectives. At the beginning of the twentieth century, industry in Georgia remained weakly developed, and the majority of the population lived in rural areas. Under conditions of a largely closed economy, social cohesion was limited. However, the uniformity of grievances across the country created favourable conditions for political organisation. As the revolution progressed, the predominance of workers and peasants gradually weakened the basis for purely class-based struggle, and the movement assumed broader political dimensions. Revolutionary sentiment spread beyond its original social content and even reached segments of the feudal elite. It is well known that leaders of Georgian socialist parties, including Zhordania, Laskhishvili, Japaridze, Tsulukidze, Lezhava, and Uratadze, originated from the nobility. Similarly, early figures in the revolutionary movement in Zugdidi—Dadiani and Alshibaia—were also noblemen, as were participants from the Gori³² and Kareli uezds.³³ In effect, the revolution permeated all levels of society and shifted the balance of the class struggle decisively in favour of the workers. The liberation movement also manifested itself within the Georgian Church. The well-known autocephalist priest Nikita Talakvadze notes in his memoirs that during the Russo-Japanese War (1904–1905), discussions arose concerning Georgia's autonomy in the event of Russia's defeat and the intensification of the revolution. Alongside demands for autonomy, the Georgian clergy also called for the restoration of the autocephaly of the Georgian Church.³⁴ The struggle to reform the Church thus emerged both from popular protest and from within the ecclesiastical hierarchy itself. The primary objective of this internal movement was to restore the Church's independence and reform it in accordance with popular demands. In March 1905, the clergy of the Imereti Diocese submitted a petition calling for the restoration of the autocephaly of the Georgian Apostolic Church. The petition demanded fundamental reform of the educational system, freedom of speech, print, and assembly, and the payment of clergy

31 Otar TURMANIDZE, *Saadgilmamulo urtiertobani da agraruli modzraoba samxret-dasavlet Sakartvelosbi* [Land Relations and Agrarian Movement in South-West Georgia (1878–1928)], (Batumi: Batumi Shota Rustaveli State University, 2009), pp. 260, 271–272.

32 GCHA, f. 25, 1, 16, ff. 32–33, 55.

33 GCHA, f. 153, 1, 809, ff. 54–59.

34 Nikita TALAKVADZE, *Mokalake-mghvdilis dghiuridan* [From the Citizen-Priest's Diary], (Tbilisi: Literature Museum, 2013), p. 803.

salaries from the state treasury. Furthermore, in a petition dated 15 April 1905, clerics requested the return of all church property previously transferred to the treasury, including land.³⁵ Although both the population and the Church opposed imperial domination, they pursued fundamentally different objectives, with a key point of divergence being the issue of land. While the population demanded the privatisation of land, the Church sought the restitution of land formerly under its ownership.

Thus, the people fought for social equality, political and economic rights, personal freedom, and the protection of national interests. Peasants and workers constituted the main force of the revolution. However, the movement became so powerful that it encompassed almost all social strata. These shared aspirations provided a strong foundation for democratic development.

The First Caucasian Model of People's Self-Government: 'The Gurian Republic'

During the revolution in the Russian Empire, instances of local self-government formed by social democrats and individual communities were relatively common. In 1905, in the village of Markovo in Volokolamsk Province, a so-called republic was established by a group of activists, teachers, and peasants. The villagers elected a 'Parliament of the Republic' headed by a 'President'. This rural commune focused primarily on agrarian issues and land availability, while a peasant union controlled taxation and public order.³⁶ However, the Markovo case represents a rural commune rather than a fully developed republic. At the turn of the century, Markovo comprised approximately 1,000 peasants.³⁷ Its population never engaged in a full-scale uprising, instead attempting to establish links with groups outside the village.³⁸ The republic existed for several months (1905–1906), making it one of the

35 GCHA, f. 1458, 1, 173, ff. 3–8.

36 Orlando FIGES, *A People's Tragedy: The Russian Revolution 1891–1924* (London: The Bodley Head, 2014), pp. 184–186.

37 In 1897–1914, the population of Guria varied from 90,300 to 111,400 inhabitants. See Vakhtang JAOSHVILI, *Sakartvelos mosakhleoba XVIII–XX saukuneebsi* [Population of Georgia in the XVIII–XX Centuries], (Tbilisi: Metsniereba, 1984), pp. 92–95.

38 Matthew SCHNEER, 'The Markovo Republic: A Peasant Community during Russia's First Revolution, 1905–1906', *Slavic Review*, vol. 53, no. 1, (Cambridge: Cambridge University Press, 1994), pp. 104–119.

longest-lived such formations in Russia. Peasants also played a leading role in the so-called 'Comrat Republic' in Moldova, which existed for only a few days. A rebel committee abolished taxes and informal obligations and proclaimed land reform and autonomy.³⁹ From the perspective of a colonial society, it is significant that the committee also abolished conscription into the tsarist army, a feature comparable to developments in Georgia.

Similar formations within the Russian Empire were predominantly either agrarian or proletarian in character. The latter became the dominant force at the end of 1905 in the so-called 'Chita Republic' (November 1905–January 1906), where the proletariat and urban society played a leading role. Local governance there was based on democratic and representative principles: a so-called 'pre-parliament' was elected to maintain order, and self-government was established through universal elections.⁴⁰ A comparable situation existed in the 'Novorossiysk Republic', which lasted only a few days and was led by the Black Sea Committee of the RSDMP, which assumed control of the city administration.⁴¹

There were also numerous cases of revolutionary movements seizing power in different parts of Georgia. Revolutionary organisations emerged as temporary autonomous units that established a clearly defined order within specific territories. For example, a so-called 'republic' was created in Zugdidi. Amid intense class struggle within the local peasant movement, members of the princely class emerged as leaders of the revolutionary process,⁴² an unusual development, given that the nobility typically served the autocracy. By contrast, neighbouring Svaneti exhibited a distinctly anti-government character. In April 1905, the population established a de facto government, elected officials, and organised military detachments. By January 1906, almost all of Svaneti was under revolutionary control. Even in Upper Svaneti, where serfdom had never existed, revolutionary activity unfolded, driven more by political than social factors. Teachers were particularly active in

39 Stepan BULGAR, 'Komratskoe vosstanie i rol intelligentsii v revoliucionnikh sobitiakh 1905–1906' [The Comrat Republic and the Role of the Intelligentsia in the 1905–1906 Revolution], *Proceedings of the International Conference 'stiinta, educatie, cultura'* [Science, Education, Culture], Comrat, Moldova, 11 February 2022, pp. 301–306.

40 Ivan SABLIN, 'Democracy in the Russian Far East during the Revolution of 1905–1907', *Russian History*, vol. 44, no. 2–3, Special Issue: Twenty Years of the Midwest Medieval Slavic Workshop at the University of Chicago, (Chicago: Brill, 2017) pp. 449–475, DOI:10.1163/18763316-04402017.

41 Vasily SOKOLOVSKII, *Novorosiiskaia 'respublika'* [Novorossiysk 'Republic'], (Moscow, 1963), pp. 86–125.

42 'Samegrelo tavad-aznauroba da glekhta modzraoba', *Tsnobis purtseli*, N2791, 7 April 1905, p. 3.

these processes.⁴³ In Akhaltsikhe, the social-democratic committee assumed a leading role. The head of the uezd reported that the committee effectively took over administrative functions, was recognised by the population as a governing authority, and became the primary body to which people addressed their concerns.⁴⁴ The political transformation of unrest that initially arose from social grievances was a logical outcome of autocratic rule, as imperial policies shaped the prevailing social conditions and gradually redirected protest into the political sphere. Alongside the seizure of administrative power, there were also instances of popular unions emerging on socio-economic grounds, through which peasants sought independently to address issues of productivity and mutual assistance. For example, in January 1906, in the village of Gulgula in Telavi Uezd, a commune named 'Unity and Fraternity' was established under the initiative and leadership of the local landowner Ivane Kolelishvili. Through collective effort, the commune's members (approximately 100–120 households) cultivated vineyards and organised homesteads. They collectively discussed plans of action, including cultural and educational initiatives.⁴⁵ This development resembled the actions of a population effectively abandoned by the authorities. Across the country, people aspired to autonomy and organised their lives in accordance with shared aspirations. The widening rift between state and society naturally fostered a sense of unity and a tendency towards communal coexistence, which in practice created favourable conditions for the development of socialist ideas.

Although these examples illustrate forms of partial independence, none achieved the balance evident in the Gurian Republic, which represents a distinctive case. In Guria, the proletariat and peasantry united in a specific and effective manner, and these particular conditions contributed to the emergence of a local form of socialism. Over the course of its several months of existence, the People's Government of Guria addressed nearly all aspects of state governance, including agrarian, fiscal, defence, judicial, educational, and other matters. This balanced system of public administration laid the foundations for an effective model of governance. The Gurian movement exhibited two principal features: (1) the creation of a form

43 Egnate GABLIANI, *Tavisupali Svaneti* [Free Svaneti], (Tbilisi: Sakhelgami, 1927), pp. 127–130.

44 GCHA, f. 17, 1, 9614, ff. 18–19.

45 Diana KAKASHVILI – Irakli KHVADAGIANI – Davit KHVADAGIANI – Tamar SIKHARULIDZE – Paata ALAVERDASHVILI, eds., *Iniciativa cvlilebebistvis: temis tvitorganizebis da tanamshromlobis gamotsdileba sabchota okupatsiamde* [Initiative for Changes: Experience of Community Self-Organization and Cooperation before the Soviet Occupation], (Tbilisi, 2015), pp. 22–34.

of social democracy grounded in local social conditions; and (2) an exceptionally high degree of popular unity.

Guria's anti-imperial resistance had deep historical roots. Following the establishment of Russian rule in the early nineteenth century, new administrative, legal, and fiscal reforms provoked local opposition. Guria emerged as one of the centres of the Western Georgian uprising of 1819–1820, triggered by ecclesiastical reform. In 1841, new taxation measures and intensified exploitation led to a broader revolt involving both peasants and nobles. This fierce rebellion was suppressed after three and a half months.⁴⁶ Although these earlier struggles ended in defeat, they forged a revolutionary memory that resurfaced with particular force in 1905.

Poverty resulting from small landholdings and the tax system was a common feature of the condition of Georgian peasants, and Guria was no exception. Peasants were compelled to lease land from landlords and surrender a portion of their harvest. In addition, they were required to pay for access to forests and pastures, fulfil imposed obligations, and meet various state tax demands. Poverty caused by land scarcity forced many Gurian peasants to seek work outside the region. From the end of the nineteenth century, they were employed mainly in nearby cities, especially Poti and Batumi. During this period, Batumi's role as a hub for the transport of oil from Baku expanded significantly, accelerating industrial development and increasing the number of workers. Compared to 1883, exports of petroleum products from Batumi had increased approximately twenty-fourfold by 1902. While the city's population stood at around 3,000 in 1878, it had doubled by 1903. Approximately one-third of the inhabitants were workers employed in factories, railway stations, or workshops,⁴⁷ most of them peasants from surrounding regions, including Guria. The surplus of labour contributed to rising unemployment, and peasants who had travelled to the city in search of work were often forced to return home. Landlords exploited this desperate situation, further intensifying popular discontent.⁴⁸ Workers in Batumi became the core of the revolutionary movement. In response to growing labour activism from 1902 onward, the government expelled revolutionary elements from the city. For example, at the beginning

46 Otar GOGOLISHVILI, 'Guriis 1841 tsliis ajankeba' [The 1841 Uprising of Guria], *Muzeumis Matsne*, vol. 5 (2012), pp. 15–18.

47 Jemal KARALIDZE, *Adjara 1878–1903 tslebshi*, pp. 70–71.

48 Varlam KALANDADZE – Vladimer MKHEIDZE, eds., *Ocherki revoliucionnovo dvizheniia v gurii* [Essays on the Revolutionary Movement in Guria], (Saint Petersburg: Epoch, 1958), pp. 7–9.

of 1903, approximately 400 individuals were deported.⁴⁹ Those subjected to repression returned to their villages and became active in revolutionary propaganda. In Guria, the workers' and peasants' movements came into direct contact, shaping the region's distinctive revolutionary character. Here, the worker was often also a peasant.

It is noteworthy that the revolutionary activism of workers enhanced their authority among the population as fighters against the regime, and the figure of the 'Batumi worker' became synonymous with a respected individual.⁵⁰ This perception reflected broader social attitudes toward the political order: those who selflessly resisted an oppressive system were widely admired. Anti-government propaganda disseminated by dissatisfied workers accelerated the spread of revolutionary sentiment. The Italian historian, diplomat, and traveller Luigi Villari argued that the Gurian movement arose from the powerful propaganda of the Social Democrats, combined with nationalist sentiments fostered by the Georgian press.⁵¹ In Guria, peasant and proletarian elements intertwined, as did national-political and socialist ideas. These circumstances, together with the strength of the movement, compelled social democracy to adapt theoretical principles to practical realities.

Heightened tensions, exacerbated by the poor harvest of 1901—when peasants struggled to pay rent and derived little benefit from landlords—coincided with events in Batumi and the return of expelled workers to rural areas. Whereas prohibited literature had previously been rare in villages, after their return it became uncommon for a household not to possess proclamations or underground pamphlets.⁵² The social environment thus created fertile ground for revolutionary mobilisation. In 1902, a confrontation occurred between peasants and the landlord Matchutadze in the village of Nigoiti, marking the beginning of the political organisation of the movement. Following consultations with the teacher Grigol Uratadze, peasants formulated demands directed explicitly at landowners.⁵³ Approximately 700–800 peasants pledged loyalty and committed themselves to the

49 Otar GOGOLISHVILI, *Sazogadoebriv-politikuri vitareba guriasa da batumis olqshi 1905–1907 ulebshi* [The Socio-Political Situation in the Guria and Batumi Districts in 1905–1907], (Tbilisi: Universal, 2022), p. 15.

50 Grigol URATADZE, *Vospominaniia gruzinskovo social-demokratia* [Reminiscences of a Georgian Social Democrat], (Stanford: The Hoover Institution on War, Revolution and Peace, Stanford University, 1968), p. 20.

51 Luigi VILLARI, *Fire and Sword in the Caucasus*, (London: T.F. Unwin, 1906), pp. 91–92.

52 Varlam KALANDADZE – Vladimir MKHEIDZE, *Ocherki revolucionnovo dvizheniia v gurii*, pp. 11–12.

53 Grigol URATADZE, *Vospominaniia gruzinskovo social-demokratia*, pp. 32–35.

struggle. Their unity and dedication became even more pronounced in subsequent stages. After experiencing repression, peasants concluded that the government would neither address their grievances nor act in their interests, serving instead the landlords alone. Solving economic problems therefore required political action, and the movement evolved into a political, anti-tsarist struggle. Uratadze, a contemporary participant, observed: 'As the movement grew stronger, it transformed its economic character into the political'.⁵⁴ In the spring of 1903, a wave of peasant strikes swept across Guria. Alongside public unrest, organisational activity intensified. A group led by Iason Megreldze in the village of Khidistavi coordinated meetings and numerous rallies.⁵⁵

Differences of opinion within social democracy were also linked to the question of peasant participation in the RSDLP.⁵⁶ Russian Mensheviks opposed the favourable stance of Georgian Mensheviks toward the peasantry and did not regard this class as a revolutionary force. Georgian social democrats, by contrast, viewed peasants as semi-proletarian and therefore suitable participants in revolutionary struggle. In this respect, their position was closer to that of the Bolsheviks, although their strategic approaches diverged sharply.⁵⁷ Even within Georgian social democracy, views on the peasantry were not uniform.

Grigol Uratadze, an active participant in the peasant movement, sought to secure the support of social democrats, on whom the population relied. Karlo Chkheidze, a member of the Batumi organisation, opposed placing the peasant movement under a social-democratic ideological framework: 'We are Marxists. Marxism is the philosophy of the proletariat. The peasant, as a small proprietor, is unable to perceive Marxism. We can only give them material or other forms of assistance, but no ideological support whatsoever'. Chkheidze's position was supported by others, and the Kutaisi organisation adopted a similar stance. Georgian Mensheviks such as Noe Zhordania and Silibistro Jibladze, however, held a different view and became directly involved in organising the movement. Zhordania stated: 'It is true that Marxism regards peasants as landowners and petty bourgeois, but we do not have such conditions, and our peasants are no different from urban workers. Therefore, we are free to work among the peasants'. As Jibladze noted,

⁵⁴ Ibidem, p. 51.

⁵⁵ Tengiz ZHGHEINTI, *1905 weli Guriashi* (1905 in Guria), (Tbilisi: Sakhelgami, 1927), pp. 11–12.

⁵⁶ Russian Social Democratic Labour Party.

⁵⁷ Stephen V. JONES, 'Marxism and Peasant Revolution in the Russian Empire', pp. 418–421.

despite theoretical disagreements, the party could not remain detached from such a powerful movement.

Within social democracy, no consensus existed on the peasant question. The meeting of the Batumi committee in 1903 was marked by intense debate, but ultimately it was decided that the committee would assume leadership of the Gurian peasant movement. To this end, a committee of rural workers was to be established, composed of peasants and workers' representatives appointed by the Batumi committee.⁵⁸ Subsequently, the Social-Democratic Committee of Guria was formed. Georgian Menshevik social democracy thus moved beyond the rigid ideological framework of Marxism and adapted to existing conditions, shaping the distinctive character of Georgian socialism and laying the groundwork for its later success.

According to the decision of the 1903 conference, the organisation was initially divided into five districts and later expanded to seven. Representatives from each district formed a central committee, with a bureau of professional workers attached to it. District committees consisted of community representatives, a treasurer, and an organiser. Each local society appointed a commander responsible for organised circles numbering in the tens and hundreds.⁵⁹ In January 1904, the second conference of Gurian workers was convened, at which the committee's programme was formulated. It envisaged a complete boycott of the government and the clergy, refusal to pay taxes and fulfil obligations, and the expropriation of treasury and landlords' land.⁶⁰ Following the conference, organisational activity intensified further. It extended beyond party boundaries and became embedded in everyday life.⁶¹ Thus, within Georgian socialism, practical orientation prevailed over theoretical considerations. While classical Marxist theory did not regard the peasantry as a revolutionary force, in Guria a form of socialism rooted in local conditions emerged, uniting peasants and workers as an equal revolutionary force. This was one of the defining features of the Gurian Republic.

By 1905, local government no longer functioned as an effective authority. Some officials fled, while those who remained lacked any real capacity to counter the increasingly forceful movement. In certain instances, members of the adminis-

58 Grigol URATADZE, *Vospominaniia gruzinskogo social-demokratia*, pp. 40–52.

59 Tengiz ZHGHEINTI, *1905 weli guriashi* [1905 in Guria], pp. 17–18.

60 M. SHAKHNAZARYAN, *Krestianskoe dvizhenie*, pp. 48–49.

61 Varlam KALANDADZE – Vladimir MKHEIDZE, *Ocherki revoliucionnogo dvizheniia v gurii*, p. 31.

tration were not even permitted to attend public meetings.⁶² According to the assessment of the district prosecutor of Kutaisi Governorate, by February 1905 the movement in Zugdidi and Shorapani had become significant, and Guria was no longer under government control. Officials at both district and village levels reported that they were unable to continue their work.⁶³

With regard to popular consolidation, the shared problems of Guria's rural communities fostered the unification of the population around common demands. Given the scale of the movement and the intensity of public pressure, the authorities deemed it necessary to engage directly with the population and assess the situation on the ground. To this end, Sultan Krim-Giray travelled to Guria in February 1905. Meetings were held with rural communities, which elected representatives and articulated their demands. The first such meeting took place in the village of Bakhvi.⁶⁴ The demands included: a reduction of taxes; the equalisation of all social ranks; the abolition of oppressive duties and excise taxes; the privatisation of land; freedom of speech and assembly; the use of the native language in writing and judicial proceedings; the inviolability of person and property; access to education; universal, equal, and compulsory primary education; and a government elected through free, universal, and fair elections.⁶⁵ Similar demands were presented by all twelve rural communities that Krim-Giray met (twenty-five communities in total). Calls for legislative freedom and broad local self-government reflected a strong aspiration towards democracy.

Naturally, the revolutionary units that emerged in Russia generally lacked a national dimension, which posed a problem for colonised peoples. In the case of Comrat, demands included education in the native language. More broadly, the Comrat case represented both a national and social struggle,⁶⁶ a combination also characteristic of Guria. In Guria, the population was ethnically homogeneous, with Georgians constituting an overwhelming majority. The presence of shared national demands further indicates the national character of the movement. The commu-

62 Tedore KALANDADZE, *1905 weli sakartveloshi* [1905 in Georgia], (Tbilisi: USSR state edition, 1926), p. 30.

63 Stephen V. JONES, 'Marxism and Peasant Revolution in the Russian Empire', pp. 403–434.

64 The demands of the Bakhvi peasants were published in the illegal Bolshevik publication *Vpered* under the title 'The Bakhvi Manifesto', *Vpered*, N12, 16 (29) March 1905, pp. 2–3.

65 'Guriis ambebi', *Tsnobis pirtseli*, N 2755, 26 February 1905, p. 2.

66 Nikolai TUFAR – Zardikhan KINAIATULY, *Ocherki istorii gagauzov. Komratskaia respublika 1906. Oguzskoe gasudarstvo v IX-X* [Outlines of Gagauz's History. Comrat Republic 1906. Oghuz Government in IX–X], (Comrat, 2015), p. 34.

nity of Erketi, for example, raised the language issue and demanded instruction in Georgian rather than Russian, which the local population did not understand.⁶⁷ Public manifestos thus reflected the demands of the overwhelming majority, combining socio-economic, political, and national elements. Identical needs contributed to societal consolidation and provided a strong basis for organisation.

Negotiations ultimately failed to produce results. As Villari notes, there was unanimous agreement on the necessity of overthrowing Russian rule. On this issue, the views of the two opposing political forces—the Social Democrats and the Socialist-Federalists—coincided.⁶⁸ The government's harsh repression of even basic forms of protest further strengthened resistance among the population. The authorities came to be seen as defenders of oppression and exploitation.⁶⁹ Public disillusionment with the government ran so deep that local administrative officials were not permitted to attend meetings with Krim-Giray. Revolutionary momentum continued to build. In August 1905, following the withdrawal of government troops from Guria, the 'Republic of Guria' was proclaimed.⁷⁰ Leading figures in its establishment included prominent Mensheviks such as Benjamin Chkhikvishvili, Noe Ramishvili, Grigol Uratadze, and Chola Lomtadze.⁷¹ Guria came entirely under the authority of the Social-Democratic Committee, which controlled access routes into the region; even the governor required the committee's permission to enter.⁷² On 20 October 1905, a major clash occurred between Cossack forces and revolutionaries near the village of Nasakirali, ending in a victory for the revolutionaries.⁷³

The Gurians established a democratic government. On 18 December, through universal, equal, direct, and secret voting, self-government was formed in Ozurgeti. Twenty deputies and ten candidates were elected, all of them social democrats.⁷⁴ Mikhako Akhaladze was elected head of the city, and the population

67 'Guriis ambebi', *Tsnobis pirtseli*, N2766, 10 March 1905, p. 2.

68 Luigi VILLARI, *Fire and Sword in the Caucasus*, p. 98.

69 M. SHAKHNAZARYAN, *Krestianskoe dvizhenie v gruzii i social-demokratiia*, p. 37.

70 Levan BREGADZE, *Kavkasiuri tematika gazet 'kaukaziSe postis' furclebze (1906–1914)* [Caucasian Theme on the Pages of the Newspaper *Caucasian Post* (1906–1914)], (Tbilisi: Tbilisi State University, 2004), pp. 132–133.

71 Noe Ramishvili later became the first chairman of the government of the Democratic Republic of Georgia (1918–1921).

72 Grigol URATADZE, *Vospominaniia gruzinskovo social-demokrat*, p. 115.

73 Irakli MAKHARADZE, *Guriis respublika*, pp. 164–168.

74 'Depeshebi', *Social-demokratiuli pirtseli* [Social Democratic Paper], N7, December 21, 1905, p. 2. The newspaper was an official daily publication of the Georgian Social Democrats in 1905 and 1906.

established a form of indirect democracy.⁷⁵ Initially, the voters of Ozurgeti offered the position of city head to Dr Parmen Chichinadze, but he declined.⁷⁶ The head of the committee was Benjamin Chkhikvishvili, who was referred to as the 'President of the Republic of Guria' or the 'King of Guria'. Committee members were assigned specific competences: Nestor Erkomaishvili served as 'Minister' of police (the 'Red Squad'), Anton Lomjaria as 'Minister' of trade, and others held analogous roles.⁷⁷ A new democratic agenda introduced absolute equality and freedom throughout the region. A fully functioning government was organised: issues were resolved at general assemblies, governance lay in the hands of the people, and arrangements based on community demands were implemented.

The Republic of Guria bears certain similarities to the Paris Commune of 1871, where comparable reforms were enacted. Universal free education was introduced, labour rights were protected, and decisions were taken according to democratic principles. Democratic socialism was put into practice.⁷⁸ Moreover, in the case of the Commune, as in Guria, democracy functioned without parliamentarism,⁷⁹ while representative institutions were nevertheless preserved. Although the Gurian Republic occupied a far smaller territory than the Paris Commune and did not involve violence on a comparable scale, the diversity of reforms implemented there renders it a remarkable example in the global history of revolutionary self-government.

The population established its own people's court, which distinguished between civil and criminal cases. Society as a whole regarded the maintenance of order as a collective responsibility. As a result, the number of robberies declined significantly. Offenders were subjected to a general boycott by the community. Decisions were taken by general vote, regardless of gender, and everyone possessed the right to vote.⁸⁰ Vladimir Staroselsky, governor of Kutaisi at the time, observed: 'Complete order has been established. Robbery became a rare occurrence. No one could shelter the culprit. The court's decisions were trusted everywhere, and, sur-

75 Tengiz ZHGHEINTI, 1905 *weli guriashi*, p. 28.

76 *Social-demokratiuli pirtseli* [Social Democratic Paper], N9, 1905, p. 2.

77 'Sasamartlo' [The Case of the Gurian Rebellion], *Isari* (Ray), N20, 25 January 1908, pp. 3–4. The newspaper was an official weekly publication of the Georgian Social-Federalists in 1907 and 1908.

78 Roger V. GOULD, 'Multiple Networks and Mobilization in the Paris Commune, 1871', *American Sociological Review* 56 (1991), no. 6, pp. 716–729.

79 Samuel BERNSTEIN, 'The Paris Commune', *Science & Society* 5 (1941), no. 2, pp. 117–147.

80 L. Villari, *Fire and Sword in the Caucasus*, pp. 93–96.

prisingly, it was the landed gentry that turned to these courts most frequently.⁸¹ Popular consent and organisation thus formed the foundation of the legal order of the Gurian Republic. Punishments included reprimands, fines, public repentance, community service, work in chains, and exile. The death penalty was applied only in cases of espionage or repeated particularly grave crimes. In some instances, judges were appointed, although the population retained the right to overrule their decisions. An institution of mediation existed, and investigative commissions were established. Anyone could submit a complaint.⁸² All social ranks were abolished. Commissions were formed to manage rural affairs, and representatives of all former estates—princes, nobles, and priests—participated in communal labour, such as repairing roads and bridges.⁸³ In practice, the Gurian Republic achieved a balance between socialist principles and popular aspirations for land ownership. While ensuring social equality, the strong demand for land redistribution was fulfilled. Land passed into the hands of the peasants. Each community elected a commission responsible for managing and distributing land equally among all members, including former landlords. These commissions imposed taxes based on harvest yields. Families whose harvest sufficed only for subsistence were exempt from taxation. Pastures came under communal control, and a commission regulated logging through a system of permits. Fixed fees applied to the wealthy, while the poor were exempt.⁸⁴ Another defining feature was solidarity. In some cases, villages collectively assisted families in need with household maintenance.⁸⁵ Portions of collected funds were allocated to communal purposes. In effect, the Gurian Republic provided an example of social consolidation and the organisation of life according to collective needs. This aspect was particularly significant, as comparable revolutionary formations rarely achieved a similar degree of cohesion. Even in the Markovo Republic, which endured the longest among such entities, tensions persisted between peasants and authorities,⁸⁶ preventing genuine consolidation. In Guria, by contrast, the government represented the people, and the people represented the government—one of the fundamental characteristics of the Gurian Republic.

81 Vladimir STAROSELSKY, *Glekhta modzraoba kutaisis guberniashi* [Peasant Movement in Kutaisi Guberniya], (Tiflisi: Sakhelgami, 1928), p. 21.

82 'Guriashi', *Tsnobis purtseli* N2911, 18 September 1905, p. 2.

83 Tengiz ZHGHENTI, *1905 weli Guriashi*, pp. 25–26.

84 Varlam KALANDADZE – Vladimir MKHEIDZE, *Ocherki revolucionnoy dvizheniia v garii*, pp. 64–66.

85 'Daba soplis ambebi: sop. Shukhuti', *Mogzauri*, N26, 17 July 1905, pp. 411–412.

86 Matthew SCHNEER, 'The Markovo Republic', pp. 104–119.

Throughout Georgia, including Guria, dissatisfaction with the clergy constituted one of the central causes of protest. The actions of priests deepened popular resentment. Religious sacraments such as baptism, communion, and burial were performed in exchange for specific fees, and testimonies indicate that those unable to pay frequently became indebted. Clerical charges imposed on socially disadvantaged groups represented an additional financial burden and provoked widespread protest. The mercantile practices of the clergy intensified nihilistic, and at times aggressive, attitudes towards them, as well as demands for the eradication of perceived immorality. Senior clerics themselves, when explaining the causes of popular alienation from the Church, did not deny the clergy's financial dependence on the population, justifying it by claiming that unpaid clergy had no alternative means of survival. This situation was itself a consequence of Russian church policy, which deprived the Georgian Church of its property and alienated believers by excluding the Georgian language from ecclesiastical life.⁸⁷ Public discontent was thus directed not against religion itself, but against disorder concealed beneath the guise of religiosity. Demands voiced across Georgia reflected this position: people sought a reformed Church that would once again function properly and serve believers. The reforms introduced in Guria addressed these concerns as well. Village assemblies instituted civil marriage and, in many places, abolished traditional feasts on church holidays.⁸⁸ From a democratic perspective, it is noteworthy that once clergy and former landowners were legally equalised with peasants, they became ordinary participants in the new order. The democratic agenda protected the rights of peasants and workers as well as those of former exploiters on an equal basis.

Education was a matter of particular concern. The people demanded universal, compulsory, and accessible education in the native language. School committees oversaw the improvement of school buildings and the calculation of teachers' salaries. The educational programme developed by the Tbilisi Pedagogical Congress, with the participation of social democrats, was implemented.⁸⁹ In this way, reforms assumed a comprehensive character, arising directly from social needs. The Gurian authorities also addressed issues of defence and security. Armed units known as the 'Advanced Detachment' and the 'Red Squad' operated in the region. The committee collected a so-called *topis puli* tax for armaments, which was paid

87 GCHA, f. 1458, 1, 173, ff. 3–4.

88 Vladimir STAROSEL'SKY, *Glekhta modzraoba kutaisis guberniashi*, p. 22.

89 Irakli MAKHARADZE, *Guriis respublika*, pp. 115–117.

by all residents, though at a lower rate for the poor.⁹⁰ There were also groups engaged in acts of terror against the government and in countering espionage. Some villages established workshops for repairing weapons and even attempted to produce new ones.⁹¹ During its brief existence, the Gurian Republic implemented reforms that addressed a wide range of issues and demonstrated a capacity for constructive organisation, qualifying it as a precursor to statehood.

Self-government assumed a flexible and direct form, with issues discussed at public gatherings without formal procedures. Such assemblies were held regularly to address pressing concerns. The assembly set the rules, and all participants were entitled to speak. One of the outcomes of protest against inequality was the establishment of full equality. Contemporary sources and periodicals emphasise the equal participation of men and women in public meetings, elections, and organisational processes. For example, at the Batumi conference held in 1903, the village of Sufsa was represented by women—Babi and Sofio Gurgenzadze. Tengiz Zhghenti, a participant in these events, notes that in some cases wives were more active than their husbands.⁹² On 24 February 1905, at the meeting with Krim-Giray, three of the twenty-five deputies elected by the Khidistavi community were women.⁹³ The Gurian experiment thus revealed the foundations of an egalitarian society. This democratic form of governance was entirely foreign and unprecedented in the Georgian context. Until 1801, the country had been ruled by the Bagration dynasty under an absolute monarchy. Following incorporation into the Russian Empire, Georgia lost not only autonomy but even representation in lower administrative positions. Against this historical background, the democratic socialism and popular governance implemented in the Gurian Republic constituted an extraordinary development. By the beginning of 1906, the authorities had destroyed the republic. Its brief existence nevertheless demonstrated the democratic and tolerant aspirations of Georgian society, which emerged as soon as people were able to organise their own lives.

90 Tengiz ZHGHENTI, *1905 weli Guriashi*, p. 17.

91 Irakli MAKHARADZE, *Guriis respublika*, pp. 82–83.

92 Tengiz ZHGHENTI, *1905 weli Guriashi*, pp. 17–18.

93 ‘Guriis ambebi’, *Tsnobis purtseli* N 2757, 1 March 1905, p. 2.

Conclusion

The revolutionary movement of 1905 spread widely throughout Georgia. Social inequality, economic policies, and national oppression intensified public dissatisfaction to such an extent that it gradually evolved into general unrest. The 1905 Revolution was a popular movement born out of authoritarian conditions that created the foundations for societal unity and democratic aspirations. It was neither monolithic nor purely class-based, but rather the product of a complex interaction between social conditions and ideological forces. A thorough analysis of diverse sources illuminates key aspects of the 1905 Revolution and the revolutionary self-governments, demonstrating both their democratic content and the processes of social consolidation they engendered.

The aspirations for which people fought encompassed nearly all spheres of life. Demands included the privatisation of land, full social and legal equality, democratic governance, protection of democratic values, fair economic and tax policies, and freedom of language and national identity. These demands were remarkably uniform across Georgia. The government's refusal to respond to popular protest sharply divided state and society, leaving the population with self-organisation as the only viable path. At the same time, shared challenges created a natural basis for unity, placing popular interests at the centre of public life and ensuring that problems were addressed accordingly. This environment fostered favourable conditions for the development of socialism and democracy. The scale and intensity of protest contributed significantly to the success of the rebels, while political parties effectively capitalised on prevailing circumstances. Their activity lent a degree of organisation to events, merging social and political objectives. During the 1905 Revolution, political entities in Georgia that existed for only a few months, including the Gurian Republic, were shaped by popular interests. The Gurian Republic may be regarded as a Caucasian counterpart to the Paris Commune, the most renowned example of revolutionary self-government worldwide. Although it encompassed a far smaller territory and involved less violence, the breadth of reforms introduced in Guria renders it a remarkable case in the global history of revolutionary self-government.

Georgian society lacked prior experience of democratic governance, and democratic principles thus emerged organically from historical circumstances. Among the revolutionary formations, the Gurian Republic assumed a distinctive character. A socially homogeneous population, combined with the fusion of social-

ist ideology and practical realities, produced a successful experiment in democratic socialism. Whereas revolutionary entities elsewhere in the Russian Empire were based primarily on either peasant or proletarian foundations, the Gurian Republic represented a synthesis of both. Classical Marxism did not regard the peasantry as a revolutionary force, yet in Guria the distinction between peasants and proletarians was largely absent. This reality enabled Georgian social democrats to reconcile idealism with pragmatism. Social and political objectives were effectively integrated in Guria, creating favourable conditions for success. The new order was fully democratic, with society organising life according to its own interests. Land passed into popular ownership; officials were elected with universal suffrage, including women; state property was socialised; full equality was established; taxes were levied in accordance with income and used for public purposes; and elective courts and accessible national education were introduced. This process can be interpreted as a struggle by a colonial society for rights, representing a significant episode in Georgian history. The events of 1905 marked the beginning of the region's democratisation and served as a rehearsal for the restoration of independence and the establishment of Georgian democracy in 1918. The political experience of the period, together with the severe repression that followed, had lasting consequences. Although Guria comprised only about one-fortieth of Georgia's territory and one-twentieth of its population, a quarter of the deputies of the Constituent Assembly of the Democratic Republic of Georgia (1918–1921) originated from the region. Subsequently, Guria became one of the centres of the anti-Soviet uprising of 1924.

SUMMARY

The 1905 Revolution marked a significant moment in Georgia's democratic development. Social inequality, economic exploitation, and restrictions on political and national rights fuelled public discontent, while the shared struggle around common grievances unified society. The government's disregard for protest and the activism of opposition forces led to the formation of revolutionary self-governments, among which the Gurian Republic stands out. A combination of peasants and proletarians united the rural and urban populations of Guria. Owing to the scale of protest, Marxists were able to reach a compromise between idealism and pragmatism, and the Gurian Republic blended Marxist principles with democratic ideals. The republic abolished class distinctions and ensured equal rights for all citizens. Its leadership was elected by the population, and although the socialist government sought to remain faithful to socialist principles, reforms were determined primarily by the will of the people. The Gurian Republic successfully implemented democratic reforms, including land redistribution, the socialisation of commonly used resources, universal suffrage, a progressive taxation system, and accessible justice and education. Despite its short-lived existence, the Gurian Republic served as a precursor to the development of Georgian democracy, demonstrating the population's capacity for self-governance. It laid the foundations for the broader democratisation of Georgia, which later culminated in the restoration of independence in 1918. The Gurian Republic's experiment in local socialism, democracy, and self-rule was a significant historical event in Georgia and represented an important step in the struggle for rights and autonomy within the Russian Empire.

STUDIE / ARTICLE

The ULU National and Organizational Work among Captured Ukrainian Officers of the Russian Army in Austria-Hungary (1917–the first half of 1918)

ANDRIY KUDRIACHENKO – IHOR SRIBNYAK –
NATALIA YAKOVENKO – VIKTOR MATVIYENKO

*Institute of World History of the National Academy of Sciences of Ukraine, Ukraine – Borys Grinchenko
Kyiv Metropolitan University, Ukraine – Taras Shevchenko National University of Kyiv, Ukraine –
Taras Shevchenko National University of Kyiv, Ukraine*

The ULU National and Organizational Work among Captured Ukrainian Officers of the Russian Army in Austria-Hungary (1917–the first half of 1918)

The article analyses the main directions of national-organizational work carried out by the Union for the Liberation of Ukraine (the ULU) among Ukrainian officers of the Russian army who were held as prisoners of war in 1917 and the first half of 1918. Through the efforts of ULU representatives in the camps, Ukrainian ('Little Russian')¹ theatrical and choral groups, li-

1 'Little Russian' – a collective term referring to ethnic Ukrainians who, by rejecting their own national identity, advocated the political and national interests of the Great Russians. In practice, they accepted the theory of the 'three brotherly peoples' and denied the idea of Ukrainian statehood (full independence), instead adhering to the position of autonomy for Ukrainian lands within a 'democratic' Russia. They constituted an ethnic substratum prone to complete assimilation within the 'Russian sea'.

braries, reading rooms, and various educational courses were established. Ukrainian periodicals and books began to reach the officers' camps, leading to significant transformations in their worldview. The activities of the ULU among officers intensified after the fall of the tsarist regime, when it became possible to establish separate stations (camps) to hold Ukrainian officers. As a result, communities of Ukrainian officers were formed in Josefstadt² and Klein München, consisting of officers with Ukrainophile views who had already made their choice in favour of Ukraine. Consequently, some Ukrainian officers succeeded in shedding the remnants of 'Little Russian' identity in their consciousness and dedicated themselves to serving Ukraine. The emergence of an independent Ukrainian state became another 'watershed moment' for this group of officers. In March 1918, they began to enlist in the 'Grey Coats' Division,³ which was formed from Ukrainian prisoners of war in Austria-Hungary. Their patriotic commitment became one of the significant factors in the development of the Ukrainian armed forces during the struggle for independence in 1917–1920.

Keywords: Ukrainian prisoners of war officers; camps; Ukrainian hobby and study groups; Union for the Liberation of Ukraine; Austria-Hungary.

-
- 2 Josefov (German: Josefstadt; since 1948 part of the town of Jaroměř, located approximately 15 kilometres northeast of Hradec Králové in eastern Czechia) is an eighteenth-century fortress town in which, at the beginning of the First World War, a POW camp was established for officers of the tsarist Russian Army taken prisoner. Following the Ukrainization of the camp, carried out through the efforts of the Union for the Liberation of Ukraine (ULU) in the spring of 1917, a Ukrainian community was formed there, overseeing the activities of several camp institutions, including an amateur theatre, a library, and educational courses. In the winter of 1918, the Josefstadt camp became a gathering point for Ukrainian officers from across Austro-Hungarian camps who had volunteered to enter Ukrainian service and join the 'Grey Coats' Division.
 - 3 The 'Grey Coats' Division (1st Rifle-Cossack Division) was a Ukrainian military unit formed from Ukrainian soldiers of the former tsarist army who had been held as prisoners of war in Austria-Hungary. The division was composed primarily of Ukrainian POWs stationed in the Freistadt camp (soldiers) and the Josefstadt camp (officers). Its final training took place in the town of Volodymyr-Volynskyi (March–August 1918), after which the division was transferred to Ukraine and placed under the command of Hetman Pavlo Skoropadskyi. Units of the division took an active part in the events of the Ukrainian Revolution of 1917–1920.

Introduction

One of the consequences of armed confrontation on the fronts of the First World War was the capture of soldiers from opposing armies, who were subsequently held in prisoner-of-war camps. This also affected the tsarist army, whose frequent military defeats led to the establishment of a significant number of camps for Russian prisoners on the territory of Austria-Hungary. Convinced that Russia was and would remain a 'colossus on clay feet', the Austrian imperial government, while coordinating its actions with its ally Germany, made every effort to destabilize the Russian Empire. In doing so, it sought to exploit the aspirations of peoples oppressed by Russia—above all Ukrainians—for independent public and political life.

To this end, official Vienna sanctioned the creation of a camp for Ukrainian prisoners in Freistadt (December 1914) and, following the fall of the tsarist regime, resorted to separating prisoners according to nationality, including officers of the former tsarist army. These officers were held in a number of so-called 'mixed' camps throughout Austria-Hungary. Even a simple list of these camps conveys the geographical breadth of the locations in which Ukrainian officers were isolated: Klein München (near Linz), Marchtrenk, Braunau am Inn (all in Upper Austria); Gart (near Amstetten), Mühling (near Wieselburg), Spratzern (all in Lower Austria); Josefstadt, Theresienstadt, Deutsch Gabel (now Jablonné v Podještědí), Reichenberg (now Liberec) (all in the Czech lands); Zalaegerszeg and Varosszalónak (both in Hungary), and others.

This policy was facilitated by the existence, from the very beginning of the war, of a Ukrainian political non-party organization—the Union for the Liberation of Ukraine (the ULU)—operating in Austria-Hungary. The ULU linked the creation of a Ukrainian state to the military defeat of Russia in the First World War. With its organizational assistance, Ukrainian ('Little Russian') hobby and study groups were formed, usually comprising a relatively small number of officers of Ukrainian origin, most of whom adhered to 'autonomist' political views. Their worldview, however, changed rapidly under the influence of revolutionary events in Russia and the political achievements of the Ukrainian Central Rada, prompting them to take an active part in national state-building.

Historiography

Research into the problem of the capture of soldiers and officers of the Russian army was initiated by Austrian historians in the late 1980s,⁴ and their interest in this subject was subsequently sustained.⁵

With a delay of several years, the topic also entered the field of Ukrainian historiography. Ukrainian scholars focused both on the activities of the Union for the Liberation of Ukraine in camps holding captured soldiers of the Russian army—particularly the separation of Ukrainians and their concentration in national camps⁶—and on the general conditions of operation of these camps, especially

-
- 4 Fritz FELLNER, 'Die Stadt in der Stadt. Das Kriegsgefangenenlager in Freistadt 1914–1918', *Oberösterreichische Heimatblätter* 43 (1989), Heft 1, pp. 3–32; Verena MORITZ, 'Das russische Kriegsgefangenenwesen 1914–1920', *Österreichische Osthefte* 41 (1999), Heft 1, pp. 83–106; Verena MORITZ – Hannes LEIDINGER, *Zwischen Nutzen und Bedrohung. Die russischen Kriegsgefangenen in Österreich 1914–1921* (Bonn: Bernard & Graefe, 2005); Hannes LEIDINGER – Verena MORITZ, 'Verwaltete Massen. Kriegsgefangene in der Donaumonarchie 1914–1918', in *Kriegsgefangene im Europa des Ersten Weltkriegs*, ed. Jochen OLTMER (Paderborn 2006), pp. 35–66.
 - 5 Verena MORITZ, 'The Treatment of Prisoners of War in Austria-Hungary 1914/1915: The Historiography of Prisoners of War in the Late Habsburg Empire', in *1914: Austria-Hungary, the Origins, and the First Year of World War I* (New Orleans, Louisiana, USA: UNO Press, 2014), pp. 233–246; Eadem, 'Kriegsgefangenschaft im Ersten Weltkrieg in Österreich-Ungarn: Themen und Fragestellungen als Ausgangspunkt neuer Forschungen', in *Die Mittelmächte und der Erste Weltkrieg*, eds. Christian M. Ortner – Hans Hubertus Mack (Wien: Militaria, 2016), pp. 292–300; Eadem, 'Lager in Niederösterreich: Kriegsgefangene, Flüchtlinge, Deportierte', in *Fern der Front – mitten im Krieg 1914–1918: Alltagsleben im Hinterland* (2016), Band 60, pp. 116–127; Verena MORITZ – Julia WALLECZEK-FRITZ, 'Prisoners of War (Austria-Hungary)', in *International Encyclopedia of the First World War*, https://encyclopedia.1914-1918-online.net/article/prisoners_of_war_austria-hungary (accessed 19.11.2025); Verena MORITZ – Julia WALLECZEK-FRITZ, *Kriegsgefangenschaft in Österreich-Ungarn 1914–1918: Historiographien, Kontext, Themen* (Wien: Böhlau Verlag, ein Imprint der Brill Gruppe, 2022); Heather JONES, 'Prisoners of War', in *The Cambridge History of the First World War. The Cambridge History of the First World War*, ed. J. WINTER (Cambridge: Cambridge University Press, 2014), pp. 266–290.
 - 6 Ihor SRIBNYAK, *Diyalnist Soyuzu vyzvolennya Ukrainy sered polonenykh starshyn-ukrayintsiv tsarskoyi armiyi u taborakh Nimechchyny ta Avstro-Uhorshchyny (1915–1918 rr.)* (Kyiv: Kyivskyy derzhavnyy lnhvistychnyy universytet, 1996); Idem, 'Kulturno-prosvitnytska i orhanizatsiyna diyalnist Soyuzu Vyzvolennya Ukrainy u bahatonatsionalnykh taborakh tsarskoyi armiyi v Avstro-Uhorshchyni ta Nimechchyni (1914–1917 rr.)', in *Problemy istoriyi Ukrainy XIX – pochatku XX st., vyp. III* (Kyiv: Instytut istoriyi Ukrainy NANU, 2001), pp. 198–221.

Freistadt and Josefstadt.⁷ Around the same time, Russian historians⁸ also turned to this line of research, although the first synthetic monographs appeared only in 2010. Even then, Russian scholarship failed to produce substantial monographic studies, remaining largely limited to individual articles.⁹

A systematic study of the Ukrainization of captured officers (Ukrainians by origin) was initiated by two research papers based on documents from the Central State Archives of Supreme Bodies of Power and Government Administration of Ukraine (TsDAVO of Ukraine).¹⁰ Scholarly investigation of the everyday life and activities of captured Ukrainian officers continued thereafter, as reflected in a number of essays devoted to camps for captured officers of the Russian army where Ukrainian hobby and study groups operated.¹¹

The Lviv historian Ivan Pater devoted considerable effort to examining the specific features of ULU activity, producing a comprehensive analysis of its history,

7 Idem, *Poloneni ukraintsi v Avstro-Uhorshchyni ta Nimechchyni (1914–1920 rr.)* (Kyiv: Kyivskyy derzhavnyy lnhvistychnyy universytet, 1999).

8 Yevgeniy SERGEEV, 'Russkiye voyennoplennyye v Germanii i Avstro-Vengrii v gody Pervoy mirovoy voyny', *Novaya i noveyshaya istoriya* (1996), no 4, pp. 65–78; Yevgeniy SERGEEV, 'Kriegsgefangenschaft und Mentalitäten. Zur Haltungsänderung russischer Offiziere und Mannschaftsangehöriger in der österreichisch-ungarischen und deutschen Gefangenenschaft', in *Kriegsgefangenschaft 1914–1920. Am Beispiel Österreichs und Russlands* (Zeitgeschichte; Jg. 25 Heft 11/12), (Innsbruck – Wien: StudienVerlag, 1998), pp. 357–374.

9 Yelena S. SENYAVSKAYA, 'Polozheniye russkikh voyennoplennykh v gody Pervoy mirovoy voyny: ocherk povsednevnoy realnosti', *Vestnik RUDN. Seriya 'Istoriya'* (Moskva 2013), no 1, pp. 64–83.

10 I. SRIBNYAK, 'Diyalnist Soyuzu vyzvolennya Ukrayiny sered polonenykh ofitseriv rosiyskoyi armiyi v Avstro-Uhorshchyni (1914–1918 rr.)', *Surmach* (London 1997), no 1–4, pp. 45–53; Idem, 'Kulturno-prosvitnytska ta orhanizatsiyna diyalnist polonenykh ofitseriv ukraintsi v rosiyskoyi armiyi v taborakh Nimechchyni i Avstro-Uhorshchyni u 1917–1918 rr.', in *Ukrayinskyy konservatyzm i hetmansky rukh: istoriya, ideolohiya, polityka. Visnyk Kyivskoho derzhavnogo lnhvistychnoho universytetu. Seriya 'Istoriya, ekonomika, filsofiya'* (Kyiv: Kyivskyy derzhavnyy lnhvistychnyy universytet, 2000), vyp. 4, (Zbirnyk naukovykh prats kafedry istoriyi Ukrayiny ta zarubizhnykh krayin, no. 1), pp. 173–190.

11 Idem, 'Ukrayinskyy hurtok polonenykh ofitseriv rosiyskoyi armiyi u tabori Tereziyentshtadt v Avstro-Uhorshchyni (1916–cherven 1917 rr.)', in *Pamyatky: arkhoeohrafichnyy shchorichnyk* (Kyiv 2011), t. 12, pp. 42–45; Idem, 'Tabir polonenykh ukraintsiykh ofitseriv u Klein Müncheni (Avstro-Uhorshchyna) navesni 1918 roku', in *Kyivski istorychni studiyyi: zb. nauk. prats* (Kyiv 2015), no. 1, pp. 21–25; Idem, 'Kulturno-Prosvitnyi Hurtok polonenykh ofitseriv-ukraintsi v avstriyskomu tabori Josefstadt (serpen 1917–lyutyi 1918 rr.)', in *Problemy vsesvitnoyi istoriyi* (Kyiv 2016), no. 2, pp. 187–202; Idem, 'Dokumenty NAF Ukrayiny yak dzhherelo z istoriyi rozvytku ukraintskoho natsionalnogo rukhu v taborakh polonenykh ofitseriv rosiyskoyi armiyi v Avstro-Uhorshchyni, 1917–persha polovyna 1918 rr.', in *Arkhiv Ukrayiny* (Kyiv 2020), vyp. 3 (324), pp. 88–109.

formation, and work. Nevertheless, his studies contain only brief remarks on the organization's activities among captured Ukrainian officers of the Russian Army.¹²

In a broader historical context, this article is thematically linked to the works of Mark Cornwall, who has examined questions of loyalty and betrayal in the Habsburg monarchy,¹³ as well as to the studies of Serhiy Choliy on Ukrainians at war, focusing on those mobilized into the Austro-Hungarian army and confronted with difficult ideological choices as defeat approached.¹⁴

In this article, the authors introduce into scholarly circulation a number of documents from the fonds of several Ukrainian archives that remain unknown to the wider research community. These materials shed additional light on processes unfolding among captured officers of the Russian army in 1917 and the first half of 1918. They make it possible to reconstruct the dynamics of changes in the world-view of Ukrainian officers and certain aspects of their everyday camp life, as well as to identify the specific features of cultural and educational work conducted among officers who made a conscious political choice in favour of Ukrainianism.

To this end, the authors also drew on documents from several Ukrainian archival repositories, including the Central State Archive of Supreme Bodies of Power and Government of Ukraine, the Central State Archive of Public Associations and Ukrainica, the Central State Archive-Museum of Literature and Art of

12 Ivan PATER, *Soyuz Vyzvolennya Ukrainy: problemy derzhavnosti ta sobornosti* (Lviv: NAN Ukrainy, Instytut ukrajinovnavstva im. I. Kryp'yakevycha, 2000); Idem, 'Prosvitnya diyalnist Soyuzu vyzvolennya Ukrainy sered viyskovopolonenykh ukraintstiv u taborakh Avstro-Uhorshchyny ta Nimechchyny (1914–1918)', in *Ukraina: kulturna spadshchyna, natsionalna svidomist, derzhavnist: Zbirnyk naukovykh prats* (Lviv 2010), vyp. 19, pp. 559–571; Idem, 'Soyuz vyzvolennya Ukrainy: viyskovo-politychnyy aspekt (1914–1918 rr.)', in *Viyskovo-naukovyy visnyk* (Kyiv 2021), no. 35, pp. 81–113.

13 Mark CORNWALL, *The Undermining of Austria-Hungary. The Battle for Hearts and Minds* (New York: St. Martins Press, 2000); Idem, ed., *The Last Years of Austria-Hungary: A Multi-National Experiment in Early Twentieth-Century Europe*. Rev. and exp. (Exeter: University of Exeter Press, 2002); Idem, 'The Habsburg Monarchy: "National Trinity" and the Elasticity of National Allegiance', in *What Is a Nation? Europe 1789–1914*, eds. Timothy BAYCROFT – Mark HEWITSON (Oxford: Oxford University Press, 2006), pp. 171–191; Idem, 'Morale and Patriotism in the Austro-Hungarian Army, 1914–1918', in *State, Society and Mobilization in Europe during the First World War*, ed. J. HORNE (Dublin Trinity College, 1997); Idem, *The Undermining of Austria-Hungary: The Battle for Hearts and Minds* (London: Springer, 2000).

14 Serhiy CHOLIY, *Viyskovyy obovyazok yak faktor modernizatsiyi imperiyi Habsburhiv 1868–1914* (Kyiv: Granma, 2016); Idem, 'The State Ideologies of Army Recruitment in (Eastern) Europe', in *Ideology and Politics* 2018, no. 2 (10), pp. 25–60; Idem, 'Military Desertion as a Counter-Modernization Response in Austro-Hungarian Society, 1868–1914', *Revista Universitaria de Historia Militar* vol. 9 (2020), número 18, pp. 269–289.

Ukraine, and the Central State Audiovisual and Electronic Archive. This has enabled the introduction of a substantial body of sources into scholarly circulation. At the same time, analysis of the ULU's national-organizational work among Ukrainian officers of the tsarist army allows this material to be incorporated into broader academic debates on the transformation of national identity within the military, political mobilization in captivity, and the role of national organizations during the First World War. Finally, the factual material assembled here sheds further light on the early preparatory stages in the formation of the modern Ukrainian armed forces, since the vast majority of the officers later became members of the 'Grey Coats' (1st Rifle-Cossack Division). The analysis is based on micro-level examples of civic and national activism among Ukrainian officers in captivity, enabling a more comprehensive view of the research questions posed by the authors.

* * *

The events of the First World War led to a situation in which about one million soldiers of the Russian Imperial Army¹⁵ were held in Austro-Hungarian captivity (as of the end of 1917). Unfortunately, the historical literature contains no data on the number of captured officers of the Russian Army in Austria-Hungary (in contrast to Germany, where their total number as of 10 October 1918 is known to have been 14,500).¹⁶ It may therefore be assumed with some certainty that approximately 10,000 captured officers of the Russian army were interned in Austrian camps. For the most part, they were held in relatively small camps (up to several hundred people), where they received limited monetary and food allowances. In general, living conditions were fairly acceptable, and camp residents had the opportunity to subscribe to Austrian newspapers and purchase books.

During 1915 and 1916, captured officers of the tsarist army, as a collective phenomenon, displayed almost complete loyalty to the Russian autocrat. Those few who were prepared to question imperial values were subjected to intense psychological pressure from the Black Hundreds,¹⁷ who exerted considerable influ-

15 Nikolay N. GOLOVIN, *Voyennyye usiliya Rossii v mirovoy voyne*, t. 1 (Parizh: Tovarishchestvo ob'yedinennykh izdateley, 1939), pp. 145–147.

16 Wilhelm DOEGEN, *Kriegsgefangene Völker*. Band I. *Der Kriegsgefangenen Haltung und Schicksal in Deutschland* (Berlin: Berlin Verlag für Politik und Wirtschaft, 1921), p. 28.

17 'Black Hundreds' (Chornosotentsi) – a collective term referring to supporters of Russian autocracy, primarily ethnic Russians but also members of other groups, who were active in the early twentieth century. They were associated with organizing and participating in anti-Jewish

ence within the officer milieu. At that time, only a small number dared to publicly declare their sympathy for Ukrainianism—Ukrainians by origin and conviction—after which they found themselves in the position of ‘outcasts’, and their continued stay in the camp effectively turned into a real ‘hell’.

A typical reaction of the camp community was the decision to impose complete isolation (boycott), which included a ban on all camp inmates not only communicating with these individuals but even greeting them. It is evident that few of those brave officers who were willing to challenge the system could endure such an ordeal in silence; consequently, most submitted reports requesting transfer to other camps. With the overthrow of the Russian tsar, however, the situation in the camps began to change, and an increasing number of officers started to show an interest in ‘politics’. The fall of the Romanov dynasty released officers from the obligation of loyalty to their oath, thereby removing a key factor that had previously distanced many Ukrainians—who were inwardly sympathetic to Ukrainianism—from the Ukrainian cause.

It was also significant that, beginning in 1915, Ukrainian periodicals and literature were sent to officers’ camps by the ULU (in cases where individual officers expressed a desire to receive them). Visits by ULU emissaries to particular camps, aimed at informing prisoners about the political situation in Ukraine and Russia, became increasingly frequent. As a result, in 1917 a growing number of Ukrainian officers began to recognize the impending collapse of Russia, and after the Bolshevik coup the process of national self-awareness in the officers’ camps gained new and powerful momentum. These changes in consciousness led to the formation of Ukrainian hobby and study groups and communities in many officers’ camps in Austria-Hungary. Members of these groups organized ‘Little Russian’ libraries, subscribed to Ukrainian newspapers and magazines, held discussions on national topics, and increasingly declared their Ukrainianness and support for the national liberation movement in Ukraine.¹⁸

pogroms and were united within several right-wing monarchist organizations, such as the Union of the Russian People and the Union of Michael the Archangel. The Black Hundreds were employed by the tsarist regime as a mass support base and strike force in defence of the foundations of the Russian Empire. Their activities were guided by the slogan ‘Autocracy – Orthodoxy – Nationality’, and their ranks often included socially marginalised and declassified elements.

- 18 Ihor SRIBNYAK, ‘Protsey natsionalnoyi samoidentyfikatsiyi polonenykh ofitseriv-ukrayintsev v Avstro-Uhorshchyni na zavershalnomu etapi Pershoi svitovoyi viyny’, in *Suchasna ukrayinska natsiya: mova, istoriya, kultura. Mat-ly mizhnar. nauk.-prakt. konf. z nahody 15-richchya kafedry ukrayinoznavstva Lvivskoho nats. med. un-tu im. Danyla Halyskoho, 16 berezhnya 2016 r.* (Lviv: Lvivskyy natsionalnyy universytet imeni Danyla Halyskoho, 2016), p. 231.

Nevertheless, the vast majority of captured Ukrainian officers continued to hesitate in making their political and national choice, since the process of Russification—never interrupted within the ranks of the Russian army—had lasted for far too long. In order to facilitate national-organizational work, the Austro-Hungarian authorities in the summer of 1917 took steps to establish a separate camp (Josefstadt, Czech lands)¹⁹ for Ukrainian officers who requested transfer there in writing. Owing to the absence of Black Hundreds elements and ‘Little Russians’ in Josefstadt, the development of national consciousness among officers proceeded without obstruction.

At the same time, the practice became widespread of sending Ukrainian officers—particularly those who had proven active in educational work—to the soldiers’ camp in Freistadt. Their participation in the cultural-educational and national-patriotic life of the Ukrainian organization there yielded entirely positive results, injecting renewed energy into the activities of various camp institutions. In addition, these officers actively participated in visits to working teams as ‘men of trust’, delivered lectures, headed individual hobby and study groups and organizations, and played an active role in the development of paramilitary structures within the camp.

Ensign Dmytro Skarzhenovskyi, who remained in the Německé Jablonné camp (in German: Deutsch Gabel; today Jablonné v Podještědí, Czech Republic) until mid-May 1917, was among the consistent supporters of Ukrainianism. He initiated correspondence with the ULU, which resulted in his receiving Ukrainian books and magazines. Like other Ukrainophiles who were not afraid to articulate their national and civic position, D. Skarzhenovskyi initially found himself in almost complete isolation among the Ukrainophobic officers of the tsarist army in that camp. The February Revolution contributed to a weakening of the anti-Ukrainian atmosphere there, after which some junior officers ceased to regard D. Skarzhenovskyi as a ‘traitor’ or ‘sellout’, although they still did not dare to ‘publicly defend the rights of our people’. For the majority of camp inmates, however, his Ukrainophilism remained unacceptable—as D. Skarzhenovskyi noted in one of his letters—since the ‘patriots of Russia’ ‘make a fuss, start such quarrels that, if I had been a little more expansive, there would probably have been fights’. He reported that this ‘antagonism has recently reached unprecedented proportions’ and

19 Centralnyy derzhavnyy arkhiv vyshchykh orhaniv vlady ta upravlinnya Ukrainy (CDAVO Ukrainy), f. 4405, op. 1, spr. 178, ark. 70–71.

that he was already 'weary in spirit' and would ultimately be 'very happy to leave this hell'.²⁰

In early May 1917, D. Skarzhenovskiy submitted a report to the camp commandant's office requesting transfer to Josefstadt—'so that he does not see an enemy growling, so that he does not see these tsarist scumbags, whose heart is not a heart but a stone, and whose mind and sense of human dignity—may God grant [them]'. In his letter to the ULU of 13 May 1917, he also reported that he was fully prepared to take advantage of this opportunity for transfer to Josefstadt. Together with him, Second Lieutenant Borodavka and Kushakov likewise expressed their desire to move to this camp.²¹ With the assistance of the ULU, these officers were transferred to the aforementioned camp.

Another hobby and study group of Ukrainian officers (headed by Ensign Stanislavskiy) emerged in the 'Hart' camp near Amstetten, which was designed to hold 600 prisoners but in fact accommodated about 400 officers. In the officers' canteen, a large stage was constructed by the camp residents themselves and used for artistic events prepared by the officers. From the outset, two amateur theatrical hobby and study groups—Russian and Ukrainian—competed on the stage. According to the recollections of Yosyp Mandzenko, the activities of the latter were 'closely watched by the Mosicals, fearing that some kind of "Mazepa-style sedition" would break out there'.²²

Nevertheless, despite such close scrutiny, Ukrainians found opportunities for self-organization: lectures on Ukrainian studies were delivered during theatre rehearsals. In addition, the hobby and study group succeeded in establishing contact with the ULU, after which ULU Vistnyk (received by eight officers) began to reach the camp. As a result, national life in the camp gradually developed, and the Ukrainian hobby and study group expanded. At the same time, Ukrainians were subjected to particularly strong pressure, since ULU Vistnyk did not go unnoticed by the camp population as a whole. The 'Black Hundreds' reacted irritably to Ukrainian activity; even preparations for staging the play *Bustle* by Ivan Tobilevych (Karpenko-Karyi) were accompanied by threats to stone the actors.²³

In view of this situation, members of the circle repeatedly appealed to the ULU with requests for transfer to Josefstadt, as recorded in their regular letter of

20 CDAVO Ukrainy, f. 4405, op. 1, spr. 172, ark. 71–71 back.

21 Centralnyy derzhavnyy arkhiv-muzei literatury i mystetstva Ukrainy (CDAMLM Ukrainy), f. 1366, op. 1, spr. 56, ark. 2.

22 CDAMLM Ukrainy, f. 1366, op. 1, spr. 56, ark. 3.

23 CDAVO Ukrainy, f. 4405, op. 1, spr. 178, ark. 73.

13 June 1917. Attached to this letter was a list of 32 officers (including Lieutenant-Colonel Volodymyr Abaza, Staff Captain Afanasiy Honcharenko, Second Lieutenant Y. Mandzenko, etc.),²⁴ which—according to the authors—contained ‘not only conscious Ukrainians. A few men are only sympathetic compatriots, but people are quite serious, quite interested in the future of Ukraine’.²⁵

Some time later, it became known that this group of captured Ukrainian officers would be transported to Josefstadt, which further inflamed the passions of the Black Hundreds. On the final day of their stay in the camp, the ‘Black Hundreds’ staged a full-scale ‘demonstration’: ‘the Ukrainians were surrounded by the Moscals, and the latter brazenly looked into [their] mouths, trying to provoke anything’. Some Ukrainians did not even appear at this ‘farewell dinner’, unable to withstand the psychological pressure, and ultimately only 17 officers departed for Josefstadt.²⁶

In the Spratzern camp there were more than 100 officers—Ukrainians by origin—but, according to a letter of 3 June 1917 (signed by ‘Prosvita’ Presidium member Lieutenant Feofil Sobko (Sobko-Sobkevich) and the secretary, Second Lieutenant Mytrofan Horbyk), the level of national consciousness among the vast majority remained rather low. However, within a short period of ‘Prosvita’ activity, a society founded by Ukrainian activists (along with a Ukrainian theatre and choir) brought about noticeable changes in the camp. ‘Prosvita’ comprised 54 officers, who succeeded in collecting 200 Austrian crowns (k.a.) for the needs of the society. These funds were used to purchase Ukrainian periodicals and books; in addition, some members acquired Ukrainian publications at their own expense. Amateur actors prepared two performances, which provided vivid impressions and consolation in everyday camp life.

To a certain extent, owing to these efforts—and above all as a result of political developments in Ukraine—a significant number of Ukrainian officers in this camp expressed a desire to be transferred to a Ukrainian camp (Freistadt or Josefstadt). Thus, in the List of Captured Officers of the Spratzern Station Wishing to be Transferred to the Station for Ukrainian Officers of 3 June 1917 (signed by M. Horbyk), 42 Ukrainian officers were recorded,²⁷ which suggests a relatively advanced level of Ukrainian national life in this camp. In addition, Second Lieutenant Yosyp

24 CDAVO Ukrainy, f. 4405, op. 1, spr. 178, ark. 73 back –74; spr. 171. ark. 68–69, 71–71 back.

25 CDAMLM Ukrainy, f. 1366, op. 1, spr. 56, ark. 3.

26 CDAMLM Ukrainy, f. 1366, op. 1, spr. 56, ark. 3.

27 CDAVO Ukrainy, f. 4405, op. 1, spr. 171, ark. 58–59 back, 66–67.

Mytkovskyi, Vasyl Bondarenko, Yuriy Khlypalo, Andriy Kilimitchenko, and Second Lieutenant Mykyta Kyselevskyi submitted reports requesting transfer.²⁸

Requests for transfer to Josefstadt were also sent to the ULU from the Zalaegerszeg camp (Hungary), as indicated in the letter of Ensign Anton Trygub of 2 June 1917.²⁹ He reported 16 officers, while an equal number volunteered in response to the ULU call from the Mühling camp (near Wieselburg, Lower Austria), including Second Lieutenant Fedir Fabricius, Volodymyr Zhuryd, Mykhaylo Vashchenko, Ivan Horak, and others.³⁰

Ukrainians were likewise present in the Marchtrenk camp (Upper Austria), which held about 400 captured officers of the tsarist army, the vast majority of whom were wartime officers without knowledge of European languages. In 1916, several nationally conscious Ukrainians were present there, including Vasyl Fedorovskyi (a teacher by profession), who openly demonstrated his devotion to the Ukrainian cause, and Ensign Zakharchenko, described as a 'nationally fully conscious' citizen from Poltava.³¹ As a result of their efforts, a Ukrainian hobby and study group was established in the camp at the beginning of 1917. According to its leaders, its members 'got together well, gave readings and performances, and established a fairly large library.'³² Ukrainian periodicals and books were supplied to the camp by the ULU, facilitating the numerical growth of the Ukrainian organization (36 officers as of June that year). A tangible outcome of the group's organizational and educational activity was that 22 of its members volunteered for transfer to Josefstadt.

In a similar manner, captured Ukrainian officers organized themselves in the Reichenberg camp (Czech lands), where in the summer of 1917 a Ukrainian community of 30 members—the 'Community of captured officers in Reichenberg'—was established. All activities of the community were managed by an elected board (Chairman—I. Horak; Secretary—Arkadiy Shpanovskyi). Lieutenant F. Sobko-Sobkevych, who after his transfer to this camp headed the 'Hromada' association and 'did readings, taught the language, lectured on Ukrainian studies, etc.,'³³ made a significant contribution to the development of Ukrainian life in the camp.

28 CDAVO Ukrainy, f. 4405, op. 1, spr. 178, ark. 88.

29 CDAVO Ukrainy, f. 4405, op. 1, spr. 178, ark. 75, 87.

30 CDAVO Ukrainy, f. 4405, op. 1, spr. 178, ark. 89–89 back; spr. 171. ark. 83–84.

31 CDAVO Ukrainy, f. 4404, op. 1, spr. 20, ark. 28.

32 Centralnyy derzhavnyy arkhiv hromadskykh obyednan Ukrainy (CDAHO Ukrainy), f. 269, op. 1, spr. 171, ark. 78, 79.

33 CDAVO Ukrainy, f. 4405, op. 1, spr. 172. ark. 74–74 back.

The association had its own reading room and library (created with the assistance of the ULU) and organized historical and literary lectures and readings several times a week, although the camp was in acute need of textbooks for Ukrainian studies. Its members taught Ukrainian writing to all interested parties and organized discussions on various social and political topics. Despite the lack of sheet music and musical instruments, the 'Hromada' nevertheless found opportunities to prepare theatrical performances.³⁴

In another officers' camp—Braunau am Inn—there were about 150 officers of various nationalities, out of an otherwise uncertain total number of inmates (Ukrainians, Russians, Germans, and Poles) who had come from Ukraine and intended to return there. As a result of the activities of a group of Ukrainian officers, a hobby and study group was established in the camp. Its members united around the principles of a 'Free, Independent and absolutely Independent Ukrainian People's Republic' (it may be assumed that this occurred after the proclamation of the Fourth Universal by the Ukrainian Central Rada). Among its members were Lieutenant-Colonel V. Abaza; Captain (Sub-commander) Pavlo Lyubych; Captains Oleh Gordiyenko and Herasym Drachenko; Second Lieutenant Yuriy Prokopenko; Andriy Matkovskiy; Ignat Fesenko; Mykhaylo Murzak; Mykyta Perepadya; Yevgeniy Sushchenko; and Ivan Komarnytskyi. The activities of the hobby and study group were directed by its head (V. Abaza) and an elected presidium (H. Drachenko, P. Lyubych, A. Matkovskiy), while the duties of librarian were performed by Ensign M. Perepadya.³⁵

The ULU regularly sent Ukrainian publications and periodicals to this camp (in particular, Bulletin of Politics, Literature and Life) and provided moral and material assistance. Thanks to this support, the Ukrainians 'organized a drama troupe in the camp, arranged a library and, in general, had their common family, united by common interests'.³⁶ In an effort to accelerate the development of the national cause in the camp, on 7 February 1918 the group appealed to the Ukrainian community of the Freistadt camp with a request to send the texts of the plays Dream Fighters by Ivan Togobochnyi and Burlaka by I. Tobilevych (Karpenko-Karyi), with the aim of preparing performances for camp residents.³⁷

34 'Ukrayinske zemlyatstvo "Hromada polonenykh ofitseriv u Raykhenbergu" (Chekhy)', in *Vistnyk polityky, literatury y zhyttya* (Viden 1918), 9 lyutoho, no. 5/6 (188/189), p. 79.

35 CDAHO Ukrainy, f. 269, op. 1, spr. 167, ark. 36–36 back, 37 back, 38–39.

36 CDAHO Ukrainy, f. 269, op. 1, spr. 167, ark. 36–36 back, 37 back, 38–39.

37 CDAVO Ukrainy, f. 4404, op. 1, spr. 267, ark. 250.

A real 'watershed' for members of Ukrainian hobby and study groups was the February Revolution, which freed prisoners from the oath given to the Russian tsar. When news spread throughout the camps about the departure of several groups of Ukrainian officers from Josefstadt to Volodymyr-Volynskyi to form the 'Grey Coats' (Sirozhupannyky) Division, a significant number of captured officers expressed their willingness to join the ranks of this Ukrainian formation.

Such intentions on the part of Ukrainian officers from the Braunau am Inn camp were expressed in one of the letters (signed by H. Drachenko and A. Matkovskyi) addressed to the ULU, in which they also requested information about the political situation in Ukraine.³⁸ Having learned about the formation of Ukrainian military units from among prisoners, the hobby and study group held a general meeting on 10 March 1918 and decided to appeal to the Austrian military authorities with a request to transfer Ukrainian officers to Klein München or Freisstadt.³⁹

In their regular letter of 13 March 1918, members of the Ukrainian community informed the ULU about the political moods of officers in the camp, noting that 11 members of the Ukrainian hobby and study group were absolutely devoted to the national cause, while another 20 officers 'are adherent to the creation of Ukraine grounded on its own self-government [...] they are more or less conscious and reliable'. The remaining captured officers (over 100 people) 'are either extremely hostile towards the national revival of Ukraine [...] or show absolute indifference to everything and are not at all interested in the events in Ukraine'.⁴⁰

Commenting on the attitudes of officers of other nationalities who had lived in Ukraine before the war, the leaders of the Ukrainian hobby and study group observed that 'the Germans favour the cause of Ukraine's defence, while the Poles are extremely hostile to it and in no way agree to support the advance of Ukraine'. However, the most acute confrontation existed between Ukrainian officers and the 'Great Russians', since for the latter the defence of Ukrainian national-liberation ideas had always been regarded as the gravest crime. In his letter to the ULU of 2 April 1918, Lieutenant-Colonel V. Abaza described the internal situation as follows: 'In the camp there is complete antagonism between the Ukrainian officers and the "Great Russians", and therefore any kind of productive work, both

38 CDAHO Ukrainy, f. 269, op. 1, spr. 167, ark. 9–10.

39 CDAHO Ukrainy, f. 269, op. 1, spr. 167, ark. 28.

40 CDAHO Ukrainy, f. 269, op. 1, spr. 167, ark. 36 back.

on the cause of our native language and in general on the Ukrainian cause, is impossible'.⁴¹

It is worth noting that the process of compiling lists of captured officers intended for subsequent transfer to Klein München (32 persons) and Freistadt (9 persons) revealed a complete misunderstanding on the part of the Austrian authorities of the national-political views of those included. These lists contained 'many undesirable people who were known only from the negative side in the sense of sympathy for Ukraine'; moreover, the names of some members of the Ukrainian circle were omitted for unknown reasons. Captured Ukrainian officers therefore petitioned the ULU, requesting transfer to one of the camps where the formation of Ukrainian military units was planned, and also asked the ULU to accept 250 books from the camp library and forward them to one of the educational societies in Ukraine.⁴²

These requests were specified in a letter to the ULU dated 12 April 1918,⁴³ signed by V. Abaza, which contained a list of captured officers recommended for transfer to Freistadt. According to V. Abaza, the remainder (27 officers), despite having applied for transfer to this camp, would be better sent to Klein München 'for preparatory work'. The reason for this assessment by the head of the Ukrainian hobby and study group was that among these 27 officers 'some of them, although they were supporters of the Ukrainian cause, were not convinced enough and were too hesitant'.⁴⁴ Ultimately, this appeal was heard by the ULU and the Austro-Hungarian military authorities: the lists were corrected, and members of the Ukrainian hobby and study group were temporarily transferred to the Freistadt camp.

On 29 April 1918, 30 disabled officers left Braunau am Inn for Klein München and, a few days later, were sent home as citizens of the Ukrainian People's Republic. Not all disabled officers were included in the list, which prompted complaints from some of them. Officer Vasyl Ivashkevych, in particular, reproached the ULU that among those sent 'there were many having nothing to do with Ukraine and never having had, such as the Moscals, who were not even born on the territory of Ukraine'. This situation deeply concerned the author of the letter, and he expected an effective response from the ULU and the Embassy of the Ukrainian People's Republic in Austria-Hungary.⁴⁵

41 CDAHO Ukrainy, f. 269, op. 1, spr. 167, ark. 56 back, 68.

42 CDAHO Ukrainy, f. 269, op. 1, spr. 167, ark. 36 back, 89.

43 CDAVO Ukrainy, f. 4405, op. 1, spr. 179, ark. 188–188 back.

44 CDAVO Ukrainy, f. 4405, op. 1, spr. 179, ark. 188 back.

45 CDAVO Ukrainy, f. 4405, op. 1, spr. 179, ark. 207–208.

During the formation of the 'Grey Coats' Division, members of Ukrainian circles from other camps likewise appealed to the ULU. Thus, in particular, captured Ukrainian officers (Staff Captain Mykhaylo Lysyi, Second Lieutenant Volodymyr Tarnovskyi, Kyryl Kravchenko, Oleksij Leontovych, and Ivan Skuchar-Skvorovsky) from the Hungarian Varosszalonak camp expressed their desire 'to join the ranks of defenders of the native land' (letter to the ULU of 5 March 1918) and requested transfer to Freistadt.⁴⁶ A similar wish was expressed by another ten Ukrainian officers; however, these individuals withdrew their support for Ukrainianism the very next morning as a result of 'laughter, insults, and accusations of 'treason to the Slavic idea' and 'fratricidal war'.⁴⁷

Officers from the Nagy Szombat camp, in their letter to the ULU of 8 March 1918, asked 'to be transferred to the Ukrainian camp as soon as possible so that we can join the ranks of the Ukrainian Army'. A list of five individuals was attached to the letter (Lieutenant Danylo Krasovskyi, Second Lieutenant Arkadiy Zakhar-chuk-Zakharchenko, Second Lieutenant Nazar Andriutsa, Petro Domoradskyi, and Yevgeniy Chernenko).⁴⁸ From the Salzerbad camp, Ensign Vasyl Zhuryd appealed to the ULU; together with his colleagues (a total of 23 officers), he requested transfer in order to join the Ukrainian Army.⁴⁹

In their letter, seven Ukrainian officers from the Mühling camp expressed their gratitude to the ULU for the measures taken to expedite their transfer to Volodymyr-Volynskyi. In their appeal to the Austro-Hungarian authorities, Lieutenants Sergiy Ponomarenko from Poltava region and Leonid Zadorozhnyi from Kyiv region; Second Lieutenant Makar Skrypai from Kyiv region; Second Lieutenant Anton Kostyk from Podillia; Yaroslav Bilokopytov from Kharkiv region; Yepifan Terenko; and Yermil Herasymenko from Poltava region declared their wish to serve the people of Ukraine.⁵⁰

With regard to transfer from the Marchtrenk camp, a group of officers appealed directly to the leadership of the Freistadt camp 'government' for assistance. Thus, on 11 March 1918, officers Horshkovskyi, Maksai, and Demidov from Marchtrenk requested support for their transfer to the Ukrainian camp, since their

46 CDAHO Ukrainy, f. 269, op. 1, spr. 167, ark. 6, 11–12.

47 CDAHO Ukrainy, f. 269, op. 1, spr. 167, ark. 43–43 back.

48 CDAHO Ukrainy, f. 269, op. 1, spr. 167, ark. 21–21 back, 22, 23.

49 CDAHO Ukrainy, f. 269, op. 1, spr. 167, ark. 25, 40.

50 CDAHO Ukrainy, f. 269, op. 1, spr. 167, ark. 15–15 back.

colleagues had already departed for Volodymyr-Volynskyi, while they, for unknown reasons, remained in a hostile environment.⁵¹

From the Reichenberg camp, in March 1918, 22 officers (among them Lieutenant-Colonel Franz Maurer) and three soldiers volunteered to join the Ukrainian Army, as the head of the Ukrainian community, F. Sobko-Sobkevych, informed the Presidium of the Ukrainian Armed Forces in his letter.⁵² Shortly thereafter, 15 of them were included in the list for transfer to the Freistadt camp.⁵³ Ultimately, owing to the small number of Ukrainian compatriots in Reichenberg, all members of the community were transferred to Freistadt and Klein München in April–May 1918.⁵⁴

On 25 March 1918, the captured officers—brothers Staff Captain Lavr Cherkasevych and Second Lieutenant Kostiantyn Cherkasevych (Salzerbad camp)—appealed to Andriy Zhuk, a member of the ULU Presidium, requesting assistance in coming under the command of the Ukrainian Central Rada.⁵⁵ Captain Arsen Lindener, a prisoner from the same camp who had graduated from the Academy of the General Staff, asked A. Zhuk for help ‘in the transfer to the Freistadt camp [...] for subsequent deployment to the ranks of the Ukrainian Army’.⁵⁶ Some prisoners submitted similar requests to the editors of the central ULU organ *Vistnyk of Politics, Literature and Life*. This was done, in particular, by Lieutenant Oleksandr Lyush from the Wieselburg camp, who in his letter of 2 May 1918 asked ‘to be transferred [...] to one of the camps where Ukrainian divisions are being formed’.⁵⁷ The letter of another Ukrainian officer—Ensign Ivan Avramenko from the Wegscheid camp near Linz, dated 10 March 1918—contained a request to allow him ‘to join the ranks of the Ukrainian Army to defend his native land’ from the Bolshevik invasion as soon as possible.⁵⁸

A considerable number of letters from Ukrainian officers in captivity, in which they expressed their desire to participate in the development of the armed forces of the Ukrainian People’s Republic, convincingly testified to the effectiveness of the methods of national consciousness-raising employed by the ULU. These

51 CDAHO Ukrainy, f. 269, op. 1, spr. 167, ark. 31, 48.

52 CDAHO Ukrainy, f. 269, op. 1, spr. 167, ark. 33–34.

53 CDAHO Ukrainy, f. 269, op. 1, spr. 167, ark. 90.

54 CDAVO Ukrainy, f. 4405, op. 1, spr. 60, ark. 249; f. 4404, op. 1, spr. 9, ark. 386.

55 CDAVO Ukrainy, f. 4405, op. 1, spr. 179, ark. 169.

56 CDAVO Ukrainy, f. 4405, op. 1, spr. 179, ark. 190.

57 CDAVO Ukrainy, f. 4405, op. 1, spr. 179, ark. 218.

58 CDAHO Ukrainy, f. 269, op. 1, spr. 166, ark. 35–36 back.

methods were implemented through the delivery of Ukrainian literature (primarily historical works) to the camps, as well as periodicals published by the ULU and Galician Ukrainians. Initially, Ukrainian books and press materials were kept by trusted individuals among the Ukrainian officers, and their arrival in the camps was not publicized. However, soon after the February Revolution, it became possible to establish so-called 'Little Russian' (Ukrainian) mini-libraries, as was the case in the Josefstadt camp (even prior to the decision to 'Ukrainize' it).⁵⁹

It was precisely familiarization with Ukrainian books, together with the monitoring of political developments in Russia and Ukraine (and subsequent discussion of these events), that had a powerful impact on the political consciousness of captive officers, leading them to recognize the deceptive and insidious nature of the postulates of the 'Russian World' (Russkiy mir). In addition, political influence on Ukrainian officers in captivity was significantly reinforced by lectures and discussions delivered by ULU members from among Galicians and Bukovinians (including Vasyl Symovych, Stepan Smal-Stotsky, Roman Dombchevskyi, and others). Although officially employed in the educational departments of POW camps for soldiers, they found ways to conduct intensive sessions even during their short visits to officers' sections of the camps.

An effective instrument for shaping political and national consciousness was handwritten periodicals produced by Ukrainian officers in captivity themselves, usually in one or two copies. Among them was the weekly Nash Holos ('Our Voice'), which aimed 'to spread national, political, and economic awareness among comrades by thoroughly acquainting them with the needs of the Native Land—past and present—to clarify our aspirations for the future, inform about world events of contemporary life, highlight camp-related matters, unite comrades, and thereby bring up conscious citizens of Free Ukraine'.⁶⁰ Its production, in the form of a wall newspaper, was carried out by an editorial team that included Ensign Vasyl Prokhoda,⁶¹ who would later become a well-known Ukrainian military figure, socio-political and cultural activist, and the historiographer of the 'Grey Coats' Division.

Thanks to the establishment of amateur theatrical troupes in officers' POW camps, plays by Ukrainian playwrights were frequently staged on improvised camp

59 For more details, see I. SRIBNYAK, *Kulturno-Prosvitniy Hurtok polonenykh ofitseriv-ukrayint-siv...*, pp. 187–202.

60 CDAVO Ukrainy, f. 3533, op.1, spr.1, ark. 8 back, 9.

61 Centralnyy derzhavnyy audiovizualnyy ta elektronnyy arkhiv (CDAEA), od. obl. A-80, P-493.

stages. This, in turn, contributed to the formation of national identity among prisoners who had been born and raised in Ukraine but had been Russified through the imperial school system and military service. Participation in preparing theatrical performances, as well as attendance as spectators, had a strong national effect, as it enabled the recreation on stage of elements of the prisoners' pre-war world and evoked feelings of nostalgia. Camp theatre proved particularly effective in influencing the so-called 'Little Russians' (malorosy), who tended to 'philosophically' accept reports of defeats of the Russian army and such significant events as the accession to the throne of Emperor Karl, the successor of Franz Joseph.

Only the fall of the Romanov dynasty finally awakened them from their 'lethargy', as this event rapidly eroded their previously unchallenged belief in the invincibility of the Russian Empire and shattered their deep-seated faith in 'the Tsar and the Fatherland'. As a result, one of the most significant consequences of the February Revolution in Russia and the emergence of the Ukrainian Central Rada in Kyiv was the breakdown of deeply rooted imperial stereotypes in the consciousness of some Ukrainian officers in captivity—those who could now dare to recall their Ukrainian origin without fear. The abolition of autocracy and, consequently, the release of officers from their oath of loyalty to the Russian tsar created far greater opportunities to instil national-liberation ideas among soldiers from Ukraine—those who identified themselves as Ukrainians and clearly wished to link their future life and service with their homeland.

At the same time, it should be noted that a significant proportion of Ukrainian officers continued to hesitate in making their political and national choice, since the process of their Russification—relentlessly carried out within the ranks of the tsarist army—had lasted far too long. Under the influence of Black Hundreds propaganda, this category of Ukrainians identified themselves as 'Little Russians', and their most radical political aspiration extended only to autonomy within a future 'democratic' Russia. This group of officers in captivity not only sabotaged proposals of the Ukrainian Central Rada to assist in the defence of Ukraine against the Bolshevik onslaught, but also attempted to discredit members of Ukrainian camp hobby and study groups who had openly expressed their willingness to place themselves at the disposal of the Ukrainian People's Republic.

Moreover, some adherents of the 'Little Russian' identity demonstrated a readiness to fully follow the political line of the Black Hundreds, while at the same time displaying a superficial fascination with certain ethnographic aspects of Ukrainian culture—such as 'Little Russian' theatre, Ukrainian song and dance tra-

ditions, and culinary customs. At the same time, most 'Little Russians' gradually began to drift towards political Ukrainianness, subconsciously realising their unwillingness to fight for a 'great and indivisible' Russia—a tendency that became particularly evident after the Bolshevik coup, which plunged the empire into civil war. In addition, the everyday behaviour of many 'Little Russians' was largely dictated by practical expediency: they were determined to escape captivity and return home at any cost. For this reason, some were even willing to demonstrate loyalty to Ukraine in order to join the 'Grey Coats' Division.

The political views of the 'Little Russians' (or their absence) often resulted in various forms of tension and even open conflict, particularly in Josefstadt, where a Ukrainian community had been established. The transfer of Ukrainian officers from other camps to Josefstadt (at their own request) strengthened the Ukrainian character of the camp; however, there were relatively few consistent advocates of full Ukrainian independence among its residents. Among the newly arrived officers, not all joined the Ukrainian camp organization, nor were they eager to sign political statements. At the same time, they did not dare to openly oppose Ukrainian political actions, since doing so would have meant transfer to a Russian camp without the right of return. As a result, the only option left to the 'Little Russians' was quiet opposition to Ukrainian initiatives or cautious sabotage while awaiting further developments.

In those camps where Ukrainians were outnumbered—typical multiethnic camps for officers of the Russian army—'Little Russians', together with the Black Hundreds, resorted to various forms of pressure against those who dared to declare their national identity. The most common method used to influence these so-called 'renegades' was a boycott, which usually followed once all attempts at persuasion had been exhausted and included intimidation of Ukrainian officers and threats against their family members in Ukraine—by passing relevant information to Russian military counterintelligence. Under such conditions, the only way out for a Ukrainian officer was to request transfer to the Josefstadt camp.

Conclusions

The process of establishing the ULU's organizational and educational work in POW camps holding captured officers of the Russian Army was accompanied by considerable difficulties, caused primarily by the conservatism of the Russian of-

ficer corps. The vast majority of officers remained loyal to the oath sworn to the Russian autocrat, and only the collapse of the empire in February 1917, together with the subsequent radical socio-political changes in Russia, managed to undermine—albeit only partially—the unity of the Russian officers' corporation, prompting some to recall their own national origin.

This development, however, primarily concerned wartime officers mobilized from the Ukrainian provinces. Before the war, many of them had worked as teachers or minor employees, and some had incomplete university education; nevertheless, they were united by their relationship to Ukrainians and to the land on which they lived. At the same time, senior officers with pre-war professional military education generally did not accept Ukrainian national-liberation ideas, remaining loyal to monarchical postulates.

Changes in the worldview of younger officers occurred to a considerable extent as a result of ULU activity in their environment. Owing to its organizational and educational assistance, it became possible to establish Ukrainian ('Little Russian') theatrical and choral groups, book collections, reading rooms, and various educational courses. Ukrainian periodicals and books began to reach officers' camps, although at first their circulation was not publicized among the broader prisoner population.

The ULU's work among officers intensified after the overthrow of tsarism, when it became possible to establish separate stations (camps) to hold Ukrainian officers who declared in writing their wish to be transferred there. As a result, Ukrainian officers' communities were formed in Josefstadt and Klein München, consisting of officers with Ukrainophile views who had already made their choice in favour of Ukraine. The principal advantage of such camps was the almost complete absence of Black Hundreds elements and 'Little Russians', which made it possible to intensify cultural-educational and national-organizational work among captured Ukrainian officers.

Under these conditions, some Ukrainian officers succeeded in shedding the remnants of 'Little Russianness' in their thinking, subordinating themselves to the task of serving Ukraine. The emergence of an independent Ukrainian state became another 'watershed' for this group of officers, who in March 1918 began to express their desire to join the 'Grey Coats' Division, formed from captured Ukrainians on the territory of Austria-Hungary. Their patriotic commitment became one of the important factors in the development of Ukraine's armed forces during the Ukrainian people's struggle for liberation in the period 1917–1920.

STUDIE / ARTICLE

Framing Famine as a Political Weapon: Olgerd I. Bochkovsky, Panas Fedenko, and the FD USDPR in Prague's Holodomor Advocacy¹

WIKTORIA KUDELA-ŚWIĄTEK

*Institute of History and Archival Studies, University of the National
Educational Commission, Poland*

Framing Famine as a Political Weapon: Olgerd I. Bochkovsky, Panas Fedenko, and the FD USDPR in Prague's Holodomor Advocacy

This article examines how two leading figures of the Ukrainian émigré community in Prague—Olgerd I. Bochkovsky and Panas Fedenko—framed and disseminated narratives about the Holodomor during the years 1932–1934. Based on archival materials and the émigré press, it shows how organisational practices (committees, brochures, bulletins) were combined with publicist interventions and international appeals, and how Bochkovsky's

¹ This article was made possible by the Josef Dobrovský Scholarship in 2024, which supported archival and library research in Prague at the Slavonic Library (Slovanská knihovna – SK). The author gratefully acknowledges the financial support of the Masaryk Institute and Archives and the committee that awarded this fellowship. This, in turn, facilitated the integration into historiography of previously unused letters from the Panas Fedenko Collection (T-FED), shedding light on the advocacy efforts of Czechoslovak Ukrainians regarding the Holodomor in the interwar period. This research was also supported by the Research Fund for the Discipline of History at the University of the Commission of National Education in Kraków (project ID: WPN/2024/09/00003).

moral-political rhetoric contrasted with Fedenko's documentary-informational approach. The article situates these activities within the broader environment of the Foreign Delegation of the Ukrainian Social Democratic Labour Party (FD USDPR)—notably the coordinating role of Isaak Mazepa and the publishing efforts of Arkadii Zhyvotko (Arkadij Životko, Žyvotko)—and argues that while the delegation provided networks and institutional resources, the decisive force behind émigré memory of the famine was the interplay between individual leadership and coalition-based committee work. In order to address reviewers' concerns about over-attributing actions to a single institutional actor, the article explicitly distinguishes between individual, committee-led, and party-led initiatives.

Keywords: Holodomor; Ukrainian émigrés; Czechoslovakia; FD USDPR; Olgerd Bochkovsky; Panas Fedenko; international advocacy

During the interwar period, there was a substantial Ukrainian community residing in the First Czechoslovak Republic. Its members were closely intertwined with other migrants who arrived in Czechoslovakia after the First World War from Galicia and the former Russian Empire. This population consisted primarily of members of the intelligentsia and former soldiers of the defunct Western Ukrainian People's Republic and Ukrainian People's Republic.² In addition, there were communities within interwar Czechoslovakia that identified as Ukrainian but did not belong to the postwar émigré wave.

Ukrainian communities in Czechoslovakia were represented by a wide array of social, cultural, educational, and political organisations.³ According to estimates by Nadiia Zavorotna, Ukrainians developed particularly vibrant scientific, cultural, and political activities there. Numerous Ukrainian associations, groups, unions, and community organisations operated in interwar Czechoslovakia, setting these milieus apart from those in other Western European countries of the time. Prague emerged as the natural hub in which Ukrainian organisations and institutions thrived.⁴

2 Nadiia ZAVOROTNA, *Scholars in Exile: The Ukrainian Intellectual World in Interwar Czechoslovakia* (Toronto: University of Toronto Press, 2019), p. 23.

3 Symon NARIZHNYI, *Ukraïns'ka emigratsiia: kul'turna pratsia ukraïns'koi emibratsii mizh dvoma svitovymy viinamy*, vol. 1 (Praha: Knihtisk, 1942), p. 298.

4 N. ZAVOROTNA, *Scholars in Exile*, p. 5.

The Ukrainian community in the First Czechoslovak Republic, especially the postwar émigré population, closely followed developments in Soviet Ukraine; it was therefore impossible for them to ignore reports of the worsening economic situation and widespread famine. These events resonated deeply within Ukrainian circles, not only in Czechoslovakia but also abroad. However, it was in Czechoslovakia that the political and deliberate nature of the situation was recognised remarkably quickly. The actions undertaken by Ukrainians there can be compared only to those of Ukrainian communities in the Second Polish Republic, with which Czechoslovak Ukrainian circles maintained close cooperation.

A diverse milieu of Ukrainian social democrats, represented by the Foreign Delegation of the Ukrainian Social Democratic Labour Party (Zakordonnyi komitet (delehatśiia) ukraïns'koï sotsial–demokratychnoï robitnychoï partiï, FD USDPR), played a significant role in these processes. Established in Prague under the leadership of Isaak Mazepa, this delegation belonged to the Second International from 1925 to 1940.⁵ Its members included Olgerd I. Bochkovsky,⁶ Panas Fedenko, Volodymyr Starosolsky (from 1927 in Lviv), Borys Matiushko, Josyp Bezpalko, and Mykola Halahan. Their famine-related activism, however, did not usually take the form of official party resolutions. Instead, it was primarily the result of individual initiatives and committee-based activities, especially those of Bochkovsky and Fedenko, who combined personal authorship with participation in émigré coalitions such as the Prague relief committee.

It is important to note at the outset that the issue of the Holodomor-related activities undertaken by this political group has appeared in historiography primarily in the context of relief committees for famine victims established in interwar Europe.⁷ Scholars have also examined the attitude of the Czechoslovak press towards the Great Famine in Ukraine⁸ and the designation of 29 October 1933 as

5 As a result of the failure of Ukrainian independence aspirations between 1917 and 1921, the activities of the Ukrainian Social Democratic Labour Party (USDPR) were banned in the Soviet Union. A group of representatives of the Ukrainian Social Democratic Labour Party, referred to as the Foreign Delegation of the USDPR, chose Prague as their headquarters.

6 O. Bochkovsky had emigrated to Prague earlier, following the 1905 revolution in Russia.

7 Tamara Vasylivna VRONS'KA – Tetiana Serhiivna OSTASHKO, 'Diiial'nist' ukraïns'kykh hromads'kykh orhanizatsiï v emihratsiï z pryvodu holodu v USRR', in: *Holod 1932–1933 rokiv v Ukraïni: Prychyny ta naslidky*, ed. Valerii Andriiovych SMOLII et al. (Kyïv: Naukova dumka, 2003), p. 775.

8 Aleš ZIEGLER, *Pomoc Československé republiky hladovějícímu Rusku a Ukrajině v letech 1921–23 a 1932–33* (adv. M.A. diss., Institute of History, Faculty of Philosophy – Masaryk University, Brno 2019).

a day of national mourning in selected European countries.⁹ Further research has explored the collaboration between the committees in Lviv and Prague,¹⁰ as well as the biography of Olgerd Bochkovsky.¹¹

The purpose of this article is to examine how individual members of the Foreign Delegation of the Ukrainian Social Democratic Labour Party (FD USDPR) in Prague—Olgerd Bochkovsky and Panas Fedenko—responded to the famine in Soviet Ukraine in 1932–1934. Their example illustrates the complexity of émigré advocacy, in which some political and social actors simultaneously represented several milieus, acted in their own name on the international stage, and often blurred the line between personal initiatives and activities linked to specific groups or institutions. Rather than treating the FD USDPR as a formal party actor, the focus here is on the interplay between individual interventions and committee-based initiatives.

However, this study does not treat the FD USDPR as representative of the entire Ukrainian community in interwar Czechoslovakia; instead, it demonstrates that Ukrainian responses to the famine were diverse and internally differentiated. By highlighting this heterogeneity, the article shows how the lived experience of émigrés reflected broader ambiguities of the Ukrainian presence in interwar Czechoslovakia and Europe, where Ukrainian communities encountered the post-war political emigration and grappled with competing identities and allegiances. The article explores how these activists framed the famine as a deliberate instrument of repression, combined personal authorship with coalition-based activism, and sought both to mobilise the Ukrainian diaspora and to influence European public opinion. In doing so, it evaluates the contribution of émigré social democrats in Prague to broader international perceptions of the Holodomor and to the history of interwar Ukrainian political engagement. Methodologically, the study combines archival research with text and discourse analysis. Letters, bulletins, press articles, and committee proclamations are examined as a corpus, with particular attention paid to how famine was framed and how individual, committee-based,

9 Iaroslav PAPUHA, 'Provedennia ukrains'koju emihratsiieiu Dnia zhaloby i protestu 29 zhovtnia 1933 r.', *Eminak* 3(2) (2016), pp. 27–32.

10 Roman WYSOCKI, 'Stanowisko władz i reakcje społeczne w II Rzeczypospolitej wobec Wielkiego Głodu na Ukrainie', *Res Historica* 31 (2011), pp. 125–146; Robert KUSHNEZH, 'L'vivs'ka ukrains'ka presa pro holodomor v USRR', *Ukrains'kyi istorychnyi zhurnal* 3 (2006), pp. 199–209.

11 Ol'gerd Ipol't BOCHKOV'S'KYI, *Vybrani pratsi ta dokumenty*, vol. 1, eds. Olia HNATIUK – Myroslav CHEKH (Kyiv: Dukh i litera, 2019); vol. 3, pt. 1, eds. Olia HNATIUK – Myroslav CHEKH (Kyiv: Dukh i litera, 2019).

and party voices interacted in constructing these narratives. Drawing on preserved correspondence by Panas Fedenko held at the Slavonic Library in Prague (Slovenská knihovna), documents from the National Library in Warsaw, and archival materials from the National Archive in Prague (BN), The Polish Institute and Sikorski Museum in London (PISM), the Central State Archive of Supreme Bodies of Power and Government of Ukraine (TsDAVOU), and the Central State Archive of Public Organisations and Ukrainian Studies (TsDAHOU), as well as contemporary Ukrainian press published in Czechoslovakia, France, and Poland, this article offers a nuanced perspective on Holodomor advocacy in interwar Czechoslovakia.

FD USDPR and the Personal Leadership of Olgerd Bochkovsky in the Relief Effort

Understanding the role of the FD USDPR in advocating for famine relief in Ukraine requires distinguishing between formal party policy and individual engagement. While the FD USDPR did not establish a coordinated relief program of its own, its members actively participated in a variety of initiatives organised within the Czechoslovak Ukrainian communities. Acting through professional and social organisations, as well as through personal initiatives, FD USDPR representatives contributed to raising awareness, mobilising resources, and shaping the discourse surrounding the famine. Though largely informal and decentralised, their efforts played a crucial role in fostering the environment that ultimately led to the creation of a unified relief committee for Ukrainians suffering under the Soviet-imposed famine of the 1930s.

A key development in this context was the establishment of an umbrella organisation that coordinated the activities of diverse Ukrainian communities across Czechoslovakia. This organisation sought to pool resources, amplify public awareness, and provide both moral and material support to the starving population in Soviet Ukraine. By uniting disparate émigré groups under a single initiative, the committee facilitated relief efforts and created a platform for advocacy and international engagement.

Formation of the Relief Committee and Initial Efforts

An official stance extending beyond local and individual initiatives among the numerous Ukrainian organisations in Prague was taken by the Union of Ukrainian Journalists and Writers Abroad (Soiuz ukraïns'kykh zhurnalistiv i pys'mennykiv na chuzhyni). In June 1933, the union issued an appeal titled *Do kul'turnoho svitu* [To the World of Culture], calling for an end to the silence surrounding the situation in Soviet Ukraine.¹² However, the union did not itself undertake any relief activities.¹³ The initiative in the capital was taken up by other local communities and resonated more broadly. On 13 August 1933, in Liberec, a town in northern Bohemia, the local Ukrainian émigré community organised a rally to discuss the situation in Ukraine and to initiate relief efforts.¹⁴

The question of formalising efforts to aid the starving peasants in Soviet Ukraine was first raised by circles associated with the National Council of Ukrainian Women (Natsional'na rada zhynok Ukraïny) in Prague at the initiative of Professor Sofia Rusova as early as mid-1932.¹⁵ On 21 June 1932, during a meeting of the association's board, a resolution was adopted to appeal to the International Red Cross to organise material assistance and establish a separate organisation in Prague dedicated to providing aid to the starving population in Soviet Ukraine.¹⁶ In her poignant yet pragmatic appeal, Rusova, drawing on original letters and reports, depicted conditions in Soviet Ukraine and the dire situation of the Ukrainian countryside, highlighting the urgent need for fraternal international assistance for those affected by the famine.¹⁷ At that time, however, the establishment of such a committee proved impossible.

12 Mykhailo Hryhorovych MARUNCHAK, *Natsiia v borot'bi za svoie isnuvannia 1932 i 1933 v Ukraïni i diaspori* (Vinnipeg: Ukraïns'ka Vil'na Akademiia Nauk v Kanadi, 1985), pp. 79–80.

13 Andrii Illich ZHUK, *Riutunkova aktsiia dlia Velykoï Ukraïny* (L'viv: Ukraïns'kyi Horomads'kyi Komitet Riutunku Ukraïny, 1933), p. 17.

14 Ibidem, p. 29.

15 T. V. VRONS'KA – T. S. OSTASHKO, 'Diial'nist' ukraïns'kykh hromads'kykh orhanizatsii', p. 766.

16 The Central State Archive of Public Organizations and Ucrainica in Kyiv (Tsentral'nyi derzhavnyi arkhiv hromads'kykh ob'iednan' ta ukraïniky – TsDAHOU), f. 269, op. 1, spr. 190, Protokol zasidania Upravy Ukraïns'koi zhynochoi natsional'noi Rady za 21. 06. 1932, f. 8v.

17 The National Archives in Prague (Národní archiv v Praze – NA), fond 922, karton 8, inv. č. 183, Vyzva "Holod na Ukraïni" from 1932, ff. 1, 5–6; Central State Archive of the Highest Organs of Government and Administration of Ukraine in Kyiv (Tsentral'nyi derzhavnyi arkhiv vyshchykh orhaniv vlady ta upravlinnia Ukraïny – TsDAVO Ukraïny), fond 3801, op. 1, spr. 755, Vidozva holovy "natsional'noi" zhynochoi rady S. Rusovoï do ukraïns'koho hromadianstva pro dopomo-

A year later, on 14 July 1933, an extraordinary meeting of the National Council of Ukrainian Women was convened at the initiative of Zynaida Mirna with the aim of creating a committee comprising representatives of various Ukrainian circles to provide aid to the starving in Ukraine. The participants formed a provisional committee tasked with raising awareness of the situation in Soviet Ukraine and engaging as many representatives of Ukrainian émigré organisations as possible in relief efforts. Members of the committee included Nataliia Doroshenko, Petro Zlenko, Zynaida Mirna, Mariia Fedenko (née Omelchenko, wife of Panas Fedenko, a member of the FD USDPR), and Vasyl Filonovych.¹⁸

Two objectives for establishing the committee were outlined in the appeal that was issued. The first was to draw international public attention to the problem of famine in Soviet Ukraine and its anti-Ukrainian character. The second was to consider how Ukrainians in the First Czechoslovak Republic could provide moral and material assistance to the starving. The signatories of the appeal, members of the provisional committee, also expressed their belief that fulfilling this mission constituted their sole obligation to the nation at that time.¹⁹

Another meeting was convened on 19 July 1933 in the dining hall of the National Council of Ukrainian Women in Prague. In the presence of representatives of Ukrainian organisations in Czechoslovakia, a provisional executive committee was formed to represent Ukrainian organisations in the country and to provide relief to the starving in Ukraine.²⁰ A temporary board was also elected, comprising Olgerd Bochkovsky, Borys Homzin, Ivan Mirnyi, Hryhorii Omelchenko, Ivan Palyvoda, Sofia Rusová, and Mariia Fedenko.²¹

The committee was tasked with developing a further action plan for the organisation no later than 15 August.²² Initial steps included the preparation of press materials outlining the reasons for establishing the organisation and defining its

hu holoduiuchym i traktovkoiu prychyn holodu, ff. 268–269v; reprinted in: *Tryzub* [Paris], 6 January 1933, pp. 36–39; *Hlad na Ukrajině*, November 1933, pp. 17–18; *Svoboda*, 4 August 1933, p. 2, 5 August 1933, p. 2.

18 TsDAVO Ukraïny, fond 3801, op. 1, spr. 755, Zaproshennia na zbory Tymchasovoho komitetu dopomohy holoduiuchym v Ukraïni, 14 July 1933 (mashynopys), f. 133. The newspaper *Ukraïns'kyi tyzhden'* reported that the meeting took place on 11 July 1933. See: *Ukraïns'kyi tyzhden'*, 17 July 1933, p. 1.

19 TsDAVO Ukraïny, fond 3801, op. 1, spr. 755, 133.

20 *Ukraïns'kyi tyzhden'*, 31 July 1933, p. 1.

21 'Komunikat č. 1', *Hlad na Ukrajině*, November 1933, pp. 17–18. Reprinted in Ukrainian: 'Komunikat č. 1', *Ukraïns'kyi tyzhden'*, 7 August 1933, pp. 1–4.

22 *Ukraïns'kyi tyzhden'*, 31 July 1933, p. 1.

statutory goals.²³ The committee's primary responsibilities included expanding its membership base and establishing contacts with other Ukrainian centres in Europe, which were expected to begin forming similar committees in other European countries.²⁴ The first communiqué, submitted for publication in newspapers and journals, contained an appeal addressed to all Ukrainian organisations, regardless of political views or convictions, calling for the establishment of relief committees. Organisations that had already formed such committees were asked to contact the newly established body and provide information about their activities and future plans.²⁵ The first objective was to set up cooperation with similar organisations in Lviv, Chernivtsi (then part of Romania), Brussels, and Vienna.²⁶ Moreover, the communiqué included a list of Ukrainian organisations in the First Czechoslovak Republic that had joined the efforts of this collective initiative.

On 10 August 1933, a founding meeting was held in Prague, during which a standing committee was elected. Bochkovsky was appointed chairman, Halka vice-chairman, Palyvoda general secretary, and Mariia Fedenko secretary.²⁷ At the same time, two additional bodies were established: an organisational and financial commission, chaired by Hryhorii Omelchenko with Vasyl Merynda as treasurer, and an editorial and promotional commission, headed by Borys Homzin, with Demyd (Dmytro) Antonchuk as a member.²⁸

In efforts to publicise the situation in Soviet Ukraine during the Holodomor, Olgerd Bochkovsky clearly stands out against the backdrop of Ukrainian communities in interwar Europe, the Ukrainian community in Czechoslovakia, and Ukrainian social democrats more broadly. In 1933 and 1934, he headed a committee based in Prague devoted to aiding the starving in Ukraine and also served as editor of the bulletin *Hlad na Ukrajině* [Famine in Ukraine]. During this period, he undertook a range of initiatives aimed at drawing international attention to the

23 *Hlad na Ukrajině*, November 1933, p. 18.

24 'Na pomich holoduiuchym Velykoï Ukraïny. Komitet v Chekhoslovachchyni', *Novyi chas*, 6 August 1933, p. 2.

25 'Komunikat ch. I', *Ukraïns'kyi tyzhden'*, 7 August 1933, p. 4.

26 National Library in Warsaw (Biblioteka Narodowa w Warszawie – BN), Shevchenko Scientific Society in Lviv – materials on activities, correspondence, collections 1919–1938 (Naukowe Towarzystwo Szewczenki – NTSz), Microfilm 68694, Letter from O. Bochkovsky to the committee in Lviv, 5 July 1933, ff. 1653–1654. Bochkovsky wrote that, given their similar objectives, the organisations should join forces and cooperate in raising awareness of the situation in Soviet Ukraine on the international stage.

27 'Komunikat ch. I', *Ukraïns'kyi tyzhden'*, 7 August 1933, pp. 1–4.

28 *Hlad na Ukrajině*, November 1933, p. 18.

catastrophe in Soviet Ukraine. He established contact with the Prague representation of the Ukrainian Press Bureau in London and regularly provided it with information on the committee's activities, enabling these reports to gain wider circulation, and, through this channel, facilitating cooperation with a London-based committee for Ukraine relief. The existence of these contacts is corroborated by the preserved correspondence between Bochkovsky, acting as head of the Prague committee, and Demyd (Dmytro) Antonchuk, a representative of the Ukrainian Press Bureau in London.²⁹

The Prague committee began collecting funds from Ukrainians in Czechoslovakia. Contributions from public organisations depended on the number of their members: associations with up to fifty members paid ten korunas per month to the committee's treasury, those with up to one hundred members paid twenty korunas, and those exceeding one hundred members paid thirty korunas. Individual membership contributions were calculated on the basis of household income, with a minimum monthly contribution of one koruna for those without regular income.³⁰

In November, a double issue of the bulletin *Hlad na Ukrajině* was published by Olgerd Bochkovsky. According to the original plan, the bulletin was intended to report on the committee's activities and on the current situation in Ukraine, and its readership was expected to extend beyond the Ukrainian community in Czechoslovakia. Targeting local communities, it was published in Czech.³¹ The first (and possibly only) issue of the bimonthly contained numerous articles on the famine in Ukraine, presented in a broader context. The bulletin also included appeals for the establishment of relief funds and encouraged protests against Bolshevik policies in the USSR.³² Although the intention was to publish the bulletin regularly, no further issues have been found. Documents show that in 1937, the municipal authorities in Prague were notified that the bulletin would no longer be published.³³

In addition to the bulletin, the Prague committee planned to publish brochures and leaflets in Czech, addressing topics such as the famine and collectivisa-

29 The Polish Institute and Sikorski Museum in London (Instytut Polski i Muzeum gen. Sikorskiego – IPMS), Ukrainian Bureau 1931-1939 (Biuro Ukraińskie – BU), Kol. 433, folder 24, pp. 10–11.

30 'Komunikat ch. 2. 19.VIII.1933 r. Uprawy Komitetu predstavnykiv Ukraïns'kykh Orhanizatsii v ChSR dlia dopomohy holodnym na Ukraïni', *Ukraïns'kyi tyzhden'*, free supplement, 1933, p. 1.

31 *Tryzub*, 22 October 1933, p. 12.

32 *Ukraïns'kyi tyzhden'*, 18 September 1933, p. 2.

33 NA, f. 753/1, inv. č. 8/4/15/52.

tion. These publications aimed to highlight the differences between Ukraine and Moscow in order to foster a better understanding of the factors that led to the famine in Soviet Ukraine. The first and likely only such publication was the brochure *Sovětské Rusko a Ukrajina* [Soviet Russia and Ukraine], authored by Arkadii Zhyvotko.³⁴ As the title suggests, the book discusses the problematic relationship between Moscow and Ukraine, which the Bolsheviks had occupied during the civil war. Its primary aim was to familiarise Czech-speaking readers with the distinctiveness of Ukraine in comparison with other Soviet republics and to present the famine as a consequence of the central government's extermination policies towards Ukraine.³⁵ The book described the origins of the famine as the result of actions taken in 1932 and 1933 by the Bolshevik authorities, who sought to subjugate the 'rebellious' Ukrainian nation through an artificially induced famine.

Another press organ issued by the Ukrainian community in Czechoslovakia was the weekly *Ukrainskyi tyzhden* [Ukrainian Week], published in Ukrainian. In addition to information about the situation in Ukraine and the activities of Czechoslovak Ukrainians in this field, the weekly occasionally included supplements featuring the communiqués of the Prague committee.³⁶ One issue (no. 35) from August 1933 was devoted entirely to the establishment of the committee in Prague.³⁷ Subsequent issues reported on events related to protest actions, the day of national mourning, and commemorations of the victims.

An important aspect of the committee's work was its extensive information campaign aimed at documenting evidence of criminal policies in Soviet Ukraine, disseminating this information internationally, and raising awareness of the famine in European and American press outlets. The committee urged every Ukrainian émigré to 'become an advocate within their community (especially among non-Ukrainians) for the relief campaign for the starving Ukrainian peasantry'. It also requested that all available information on the situation in Soviet Ukraine, including newspaper clippings and letters from family members, be submitted to the committee's press division.³⁸

On the other hand, the newly established committee began cooperating with other similar relief institutions in interwar Europe, particularly with its coun-

34 Arkadij ŽYVOTKO, *Sovětské Rusko a Ukrajina (Dobytí Ukrajiny Sovětským Ruskem)* (Praha: Pomocný výbor pro hladovějící na Ukrajině, 1933).

35 Ibidem, p. 2.

36 *Tryzub*, 12 November 1933, p. 32.

37 'Komunikat ch. I', *Ukrains'kyi tyzhden*, 7 August 1933, pp. 1–4.

38 Ibidem, p. 2.

terparts in Lviv, Chernivtsi, and Brussels.³⁹ Moreover, on 7 October 1933, a meeting of representatives of the Ukrainian community in Czechoslovakia with leaders of Ukrainian circles from other European countries was held in Prague at the headquarters of the Union of Ukrainian Journalists and Writers in Exile.⁴⁰ Among the speakers were Yurii Serbyniuk, a member of the Romanian Parliament, and Milena Rudnytska, a deputy in the Sejm of the Second Polish Republic.⁴¹

As in other Ukrainian communities in interwar Europe, the committee in Prague announced that 29 October 1933 would be observed as a day of commemoration for the victims of the Holodomor.⁴² According to the Prague weekly *Ukrainskyi tyzhden*, the date was described as a day of national mourning and protest;⁴³ however, there is no consensus in the sources or in the scholarly literature regarding a single, fixed designation. Symon Naryzhny and Oksana Pelenska agree that an initiative to distinguish the Prague commemoration from similar actions elsewhere in Europe—by placing particular emphasis on moral protest and self-denial—was proposed by the Ukrainian actress Nataliia Doroshenko, who resided in Prague.⁴⁴ They argue that the day was described as one of mourning, anger, and voluntary fasting, intended to express solidarity with those starving in Soviet Ukraine.⁴⁵ The inconsistency in naming likely reflects differing interpretations of an announcement published in *Ukrainskyi tyzhden* concerning a proposal by Doroshenko to redirect funds originally intended for commemorative activities on 29 October 1933 toward aid for the starving in Ukraine.⁴⁶ The original announcement was published in the Parisian *Tryzub* [Trident];⁴⁷ however, another issue of

39 *Tryzub*, 22 October 1933, p. 12.

40 Symon NARIZHNYI, *Ukrains'ka emigratsiia: Kul'turna pratsia ukrains'koi emirratsii 1919–1939 (materialy, zibrani S. Narizhnym do chastyny druhoi)*, vol. 2, eds. Oleksandr FEDORUK et al. (Kyiv: Vydavnytstvo imeni Oleny Telihy, 1999), p. 67.

41 *Ukrains'kyi tyzhden*, 16 October 1933, pp. 2–3; *Tryzub*, 22 October 1933, p. 13.

42 *Dilo*, 8 November 1933.

43 *Ukrains'kyi tyzhden*, 31 October 1933, p. 3.

44 Oksana PELENS'KA, *Ukraina poza Ukrainoiu: Entsyklopedychnyi slovnyk mystets'koho, kul'turnoho i bromads'koho zhyttia ukrains'koi emirratsii v mizhvoiennii Chekhoslovachchyni (1919–1939)* (Praha: Slov'ians'ka biblioteka – Naukove Tovarystvo im. Shevchenka v Kanadi – Ukrains'ko-Kanads'kyi Doslidcho-Dokumentatsiinyi Tsentr, 2019), p. 74; Symon NARIZHNYI, *Ukrains'ka emigratsiia*, vol. 1, p. 300.

45 Ibidem.

46 *Ukrains'kyi tyzhden*, 31 October 1933, p. 6.

47 *Tryzub*, 24 September 1933, p. 16.

the newspaper reported that 29 October was to be observed in Prague as a day of national sorrow and protest.⁴⁸

On that day, a memorial service for those who had died of famine was held in Prague at St Clement's Church (Klementinum) of the Byzantine-Ruthenian rite in the Old Town. Members of the Ukrainian community also gathered in a small hall of the Žofin Palace on Slovanský ostrov. The meeting was open to the public and included fundraising for the starving, as well as the distribution of Czech-language materials on the situation in Soviet Ukraine.⁴⁹

As part of these activities, a public meeting was held in Prague at the initiative of the local branch of the Ukrainian Society in Czechoslovakia (Ukrains'ka hromada v ChSR), with the support of the Union of Ukrainian Emigrant Organisations in Czechoslovakia (Soiuz Ukraïns'kykh Emihrants'kykh Orhanizatsii v ChSR), the Central Union of Ukrainian Students (Tsentral'nyi Soiuz Ukraïns'koho Studentsva), the Union of Students of Subcarpathia (Soiuz Pidkarpats'kykh Studentiv), and the Ukrainian Academic Society (Ukraïns'ka Akademichna Hromada v ChSR). Participants listened to a series of reports, including speeches by Yakiv Moralevych, Dr Mykola Halahan (a member of the FD USDPR), and the student E. Omelchuk, and adopted a corresponding resolution.⁵⁰

On the same day, 29 October 1933, teachers and students of the Ukrainian Economic Academy in Poděbrady (Ukrainian: Ukraïns'ka hospodars'ka akademiia, Czech: Ukrajinská hospodářská akademie v Poděbradech) organised a meeting at which funds were raised to aid those suffering from the famine and support was expressed for the activities of the relief committee in Prague. The speeches delivered at the meeting likewise emphasised that the events in Soviet Ukraine were the result of economic oppression by the authorities in Moscow and functioned as an exterminatory policy against the Ukrainian population.⁵¹ This interpretation was particularly underscored in a speech by Professor Osyp Bezpalko, who was also a member of the FD USDPR.⁵²

48 *Tryzub*, 12 November 1933, p. 21.

49 *Ukraïns'kyi tyzhden'*, 31 October 1933, pp. 3–4; no. 48 of 6 November 1933, p. 4.

50 *Ukraïns'kyi tyzhden'*, 6 November 1933, p. 3. Yaroslav Papuha inaccurately indicated that the collected funds were to be transferred to the committee. See: Ia. PAPUHA, 'Provedennia ukraïns'koiu emihratsiiei Dnia zhaloby', p. 28.

51 *Dilo*, 8 November 1933; BN, NTSz, Microfilm 68694, f. 1086; *Ukraïns'kyi tyzhden'*, 6 November 1933, p. 3.

52 *Tryzub*, 12 November 1933, p. 29.

These commemorative gatherings and public meetings in Prague illustrate the multidimensional character of Ukrainian émigré responses to the Holodomor, in which ritualised mourning was intertwined with civic mobilisation and political advocacy. Through memorial services, speeches, and organised fundraising, the émigré community transformed collective grief into a form of moral witness and practical solidarity. Figures such as Bezpalko and Yakiv Moralevych articulated the famine's systematic and exterminatory character, framing it within a critique of Soviet economic and nationality policies. At the same time, the participation of students and members of the broader community facilitated the dissemination of information and reinforced communal cohesion within the émigré milieu.

The weekly *Ukrainskyi tyzhden* reported that Arkadii Zhyvotko's work on the Holodomor in Ukraine had been published in Czech.⁵³ The Ukrainian community in Czechoslovakia was encouraged to purchase the book and the Czech-language periodical *Hlad na Ukrajině* and to disseminate them among acquaintances and within local communities.⁵⁴ A financial report published in *Ukrainskyi tyzhden*, however, indicated that the assistance provided to those suffering from famine in Ukraine was largely individual in nature and limited in scale.⁵⁵

Nonetheless, one of the committee's most important activities was the collection of reliable information on the situation in Soviet Ukraine, the scale of the famine, and the inaction of local authorities. A working group that included Professor Marjan Macijowycz of the Czechoslovak State Real Gymnasium in Prešov and the director Mykola Sadowsky, was tasked by the Prague committee, represented by Olgerd Bochkovsky, with preparing a survey based on letters sent from Soviet Ukraine in order to record the testimonies of those who had fled the country. Other relief committees were likewise encouraged to archive similar materials and to conduct surveys. Particular emphasis was placed on data obtained from Romania, which at the time hosted the largest concentration of refugees from the Soviet Union⁵⁶.

The last major campaign to raise awareness of the famine in Ukraine undertaken by Ukrainians in Poland and Czechoslovakia was an attempt in 1934 to organise a protest against the admission of the USSR to the League of Nations. At this time, Isaak Mazepa, as the leader of the Ukrainian social democrats in Prague,

53 A. ŽYVOTKO, *Sovětské Rusko a Ukrajina*.

54 *Ukrains'kyi tyzhden*, 13 November 1933, p. 3.

55 *Ukrains'kyi tyzhden*, 11 December 1933, p. 4.

56 BN, NTSz, Microfilm 68694, ff. 1715–1716.

also prepared an extensive article on the situation in Soviet Ukraine, published in English in 1934.⁵⁷ The article was not devoted exclusively to this topic but offered a broader discussion of conditions in Soviet Ukraine and its relationship with Moscow. Mazepa wrote about the famine as the culmination of the Soviet occupiers' struggle against Ukrainian identity, demonstrating, among other things, through the example of the communist Mykola Khvylovy, that the Soviet authorities opposed anything that could be described as Ukrainian, including Ukrainian communists.⁵⁸ As evidenced by the preserved correspondence between Isaak Mazepa and Vladimir J. Kaye (Kysilewsky), held in the archives of the Polish Institute and Sikorski Museum in London, this publication was also the result of cooperation between the Prague committee and the Ukrainian bureau in London.⁵⁹

At the same time, the Ukrainian Civil Committee for Saving Ukraine in Lviv (Ukraïns'kyi hromads'kyi komitet riatunku Ukraïny) sent a letter to the League of Nations requesting that, before admitting the USSR to the League, a condition be imposed requiring the allowance of international aid to the starving population of Ukraine.⁶⁰ This initiative did not produce any tangible results. The USSR was ultimately admitted to the League of Nations, and the United States recognised the Soviet Union and established diplomatic and economic relations with it. As a consequence, Ukrainian communities in exile lost their ability to exert political influence on the international stage in the absence of support from states hostile to the Soviet Union.

In the following months, individual protest and aid efforts together with the work of the Prague committee gradually lost momentum, largely because meaningful relief for the starving population was essentially impossible. Despite the tireless efforts of FD USDPR members in Czechoslovakia, including initiatives beyond Prague, their activities remained mostly local and internally focused. Although the overarching goal was to frame the famine in Ukraine as a political weapon, these initiatives primarily mobilised only the Ukrainian émigré community itself. Even organised events, such as the Day of Mourning and Protest or fundraising campaigns, rarely attracted Czech or Slovak audiences, underscoring the challenges of extending émigré advocacy beyond Ukrainian émigré networks.

57 Isaac MAZEPА, 'Ukraine under Bolshevik Rule', *The Slavonic and East European Review* 12, no. 35 (1934), pp. 323–346.

58 Ibidem, pp. 345–346.

59 IPMS, BU, Kol.433, folder 139, pp. 1–14.

60 BN, NTSz, Microfilm 68694, Do vsikh Komitetiv Riatunku Ukraïny do O. Bochkovs'koho, [L'viv], 24 August 1934, ff. 1407–1409.

The formation and activities of the Prague committee clearly demonstrate its character as a coalition effort that united various Ukrainian émigré organisations, including cultural, social, and women's groups. The committee's appeal and initiatives were deliberately designed to transcend party, religious, and social divisions, reflecting a shared sense of moral duty toward the starving population in Soviet Ukraine.

At the same time, the FD USDPR occupied a privileged position within this coalition. Olgerd Bochkovsky, a representative of the delegation, was elected chairman of the committee, which granted him a formal leadership role. His political affiliation and leadership position allowed him to coordinate the committee's activities effectively and shape its agenda, including international advocacy, press campaigns, and fundraising strategies.

Bochkovsky's Leadership

As a representative of the FD USDPR, Olgerd Bochkovsky held a privileged position within the aid committee, serving as its chairman and becoming the *de facto* leader of this coalition initiative. Although the committee brought together a wide range of Ukrainian organisations, Bochkovsky's political views influenced the nature and priorities of its activities, shaping the types of initiatives pursued under his stewardship. His party affiliation informed the strategic focus on international advocacy, public information campaigns, and coordination with like-minded émigré networks. This arrangement illustrates a delicate balance between broad-based inclusivity and concentrated leadership influence. Bochkovsky's political and organisational experience allowed him to guide the committee's priorities while maintaining its multi-organisational character. From a broader perspective, this reflects a common pattern in émigré political activism, in which coalitions often rely on strong leadership from politically organised actors to translate shared goals into concrete actions while still maintaining legitimacy and support across diverse communities, an issue that will be further examined in subsequent sections.

In his capacity as chairman of the Prague-based aid committee, Bochkovsky composed a letter to Johan Ludwig Mowinckel, the prime minister of Norway and also president of the League of Nations, expressing the committee's gratitude and concerns. While written officially on behalf of the committee, the letter also con-

veyed reflections and perspectives closely aligned with Bochkovsky's own views, which will be discussed further below.

On 25 October 1933, at a meeting of the Republican-Democratic Club in Prague, Olgerd Bochkovsky publicly presented a report on the committee's activities to date. During the meeting, Maksym Slavinsky read out the text of a letter addressed to Mowinckel.⁶¹ Written by Bochkovsky a few days earlier, it expressed the committee's gratitude to the Norwegian politician for his support of the Ukrainian cause and his compassion for those suffering from famine in Ukraine.⁶² In particular, Bochkovsky emphasised that Mowinckel did not fear taking a stand and 'did not want, like Pilate, to wash his hands', as many European politicians had done, describing Mowinckel's actions as a demonstration of political courage.⁶³

The committee also supported efforts by Ukrainian Americans to oppose the establishment of diplomatic relations between the United States and the Soviet Union in the autumn of 1933. During this period, Bochkovsky sent at least two letters to US President Franklin Roosevelt. The first preserved letter is undated, with only an archivist's annotation suggesting an approximate date on the basis of its content. In this letter, Bochkovsky appealed to the US president to establish a commission and dispatch it to the Soviet Union to investigate conditions in Soviet Ukraine before making any decision on diplomatic recognition.⁶⁴ The second letter, dated 30 October 1933, was also written on behalf of the committee and expressed support for the demands of Ukrainian Americans.⁶⁵ In his opening paragraph, Bochkovsky strongly asserted the artificial and deliberate nature of the famine in Soviet Ukraine, expressing the view that this policy was aimed at the extermination of Ukrainians (in the original: *Ukraïns'kyi narid na Radianshchyni*

61 *Ukraïns'kyi tyzhden'*, 31 October 1933, p. 3; *Tryzub*, 12 November 1933, pp. 19–21.

62 TsDAVO Ukraïny, fond 4008, op. 1, spr. 1, Zvernennia holovy Hromads'koho Komitetu riatunku Ukraïny v Chekhoslovachchyni O. I. Bochkovs'koho do ministra Norvehii Movinkelia z podiakoiu za pidnesennia spravy shchodo dopomohy holoduiuchomu naselenniu Ukraïny (Praha 23.X.1933) (zasvidchena kopiia), f. 17–17v. O. Bochkovsky sent copies of the document to the committee in Lviv. See: BN, NTSz, Microfilm 68694, ff. 1665–1669.

63 TsDAVO Ukraïny, fond 4008, op. 1, spr. 1, f. 17.

64 TsDAVO Ukraïny, fond 4008, op. 1, spr. 1, Zvernennia do Prezydenta SShA F. Ruzvel'ta Hromads'koho komitetu riatunku Ukraïny v Chekhoslovachchyni z prokhanniam rozhlianyty pytannia shchodo orhanizatsii kontrol'noi komisii dlia perevirky stanovyscha v Radians'kii Ukraïni (kopiia), f. 19.

65 TsDAVO Ukraïny, fond 4008, op. 1, spr. 1, Zvernennia do Prezydenta SShA F. Ruzvel'ta Hromads'koho komitetu riatunku Ukraïny v Chekhoslovachchyni pro dopomohu ukraïns'komu narodu, 30 October 1933 (zasvidchena kopiia), ff. 15–15v; BN, NTSz, Microfilm 68694, f. 1679.

vymyraie vid holodu [The Ukrainian nation in the Soviet Union is dying of famine]).⁶⁶ The American newspaper *Svoboda* [Liberty] also reported that Bochkovsky, as chairman of the Prague committee, sent a telegram to Roosevelt in early November 1933 in support of Ukrainian American efforts to establish a commission to investigate the situation in Soviet Ukraine.⁶⁷

It is also noteworthy that in his correspondence with both Mowinckel and Roosevelt, Bochkovsky sought to establish rapport by drawing analogies with the histories of their respective nations. In the case of Norway, he highlighted the agrarian character of its society and Norway's struggle for independence, which had been won rather than granted. With regard to the United States, he described the country as a bastion of democracy in the world and reminded Roosevelt of Americans' own historical struggle for independence.

As part of the day of mourning and protest observed in Prague on 29 October 1933, a public meeting was held combining commemorative, fundraising, and informational activities coordinated by Bochkovsky. He gave a speech, in which he emphasised the necessity of intensifying humanitarian action for the starving, who were unable to defend themselves. In his view, the humanist ideals frequently invoked in democratic countries obligated them to support the afflicted Ukrainians in the USSR. In practice, however, these Ukrainians had received no tangible assistance. Bochkovsky expressed gratitude to European politicians who had spoken out on behalf of the starving, mentioning in particular Johan Ludwig Mowinckel, president of the Council of the League of Nations; Ewald Ammende, secretary-general of the Congress of National Minorities; and Vienna's cardinal Theodor Inntzer. Among Czechoslovak representatives, the chairman of the aid committee in Prague expressed thanks to MP Františka Plamínková and the local Red Cross Society for their involvement in the relief efforts.⁶⁸

The causes of the famine were highlighted in a subsequent speech by A. Halka, Bochkovsky's deputy on the committee. Halka stressed that the Bolshevik regime represented a continuation of the chauvinistic policies of the former Russian government. He expressed the belief that the Ukrainian nation should regard this

66 TsDAVO Ukraïny, fond 4008, op. 1, spr. 1, f. 15.

67 'Z Evropy pidtrymuiut' domahannia amerykans'kykh ukraïntsiv', *Svoboda*, 27 November 1933, p. 1.

68 TsDAVO Ukraïny, fond 4008, op. 1, spr. 1, Tekst promovy holovy Praz'koho hromads'koho komitetu riatunku Ukraïny O. I. Bochkovs'koho na protestatsiinykh zborakh (Kopiia), ff. 20–20v. Reprinted in: "Den' natsional'noho protestu i zhaloby 29.10", *Ukraïns'kyi tyzhden'*, 31 October 1933, p. 3; BN, NTSz, Microfilm 68694, ff. 1685–1689.

experience as a stage in strengthening its national identity, ensuring that the millions of human losses would not be in vain. He concluded by calling on the audience to observe a minute of silence in honour of the victims of the Holodomor. Following this, the participants of the meeting adopted a specially prepared resolution,⁶⁹ a document declaring that the death of Ukrainians in the USSR and the Kuban region constituted an event unprecedented in history. Its content closely echoed Bochkovsky's address, while articulating with greater clarity and assertiveness the exterminatory and anti-Ukrainian character of the artificially organised famine in Soviet Ukraine. The authors of the resolution also called for humanitarian aid for the starving.⁷⁰ The text of the resolution was published in the newspaper *Ukrainskyi tyzhden* together with a detailed account of the ceremonies on 29 October in Prague and several other Czechoslovak towns and cities with significant Ukrainian émigré populations.⁷¹

Before proceeding to an analysis of Bochkovsky's writings on the conceptualisation of the Holodomor, it should be emphasised that all texts published and speeches delivered on behalf of the Prague committee were drafted by him. This fact is crucial for understanding his central role in framing the famine as a political instrument for the Ukrainian émigré community in Prague. Over time, Bochkovsky's interpretation of the famine came to align increasingly with the perspectives of those to whom his appeals were addressed across the Ukrainian community in Prague and, more broadly, in Czechoslovakia.

Through Bochkovsky's coordination of relief efforts, fundraising, and international advocacy, his political framing of the humanitarian catastrophe became embedded in the committee's official discourse, shaping both the strategic priorities and the rhetoric of its public communications. As a result, within the Prague Ukrainian émigré community, the narrative of the famine as a tool of political repression and a threat to the Ukrainian nation gained legitimacy and resonance, becoming a reference point for social, media, and diplomatic actions taken by Ukrainian émigré circles.

69 *Tryzub*, 12 November 1933, p. 18.

70 See TsDAVO Ukraïny, fond 4008, op. 1, spr. 1, Tekst rezoliutsiï, ukhvalenoï na protestatsiinomu viche v Prazi 29 zhovtnia 1933 r. Rezoliutsiia Ukhvalena na protestatsiinomu vichu dnia 29 zhovtnia 1933 v Prazi (Kopiia), f. 19; BN, NTSz, Microfilm 68694, f. 1679.

71 *Ukrains'kyi tyzhden*, 31 October 1933, p. 4.

Publications and International Advocacy

The actions of Ukrainian communities on the international stage, however, failed to achieve their intended results. More often than not, they encountered a wall of indifference and the prioritisation of economic and political interests by individual politicians and European states alike. In addition, some European politicians at the time displayed an overtly pro-Soviet stance and denied outright the existence of famine in Soviet Ukraine.

From the perspective of Czechoslovak Ukrainians, the public statements made by Édouard Herriot regarding the plight of Ukrainian peasants attracted the harshest criticism. The marshal of the French Senate and former prime minister of France spent two weeks (26 August–9 September 1933) in the Soviet Union at the invitation of the Kremlin. During this visit, he devoted only a few days to visiting the major cities of Soviet Ukraine (Odessa, Kyiv, Kharkiv, and Dniprostroi) and remained in Moscow from 30 August until the end of his stay. It remains unclear whether he had any opportunity to move independently or to form an opinion on any aspect of life in the Soviet Union. His official programme consisted of carefully organised visits to selected workplaces, including factories, collective farms, museums, and scientific institutions, and he was received everywhere in accordance with the protocol for hosting a guest of such high rank.⁷² Upon his return to France, Herriot spoke favourably in all his official statements about the level of civilisation in the Soviet Union and categorically denied the existence of famine in the rural areas of Soviet Ukraine. This position deeply shocked Olgerd Bochkovsky, who, on 5 September 1933, addressed an open letter to Édouard Herriot.⁷³

According to the recollections of Panas Fedenko, Bochkovsky may have discussed the idea of writing the letter and possibly even its content with Isaak Mazepa, then chairman of the Central Executive Committee of the Ukrainian Social Democratic Workers' Party (USDPR).⁷⁴ Bochkovsky also consulted the committee in Lviv regarding his position on the matter.⁷⁵

72 'Visit of Monsieur Herriot to the Soviet Union, Edward Coote (Moscow) to Sir John Simon, 11 September 1933', in: *The Foreign Office and the Famine: British Documents on Ukraine and the Great Famine of 1932–1933*, eds. Marco CARYNNYK – Lubomyr Y. LUCIUK – Bohdan S. KORDAN, foreword Michael R. MARRUS (Kingston, ON – Vestal, NY: The Limestone Press, 1988), pp. 297–302.

73 *Ukrains'kyi tyzhden'*, 18 September 1933, p. 2.

74 Panas FEDENKO, *Isaak Mazepa: Borets' za voliu Ukrainy* (London: Nashe Slovo, 1954), p. 129.

75 BN, NTSz, Microfilm 68694, ff. 1715–1716.

In his letter, Bochkovsky emphasised the planned and artificial nature of the famine in Soviet Ukraine. The text became known as an individual protest against the lack of response by the international community to the criminal internal policies of the Soviet Union. The letter was published in several Ukrainian-language newspapers in Europe, including the Paris-based *Tryzub*, the Lviv-based *Dilo*, Prague's *Ukrainskyi tyzhden*, and the daily *Svoboda*, published in New Jersey.⁷⁶ The letter also appeared in both Czech and French in the newspaper *Hlad na Ukrajině*.⁷⁷

According to Robert Kuśnierz, actions of this kind did not lead to any significant shift in international public opinion.⁷⁸ However, Aleksandra Hnatiuk and Mirosław Czech argue that although Bochkovsky's letter failed to influence a broader international audience, it clearly resonated within the Ukrainian community that read the aforementioned press outlets, prompting numerous letters to editorial offices that echoed Bochkovsky's rhetoric towards Herriot.⁷⁹ In December 1933, continuing in some sense his polemic against Herriot's pro-Russian stance, Bochkovsky published an article in the newspaper *Dilo* titled 'Pan Errio – Sovity ta holod na Ukraïni' [Mr. Herriot – The Soviets and the Famine in Ukraine].⁸⁰ In this text, he highlighted both the mass scale of the famine and the inaction of the Soviet authorities: 'From the Soviet Union, hopeless, sorrowful letters arrive daily, written in the terrifying frenzy of mortal terror. People are dying there en masse and epidemically of famine. No one who takes the matter seriously will dare deny this tragic fact.'⁸¹

Bochkovsky also sought legal opinions within Ukrainian circles in France, aiming to hold Herriot legally accountable for spreading false information about

76 Ol'gerd Ippolyt BOCHKOVSKYI, 'Do p. Edvarda Erio. Otvertiy lyst prof. O. I. Bochkovsk'koho', *Dilo*, 9 September 1933, p. 1; Ol'gerd Ippolyt BOCHKOVSKYI, 'Do p. Edvarda Erio', *Tryzub*, 17 September 1933, pp. 10–12; 'Bochkovsk'kyi O. I. opublikuvav Otvertoho lysta do p. Eduara Errio', *Ukrainskyi tyzhden*, 18 September 1933, p. 2; 'Otvertiy lyst do Eriota', *Svoboda*, 22 September 1933, p. 1; Ol'gerd Ippolyt BOCHKOVSKYI, 'Do p. Edvarda Erio. Otvertiy lyst prof. O. I. Bochkovsk'koho', *Svoboda*, 26 September 1933, p. 2.

77 'Otevěný dopis prof. O. H. Bočkovského p. Ed. Herriotovi', *Hlad na Ukrajině*, November 1933, pp. 26, 27; 'A Monsieur Edouard Herriot. Lettre ouverte du Professeur H. O. Botchkovsky', *Hlad na Ukrajině*, November 1933, pp. 28, 29.

78 P. KUSHNEZH, 'L'vivs'ka ukrains'ka presa', pp. 206–207.

79 O. I. BOCHKOVSKYI, *Vybrani pratsi ta dokumenty*, vol. 1, pp. 61–62.

80 Ol'gerd Ippolyt BOCHKOVSKYI, 'Pan Errio – Sovity ta holod na Ukraïni', *Dilo*, 12 December 1933, p. 2; 13 December 1933, p. 3.

81 O. I. BOCHKOVSKYI, 'Pan Errio – Sovity ta holod na Ukraïni', *Dilo*, 13 December 1933, p. 3. Trans. by the author.

the situation in Soviet Ukraine. However, no viable means were found to challenge Herriot's publicly stated opinions or his commentary in the French press.⁸²

In his correspondence with the committee in Lviv, Bochkovsky likewise stressed the necessity of addressing the Great Famine in Soviet Ukraine on the international stage and emphasised the political motivations behind it. He believed that an exclusive focus on the humanitarian dimension of aid to the starving population diluted the gravity of the issue and undermined its seriousness.⁸³ Aleksandra Hnatiuk and Mirosław Czech identify this emphasis as a distinctive feature of Bochkovsky's writings in comparison with other early conceptualisations of the Holodomor during this period.⁸⁴

In September 1933, Bochkovsky published another appeal to European audiences entitled 'Bezhkhubetna Evropa' [Fearful Europe].⁸⁵ In this article, he accused Western states of feigned neutrality towards the internal situation in the Soviet Union and even of admiration for certain outcomes of Soviet social engineering. The text, however, did not include reflections on the famine or an assessment of conditions in Soviet Ukraine at that time.

In one of his earliest letters to the committee in Lviv, which has not survived but can be inferred from a partially preserved collection of documents in the National Library in Warsaw,⁸⁶ Bochkovsky appears to have outlined the idea of writing a more comprehensive work on the plight of the population in Soviet Ukraine, the origins of the famine as a tool of political terror, and the international relief efforts.⁸⁷ A table of contents and brief chapter descriptions for such a monograph appear elsewhere, among documents dated to late 1933 that were discussed by representatives of the Lviv and Prague famine relief committees.⁸⁸ The projected book, entitled *Chorna knyha pro holod na Radianshchyni* [The Black Book of Famine in

82 BN, NTSz, Microfilm 68694, ff. 1734–1735.

83 Ibidem, ff. 1721–1722.

84 For the aforementioned authors, the primary points of reference were the works of Vasyl Mudry and Andriy Zhuk. OIa HNATIUK – Myroslav CHEKH, 'Eppur si muove – abo neperemozhnist' demokratii', in: O. I. BOCHKOVSKYI, *Vybrani pratsi ta dokumenty*, vol. 3, part 1, pp. 12–13.

85 Ol'gerd BOCHKOVSKYI, 'Bezhkhubetna Evropa', *Za Ukraïnu*, 1–2 (1933), pp. 11–12.

86 BN, NTSz, Microfilm 68694, f. 1703.

87 Roman Wysocki argued that this idea only emerged only in February 1934 and that the initiative originated in Lviv. His analysis was based on partially preserved correspondence between Lviv and Prague from 1933 and 1934, held at the National Library. See BN, NTSz, Microfilm 68694, Dilovyi Komitet Riatunku Ukraïny do O. Bochkovskoho, L'viv, 17 April 1934 and 26 April 1934, ff. 1747, 1753; R. WYSOCKI, 'Stanowisko władz', p. 144.

88 BN, NTSz, Microfilm 68694, f. 1691.

the Soviet Union], was intended for a Western European audience, with publication envisaged in French, German, and/or English.⁸⁹ According to Roman Wysocki, the project was most likely abandoned for financial reasons. Other factors cannot be ruled out, however, as in a letter dated 13 January 1934, Bochkovsky apologised for delays in the volume's progress, citing numerous professional and social obligations.⁹⁰

Nevertheless, within the collection of documents preserved from the activities of the Ukrainian Bureau in London (Ukraïns'ke Biuro), there survives a report written by Bochkovsky that functions as a synthesis of his writings on the Holodomor. The document, held at The Polish Institute and Sikorski Museum in London, is entitled *Holod na Ukraïni* [Famine in Ukraine] and is written in Ukrainian. In this report, Bochkovsky referred to works by Vasyl Mudry and Andriy Zhuk, who were associated with the committee in Lviv, as well as to the two issues of the journal *Hlad na Ukrajině* that he had published.⁹¹ The structure of the text closely mirrors that of the correspondence sent to the committee in Lviv mentioned earlier. It may therefore appear that Olgerd Bochkovsky completed his intended task; however, this work was neither translated into other languages nor disseminated to a wider audience, or at least there is no evidence to indicate that this effort was successful.

The Prague committee's activities included the production of publications, bulletins, and brochures in Ukrainian and Czech, addressed both to diaspora communities and to European audiences. Bochkovsky's open letters and articles, particularly those directed against Édouard Herriot, framed the famine as a deliberate and politically motivated atrocity. Although these communications had limited impact on international policymakers, they strengthened diaspora solidarity, preserved historical memory, and mobilised support within Ukrainian communities across Europe.

89 Ibidem. The information that the initiative to publish the book came from the committee in Prague is also confirmed by a letter signed ZM [Zynaida Myrna], published in the Parisian *Tryzub*. See: *Tryzub*, 12 November 1933, p. 21.

90 BN, NTSz, Microfilm 68694, ff. 1739–1740.

91 The original document is held at The Polish Institute and Sikorski Museum in London: IPMS, BU, Kol. 433, folder 108, pp. 45–54. It was first published in the third volume of Bochkovsky's collected works. See: O. I. BOCHKOVSKYI, *Vybrani pratsi ta dokumenty*, vol. 3, part 1, pp. 77–142.

Framing the Famine as Holodomor

Olgerd Bochkovsky's writings on the Holodomor offer a consistently analytical interpretation, framing the famine not as a natural disaster but as a politically orchestrated act of terror. His work systematically rejects any argument attributing the mass starvation in Soviet Ukraine to economic mismanagement or environmental factors. Instead, he emphasises that the Soviet regime employed famine as a weapon to suppress Ukrainian resistance and eradicate national identity. As he explicitly states, 'When all other means of subduing Ukraine failed [...] Stalin's regime began to exterminate the Ukrainian people by famine, condemning them to mass death.'⁹² This assertion underpins his broader argument that the famine was not merely an atrocity but a deliberate campaign of national destruction.

A central theme in Bochkovsky's interpretation is the link between famine and national identity. He argues that Soviet policies specifically targeted Ukraine precisely because of its historical aspirations for self-determination. In this respect, he situates the Holodomor alongside other anti-colonial struggles, portraying the famine as an extension of Moscow's broader repressive agenda. His rhetoric resonated strongly with the Ukrainian diaspora, whom he sought to mobilise by asserting that the mass starvation represented an attack not only on Ukraine's population but also on its cultural and political autonomy. This framing reinforces the view that resistance to Soviet rule was a fundamental component of Ukrainian identity.

In a similar vein, the resolution adopted by the participants of the meeting on 29 October 1933 affirmed this perspective. Bochkovsky emphasised several key points, foremost among them the argument that the USSR's use of famine as a weapon against Ukrainian peasants represented the ultimate means of suppressing Ukrainian aspirations for independence.

Bochkovsky also situates the Holodomor within the broader framework of international solidarity and accountability. He explicitly challenges Western silence, condemning inaction as complicity in Soviet crimes. His assertion, 'SOS Radians'koï Ukraïny ie spravoïu Vashoho sumlinnia' [The SOS of Soviet Ukraine is a matter of your conscience],⁹³ constitutes a direct appeal to the moral responsibility of democratic societies. By framing the famine as a political crime with global implications, Bochkovsky seeks to pressure Western governments into acknowledging Soviet culpability. His engagement with figures such as Mowinkel further

⁹² TsDAVO Ukraïny, fond 4008, op. 1, spr. 1, f. 20.

⁹³ Ibidem, f. 17.

illustrates his strategy of using international diplomacy to elevate awareness of the famine's genocidal intent.

As noted above, the resolution adopted at the meeting on 29 October 1933 stated that the death of Ukrainians in the USSR and the Kuban region was an event unprecedented in history.⁹⁴ In his speech, Bochkovsky appealed to Europe's conscience, criticising its silence regarding the Soviet subjugation of Ukrainian territories, which he argued imposed a moral debt on Europe towards Ukrainians:⁹⁵ 'History knows no example of the mass destruction of an entire nation as is currently taking place in Greater Ukraine and Kuban, where the Soviet regime is starving the Ukrainian population to death. In this way, the Bolshevik dictatorship punishes Ukraine for its national liberation struggle, its spontaneous desire for independence, its democratic values, and its uncompromising hostility to the Moscow occupation regime. [...] We firmly believe that no amount of force and violence will defeat our nation in its homeland. We believe that through the bloody paths of this terrible enslavement, Ukraine is moving towards freedom!'⁹⁶

This passage, like Bochkovsky's speech more generally, depicts the famine as a form of punishment for Ukraine's struggle for independence and its democratic values, while simultaneously conveying a message of resistance and hope for the future, despite the tragic circumstances. This perspective is reflected in resolutions adopted at meetings organised by Ukrainian émigré groups, which likewise described the famine as retribution for Ukraine's national liberation struggle and democratic aspirations. One such resolution declared: 'When the Bolshevik invader, through inhuman terror and rivers of blood, crushed the national liberation struggle of the Ukrainian people, it was completely isolated in its fight for independence.'⁹⁷

Bochkovsky's rhetorical strategy masterfully combines political critique with moral urgency. In his writings, he insists that confronting the famine is not merely a historical necessity but an ethical imperative. Notably, his defiant refrain 'The Ukrainian people live—they will not perish!'⁹⁸ appears three times across two

94 Ibidem, f. 20.

95 See ibidem, Tekst rezoliutsii, ukhvalenoï na protestatsiinomu viche v Prazi 29 zhovtnia 1933 r. Rezoliutsiia Ukhvalena na protestatsiinomu vichu dnia 29 zhovtnia 1933 v Prazi (Kopiiia), f. 19; BN, NTSz, Microfilm 68694, f. 1679.

96 See: TsDAVO Ukraïny, fond 4008, op. 1, spr. 1, f. 19.

97 Ibidem, ff. 20–20v.

98 TsDAVO Ukraïny, fond 4008, op. 1, spr. 1, 19, ff. 20–20v.

documents, underscoring its significance as both a rallying cry for resilience and a call for enduring historical reckoning.

Bochkovsky thus presents the Holodomor not only as a mass human tragedy but as a systematic tool of Soviet repression aimed at breaking the Ukrainian nation. By interweaving themes of national identity, international responsibility, and political oppression, he constructs a powerful narrative that not only challenges Soviet justifications but also illuminates the far-reaching implications of this genocide. Through speeches, publications, and resolutions, Bochkovsky consistently emphasised the political character of the famine, linked it to Ukraine's struggle for independence, and appealed to the moral responsibility of democratic societies. His framing of the Holodomor reinforced Ukrainian identity, promoted international awareness, and underscored the ethical imperative to recognise and oppose such atrocities.

The efforts of the Ukrainian diaspora in Czechoslovakia to respond to the famine of 1932 and 1933 in Soviet Ukraine evolved from informal, localised initiatives into a coordinated organisational campaign. Early advocacy and relief efforts, led by the National Council of Ukrainian Women and other Ukrainian émigré groups, laid the groundwork for the formation in Prague of a unified committee to aid the starving in Ukraine. Headed by Bochkovsky, the committee brought together diverse cultural, social, and political actors with the aim of raising awareness, collecting funds, and coordinating relief with Ukrainian communities across Europe.

As chairman, Bochkovsky strategically guided the committee's agenda, publications, and international advocacy. Although its efforts had limited impact on European policymakers, the committee successfully mobilised the diaspora, preserved historical memory, and reinforced the ethical and national dimensions of the Holodomor. Bochkovsky's leadership illustrates the interplay between individual initiative and collective organisational action in diaspora activism, highlighting how moral authority, political analysis, and practical support were combined to sustain awareness and solidarity under severe constraints.

The Panas Fedenko Information Campaign

Olgerd Bochkovsky's activities within the committee and his writings on the Holodomor were not the only initiatives undertaken by the FD USDPR in Prague.

It is important to note that the appeals and protests of Ukrainian socialists in the First Czechoslovak Republic initially had both party-political and national dimensions.⁹⁹ However, the group was not always able to reach a consensus on key issues. Correspondence between Panas Fedenko, Matviy Stakhiv, and Mykhailo Skydan, preserved in the collections of the Slavonic Library in Prague, reveals that attempts to cooperate with the Ukrainian Socialist-Revolutionary Party (UPSR, Ukraïns'ka partiia sotsialistiv-revoliutsioneriv) were unsuccessful. By contrast, cooperation with the Ukrainian Socialist-Radical Party (USRP, Ukraïns'ka sotsialistychno-radykal'na partiia) in Lviv was achieved.¹⁰⁰ While the correspondence with Mykhailo Stakhiv concerned broader cooperation—including joint appeals to representatives of other socialist parties and coordinated famine relief efforts in Ukraine—Panas Fedenko firmly rejected all the proposals for collaboration suggested by Skydan. He argued that all Ukrainian organisations in Czechoslovakia were already cooperating within the relief committee led by Olgerd Bochkovsky, rendering the creation of a separate socialist relief initiative unnecessary.¹⁰¹

At the same time, while maintaining contact with representatives of other Ukrainian socialist parties, the FD USDPR soon began to undertake joint initiatives with some of them. In September 1933, the Lviv newspapers *Dilo* and *Novyi chas* [New Time] published an appeal from Ukrainian socialist parties—FD USDPR, the Ukrainian Socialist-Radical Party (USRP), and the Ukrainian Social-Democratic Party (USDP, Ukraïns'ka Sotsial-Demokratychna Partiia)—addressed to all socialist parties and workers' organisations worldwide. The appeal called for support in protesting 'against the barbaric extermination of the Ukrainian working people by the Bolshevik dictatorship'.¹⁰² The document was signed not only by the leaders of the USRP and USDP but also by Isaak Mazepa and Panas Fedenko, representing the FD USDPR in Prague.¹⁰³

'In this difficult moment, the Ukrainian people, a nation of workers and peasants, cannot count on help from anyone other than the socialist parties of all countries and opponents of all forms of enslavement and exploitation. We, Ukrainian socialists, protest before the entire civilised world against the barbaric exter-

99 'Ukrajínští socialisté protestují před celým světem', *Právo lidu*, 24 August 1933, p. 5, cited in: A. ZIEGLER, *Pomoc Československé republiky*, p. 143.

100 See SK, Panas Fedenko Collection, inv. j. T-FED-32; inv. j. T-FED-128; inv. j. T-FED-177.

101 See SK, Panas Fedenko Collection, inv. j. T-FED-128; inv. j. T-FED-177.

102 'Vidovza ukraïns'kykh sotsialistychnykh partii u spravi holodu i teroru na V. Ukraïni', *Novyi chas*, 8 September 1933, p. 2; *Dilo*, 13 September 1933.

103 Ibidem.

mination of the Ukrainian working people by the Bolshevik dictatorship, against the trampling of rights won by these working people in their long revolutionary struggle. We protest against executions, arrests, and abuses of power. We demand the immediate amnesty of political prisoners and call upon you, Comrades, to join our protest. Comrades! Protest against the export of food products from Soviet Ukraine, whose population is starving! Condemn the policy of extermination through famine and terror systematically implemented by the Russian Communist Party in Soviet Ukraine.’¹⁰⁴

The appeal was prepared in August, prior to the departure of the FD USD-PR delegation to Paris for the Socialist International Conference,¹⁰⁵ and a brief announcement appeared in the newspaper *Ukrainskyi tyzhden*.¹⁰⁶

The published document, signed by representatives of the three Ukrainian socialist parties, differed from the draft prepared by Panas Fedenko in two languages (German and Ukrainian).¹⁰⁷ Unfortunately, the preserved correspondence does not indicate at what stage changes were made to Fedenko’s text in order to produce the final version. Nor is it clear which version of the document Fedenko presented at the Paris conference in August 1933. From the perspective of analysing Fedenko’s assessment of the Holodomor, it is significant that the Prague version of the appeal included the statement: ‘The current famine and intensified terror may lead to the depopulation of Ukraine, turning it into a geographical concept, an empty land suitable for foreign colonisation.’¹⁰⁸

Correspondence between Panas Fedenko, Matviy Stakhiv, and Mykhailo Skydan, preserved in the collections of the Slavonic Library in Prague, reveals the complex dynamics surrounding the preparation of a joint appeal by Ukrainian socialist parties in 1933.¹⁰⁹ In July–August 1933, Stakhiv repeatedly urged the creation of a broad coalition—including the FD USDPR, USDP, USRP, UPSR, and socialist representatives from Transcarpathia and Bukovina—to sign a unified ap-

104 Ibidem. Trans. by the author.

105 TsDAVO Ukraïny, fond 4412, op. 1, spr. 5, Z povidomlennia biuletenia Zakordonnoï delehatsiï ukraïns’koï sotsial-demokratychnoï robitnychoï partiï pro uchast’ ukraïns’koï delehatsiï v internatsional’nii sotsialistychnii konferentsii v Paryzhi, ff. 1–2v.

106 *Ukrains’kyi tyzhden*, 4 September 1933, p. 3.

107 SK, Panas Fedenko Collection, inv. j. T-FED-60, ff. 45–49.

108 Ibidem, 46. Original text: ‘Teperishnii holod i posylenyi teror mozhe pryvesty do obzliudnennia Ukraïny, peretvoryrty Ukraïnu u heohrafichne poniattia, porozhniu zemliu prydatnu do chuzhoï kolonizatsiï’.

109 SK, Panas Fedenko Collection, inv. j. T-FED-32, T-FED-128, T-FED-177.

peal addressing the famine and terror in Soviet Ukraine.¹¹⁰ His letters demonstrate a clear preference for maximal unity, seeking not only agreement on the text but also its translation into foreign languages in order to expand its international reach.¹¹¹

These efforts were constrained by longstanding personal and factional conflicts. Fedenko consistently resisted cooperation with the UPSR, citing disputes dating back to 1928 and earlier polemical attacks by members of that party.¹¹² Stakhiv's correspondence indicates that these tensions were further exacerbated by differing approaches to relief committees: while Fedenko worked primarily through Prague-based structures, Stakhiv criticised cooperation with committees in Lviv, which he regarded as politically antagonistic.¹¹³ Skydan, for his part, expressed regret that reconciliation had proved impossible before publication, lamenting the failure to include the UPSR in the joint statement.¹¹⁴ As a result, the final list of signatories corresponded to that published in the Lviv press in September 1933: FD USDPR, USDP, and USRP, while UPSR and representatives from Transcarpathia did not participate.¹¹⁵

The correspondence also reveals tensions involving Olgerd Bochkovsky's relief committee in Prague. On 14 September 1933, Stakhiv expressed strong disapproval of Bochkovsky's decision to cooperate with the Lviv committee, which he described as hostile to Lviv socialists and viewed as a betrayal.¹¹⁶ It is important to note that both Bochkovsky and Fedenko belonged to the same Ukrainian Social-Democratic Labour Party Abroad (FD USDPR) in Prague, underscoring the complexity of intra-party and interpersonal relations within the Ukrainian émigré community. The Lviv committee had been established by the Ukrainian National Democratic Alliance (UNDO—the largest Ukrainian nationalist party in inter-war Poland) as an umbrella organisation for famine relief and included prominent figures such as Milena Rudnytska, Vasyl Mudryi, and Dmytro Levytsky, Ukrainian deputies in the Polish Sejm. Both Rudnytska and Bochkovsky appealed actively to the League of Nations regarding the famine in Ukraine, and Bochkovsky maintained close contact with the Lviv committee despite political differences. In a let-

110 SK, Panas Fedenko Collection, inv. j., T-FED-32, ff. 31–36.

111 Ibidem, 36.

112 SK, Panas Fedenko Collection, inv. j. T-FED-177, ff. 1–5.

113 SK, Panas Fedenko Collection, inv. j. T-FED-32, ff. 37–38.

114 Ibidem, ff. 34.

115 Ibidem, ff. 34, 36.

116 Ibidem, ff. 37–38, 42–43.

ter dated 30 December 1933, Stakhiv offered a broader negative assessment of political opponents from UNDO, criticising their inability to support the Ukrainian socialist cause.

Nonetheless, the correspondence shows that despite these tensions, Fedenko and the FD USDPR were acutely aware of the importance of international dissemination: They sought to prepare German, Ukrainian, and potentially English versions of the appeal, reflecting the transnational dimension of their campaign. This episode demonstrates that émigré advocacy was complicated not only by interpersonal and interparty conflicts but also by the coexistence of parallel relief initiatives led by politically distinct groups, while still maintaining an orientation towards global outreach.¹¹⁷

Archival material from the Slavonic Library illustrates the agency of different actors in initiating the appeal. While Fedenko and the FD USDPR played a central role in organising and mobilising support within Prague, it was Skydan and representatives of the UPSR who initially proposed publishing a coordinated statement.¹¹⁸ Fedenko's responses reveal a strategy of careful negotiation: he was prepared to meet with UPSR representatives under specific conditions but insisted on excluding individuals whom he held responsible for earlier slanderous attacks.¹¹⁹ This selective approach to cooperation highlights how historical grievances and interparty politics shaped both the structure and the content of émigré activism.

Chronologically, the letters from September and December 1933 show a shift in emphasis. In mid-September, Stakhiv sharply criticised Bochkovsky's cooperation with the Lviv committee as a betrayal of Lviv socialists, whereas by December, he focused on what he perceived as the broader failure of UNDO and other political opponents to support the Ukrainian socialist cause effectively.

Taken together, the archival correspondence illustrates three key features of the 1933 campaign: first, the deliberate construction of a joint socialist appeal as both a political and a humanitarian instrument; second, the constraining role of interpersonal and interparty conflicts; and third, sustained attention to international reach and multilingual dissemination. These documents contextualise the published appeal, showing that what appeared in the Lviv newspapers *Dilo* and

117 Ibidem, f. 36.

118 SK, Panas Fedenko Collection, inv. j. T-FED-128, letter from 31 July 1933.

119 SK, Panas Fedenko Collection, inv. j. T-FED-177.

Novyi Chas in September 1933 was the outcome of complex negotiations rather than a straightforward collaborative effort.¹²⁰

This ideological stance helps explain Fedenko's insistence on particular formulations and his reluctance to broaden the coalition. In a similar vein, Fedenko went beyond purely documentary argumentation in an article published in *Socijal-demokrat* [Social-Democrat], the press organ of the FD USDPR in Poděbrady, in which he explicitly rejected any form of cooperation with Soviet communists—even in the face of the growing Nazi threat in Europe.¹²¹ There, he framed cooperation with Moscow as tantamount to collaboration with the 'destroyers of the Ukrainian nation', arguing that Soviet policies of famine and repression constituted moral and national annihilation rather than a mere political disagreement.¹²² This rhetorical position placed Fedenko firmly among those who interpreted the Holodomor as a colonial and genocidal instrument, and it helps to account for both his uncompromising public language and his scepticism toward broad socialist coalitions that might dilute the national-colonial thrust of his campaign. At the plenary session of the Socialist International held on 19 and 20 August 1933, Fedenko presented the Ukrainian case; his speech prompted debate and requests for statistical evidence. Nevertheless, behind-the-scenes realpolitik—growing concern over Germany and an increasing inclination among Western governments to engage the USSR as a counterweight to Nazism—significantly limited receptiveness to interventions framed as interference in Soviet internal affairs. As Panas Fedenko himself recalled, in August 1933, together with socialists from Western Ukraine, the FD USDPR submitted a statement on the famine in Ukraine to the conference organisers. The statement noted that Russian imperialism had begun to eliminate Ukrainian communists who had previously assisted Moscow in subjugating the Ukrainian people, including Mykola Skrypnyk, Mykola Khvylovyi, and others. While in Paris in August 1933, Fedenko was able to inform conference participants personally about the situation in Ukraine and was given the opportunity to speak on the issue during the plenary session.¹²³

The main topic at the session was the situation in Europe following the political changes that had occurred in Germany. Panas Fedenko, as a representative of

120 From: *Ukrains'ka suspil'no-politychna dumka v 20 stolitti*, vol. 2, eds. Taras HUNCHAK – Roman SOL'CHANYK (N'iu-Iork: Suchasnist', 1983), pp. 354–356.

121 Panas FEDENKO, 'Pered mizhnarodnoiu sotsiialistychnoiu konferentsiieiu', *Sotsiial'-demokrat*, July 1933, pp. 4–8.

122 Ibidem, pp. 6–7.

123 P. FEDENKO, *Isaak Mazepa*, p. 128; *Ukrains'kyi tyzhden'*, 25 September 1933, p. 3.

the FD USDPR, regarded his participation in this session as an opportunity to raise the issue of Soviet Ukraine and to read the appeal of Ukrainian socialists.¹²⁴ A discussion of the scale of the famine followed his speech on 20 August 1933, involving, among others, Rafail Abramovich (real name Adolf Rein), representing the Foreign Delegation of the Russian Social Democratic Labour Party, and Pierre Renaudel, speaking for the French socialists. Fedenko was consequently asked to present statistical data and to disclose the sources of his information regarding the situation in Soviet Ukraine.¹²⁵ Meanwhile, informal conversations during the conference led him to realise how little awareness there was among the attending representatives of socialist parties regarding the situation in Soviet Ukraine, how absent this topic was from the European press, and how much work still lay ahead for the FD USDPR.¹²⁶ In his statements, Fedenko primarily sought to defend the thesis that the famine was part of a deliberate Soviet policy directed against Ukrainians. He attempted to substantiate this claim by drawing on testimonies of refugees who had crossed the Dniester into Czechoslovakia, as well as on information available in the Western European press.

At the initiative of another member of the Ukrainian delegation in Prague, Mykola Malashka, an additional meeting for the Ukrainian community in Paris was held on 24 August 1933.¹²⁷ A letter written by Malashka in Paris on 12 November 1933, preserved in the collections of the Slavonic Library in Prague, assessed the relief activities of the Ukrainian community in Paris as largely symbolic. In his opinion, the accounts of these initiatives published in the newspaper *Tryzub* should not be taken at face value, as meetings devoted to the Holodomor and to relief efforts attracted little interest and were often ignored by the émigré community.¹²⁸

From one of the letters written by Mariia Fedenko to her husband during his stay at the conference in Paris, we learn that expenses during his trip were covered from their household budget. She asked how he was managing with the modest personal funds available to him, and she sought to reassure him, writing that these

124 TsDAVO Ukraïny, fond 4412, op. 1, spr. 5, Z povidomlennia biuletenia Zakordonnoi delehatsiï ukrains'koï sotsial-demokratychnoi robotnychoï partii pro uchasť ukrains'koï delehatsiï v internatsional'niï sotsialistychnii konferentsii v Paryzhi, ff. 1–2v.

125 Ibidem, f. 1–1v.

126 Ibidem, f. 2–2v.

127 Ibidem.

128 SK, Panas Fedenko Collection, inv. j, T-FED-114, ff. 1–2.

sacrifices had made him a spokesperson for the Ukrainian cause at the conference.¹²⁹

Initially, Panas Fedenko was confident that the appeal he delivered and the arguments he presented concerning the deliberate, colonial, and exterminatory nature of the famine in Soviet Ukraine had made a strong impression on those present.¹³⁰ Years later, however, he held the conviction that his speech in Paris had failed to resonate, owing to the political climate in France at the time, which was shaped by developments in German domestic politics and the rise of Adolf Hitler to power.¹³¹ For many European countries, the establishment of political relations with the Soviet Union as a counterweight to Nazi Germany appeared to offer a means of securing their own safety. Acknowledging the Holodomor as an intervention into the internal situation of Soviet Ukraine conflicted with this emerging policy towards the USSR.

On behalf of the Ukrainian socialists, Panas Fedenko also prepared a letter addressed to Prime Minister Mowinckel on 10 October 1933.¹³² In addition, the relief committee in Prague planned to publish a brochure authored by Fedenko that would shed light on the famine in Soviet Ukraine. Apart from a brief mention of these plans in the Paris-based *Tryzub*, however, there is no further evidence to suggest that this project came to fruition.¹³³

Taken together, Fedenko conceptualised the Holodomor as a deliberate, genocidal policy orchestrated by the Soviet regime with the explicit aim of eradicating the Ukrainian population. Through his speeches, writings, and political initiatives, he framed the famine not as a natural disaster but as a politically engineered catastrophe. He emphasised that it formed part of a broader Soviet strategy designed to suppress Ukrainian national identity and to crush resistance to Soviet domination. In Fedenko's interpretation, the famine functioned as a colonial instrument, intended not only to punish Ukraine for its revolutionary tradition and aspirations for independence but also to transform the region into a depopulated space suitable for external exploitation. These strands help explain a central paradox: Fedenko's documentary campaign succeeded in articulating a powerful national-colonial narrative and in mobilising émigré memory, yet its evidentiary constraints, translation and dissemination bottlenecks, and internal factionalism se-

129 SK, Panas Fedenko Collection, inv. j. T-FED-99, f. 2.

130 Ibidem.

131 P. FEDENKO, *Isaak Mazepa*, p. 129.

132 SK, Panas Fedenko Collection, inv. j. T-FED-118.

133 *Tryzub*, 12 November 1933, p. 21.

verely limited its ability to translate moral condemnation into sustained transnational political influence.

Final Remarks

The response of Ukrainian communities in Prague to the Holodomor exemplifies the complex interplay of political activism, intellectual engagement, and transnational mediation within interwar Ukrainian émigré life. While the FD USDPR provided an institutional framework, its role was primarily coordinative and legitimising; the most incisive interventions stemmed from individual initiative and coalition-based activism. Political actors such as Olgerd Bochkovsky and Panas Fedenko operated across multiple spheres—as publicists, documentarians, and intermediaries between the émigré milieu, the host society, and international interlocutors. Their advocacy, reinforced by relief committees, coalition networks, and the involvement of other FD USDPR members such as Zhyvotko, Starosolsky, Matiushko, Bezpalko, and Halahan, demonstrates the dynamic relationship between personal authorship, institutional support, and collective action. This convergence produced a diasporic counter-public sphere that preserved testimony, fostered solidarity, and projected Ukrainian suffering onto the transnational stage.

At the same time, the limitations of this advocacy are evident. Many initiatives remained locally anchored or dependent on fragile coalition networks, and the absence of strong international allies constrained their geopolitical impact. Their discursive strategies also reflected differentiated audiences: Ukrainian-language publications addressed native readers, Czech-language bulletins and brochures targeted Czechoslovak society, and appeals in French, German, and English were directed towards international actors. Although this multilingual approach broadened circulation, linguistic and financial constraints restricted the durability and reach of these efforts.

Ultimately, the Prague initiatives reveal a coalition-based form of activism in which leadership was exercised by selected figures associated with the FD USDPR. Despite a coherent advocacy strategy and carefully crafted narratives, these efforts failed to achieve transformative political influence. Nevertheless, they generated a durable narrative framework that inscribed the Holodomor into émigré memory well beyond the borders of Czechoslovakia and positioned Olgerd Bochkovsky and Panas Fedenko as key mediators between national suffering and

European public consciousness. A positive outcome of the activism and publicism of these two Ukrainian social democrats from interwar Prague was the formation of networks and coalitions that shaped a discourse portraying the Holodomor as a means by which the Soviet regime sought to suppress Ukrainian national aspirations. Within this discourse, famine was cast as a political weapon directed against the Ukrainian peasantry, who resisted the forced transformation of the country's economy. The lasting significance of their work lies in shaping the intellectual and moral foundations through which the Holodomor was later remembered, interpreted, and recognised as a deliberate crime against the Ukrainian nation.

SUMMARY

This article analyses the response of the Foreign Delegation of the Ukrainian Social Democratic Labour Party (FD USDPR) in Prague to the Holodomor of 1932–1934, with particular emphasis on the roles of Olgerd I. Bochkovsky and Panas Fedenko. Drawing on archival materials from Prague, Warsaw, and Kyiv, as well as émigré press, it explores how these figures framed the famine as a deliberate instrument of Soviet repression and sought to mobilise both the Ukrainian community and international opinion.

The paper demonstrates that émigré activism in interwar Czechoslovakia was not confined to formal party structures but instead took the form of a hybrid practice combining personal initiatives, coalition-based committee work, and transnational appeals. Bochkovsky's rhetorical interventions—expressed through bulletins, open letters, and essays—presented the famine as a moral and political challenge to European civilisation, while Fedenko's documentary approach focused on systematic information campaigns and press dissemination. Their activities intersected with those of other activists and institutions, notably Isaak Mazepa and Arkadii Zhyvotko, yet their styles and strategies reflected distinct modes of political engagement.

By clearly distinguishing between individual, committee-based, and party-led activities, the article addresses historiographical ambiguities surrounding the role of the FD USDPR and highlights the heterogeneity of the Ukrainian émigré response. In doing so, it contributes to broader discussions of how exile communities shaped public narratives of the Holodomor, illustrating both the potential and the limitations of diaspora activism in interwar Europe.

RECENZE / BOOK REVIEWS

Veronica APLENC,

Imagining Slovene Socialist Modernity: The Urban Redesign of Ljubljana's Beloved Trnovo Neighborhood, 1951–1989,

Indiana: Purdue University Press, 2023, 237 s.,

ISBN 978-1-61249-812-6.

Monografie *Imagining Slovene Socialist Modernity: The Urban Redesign of Ljubljana's Beloved Trnovo Neighborhood, 1951–1989* vyšla v roce 2023 v nakladatelství Purdue University Press v rámci edice *Central European Studies*. Tato ediční řada se zaměřuje na vydávání kvalitních vědeckých prací o dějinách a kulturně-politickém vývoji regionů střední a jihovýchodní Evropy, zejména v kontextu dědictví habsburské monarchie a jejích nástupnických států. Edice se mimo jiné zaměřuje na otázky demokratické, národní identity, cenzury či postavení menšin, a klade důraz na propojení historické kontinuity mezi minulostí a přítomností v tomto proměnlivém prostoru.

Autorkou publikace je americká antropoložka a historička Veronica Aplenc, která působí jako akademická pracovnice na Pensylvánské univerzitě, kde vede seminář zaměřený na socialistická města na Katedře ruských a východoevropských studií. Zároveň se věnuje oboru muzejnictví a metodám historikovy práce, které předává v rámci univerzitního postgraduálního studia. Na téže univerzitě získala v roce 2006 doktorát v oboru folkloristiky a historie. Veronica Aplenc se dlouhodobě zabývá výzkumem každodenního života, dějinami městského a vesnického prostředí s přihlédnutím k bydlení, lidovou architekturou, krajinnými změnami a lidovým uměním, především v kontextu socialistické Jugoslávie. Monografie navazuje na její disertační práci, v níž se již okrajově věnovala vývoji městské krajiny ve čtvrti Trnovo, díky čemuž se toto téma rozhodla systematicky prohloubit a rozšířit o další důležité poznatky.

Kniha se zaměřuje na historický vývoj, urbanistické změny a sociální poměry v nově vytvořené lublaňské čtvrti Trnovo, která vznikala v období let 1951–

1989, kdy socialistická Jugoslávie pod vedením Josipa Tita procházela výraznými ideologickými a kulturními proměnami. Aplenc zkoumá, jak se v prostoru Trnova odrážely modernistické vize nové společnosti, jaký byl vztah mezi ideologií, každodenností a architektonickou praxí a jak se tyto snahy střetávaly s lokálními tradicemi, národními styly či folklorním dědictvím. Ačkoliv je studie úzce geograficky vymezena, její ambice i metodologický záběr dalece přesahují lokální kontext. Trnovo se v autorčině výkladu stává modelovým prostředím pro pochopení širších dynamik, jež formovaly kulturní krajinu socialistické Jugoslávie. Autorka tak nabízí teoretický přístup využitelný při zkoumání urbanistických proměn v prostředí ideologicky řízené výstavby.

Kniha je rozdělena do čtyř hlavních tematických kapitol, které se postupně zaměřují na jednotlivé roviny urbanistické proměny a vývoj lublaňského Trnova: *Visions of Upscale Socialist Modernity*, *High Socialism's Promises for Socialist Living*, *Where the Socialist Folk Live* a *The Historic District That Wasn't*. Autorka v nich představuje Trnovo jako výjimečný prostor, kde se modernistické představy o budování nové společnosti konfrontovaly s historickým dědictvím i kulturními specifiky regionu. Zvláštní pozornost je věnována různým typům obytné zástavby a tomu, jak byly formovány v souladu s tehdejšími sociálními, ideologickými a estetickými normami. Výzkum však přesahuje rámec jediné čtvrti – Aplenc analyzuje rovněž čtvrt Murgle a věnuje se také případu Rakovy Jelši, která představuje specifický příklad neformální architektury vznikající v šedé zóně, mimo oficiální plánovací struktury a dobové architektonické standardy. Tyto příklady autorka zasazuje do širšího kontextu jugoslávské bytové politiky, jež se snažila reagovat na rostoucí poptávku po dostupném bydlení a zároveň utvářet prostor každodennosti v souladu s představami o životním stylu občanů socialistické Jugoslávie.

Slovinsko, jako nejzápadnější republika socialistické Jugoslávie, mělo ve federaci specifické postavení, jak hospodářsky, tak kulturně. Autorka ukazuje, že urbanistické projekty v Lublani usilovaly o reakci na aktuální potřeby obyvatel a zároveň o zachování národní kontinuity, především prostřednictvím odkazů na 19. století a meziválečné období. Klíčovou roli v tomto procesu sehrála postava Jože Plečnika, jehož architektonické dědictví sloužilo jako významný symbol identity a nástroj legitimizace urbánní kontinuity. Právě v případě Trnova vystupuje do popředí ostrý kontrast mezi historickými nízkopodlažními domky s velkorysími pozemky a modernistickými obytnými bloky, inspirovanými Le Corbusierem či skandinávským funkcionalismem, které reflektují zcela odlišnou ideu prostoru i bydlení. Z této juxtapozice vyrůstá jeden z hlavních motivů knihy – latentní konflikt

mezi „*rural and urban*“, tedy mezi tradičním a moderním. Aplenc ukazuje, že tato dichotomie nebyla nikdy plně překonána a že právě na její hranici se formovala identita socialistické modernity ve Slovinsku. Trnovo tak v autorčině analýze vystupuje jako mikrosvět, v němž se promítají širší kulturní a ideologické napětí jugoslávského socialismu – mezi uniformitou a individualitou, mezi plánováním a improvizací, mezi kolektivní vizí a osobní zkušeností.

Monografie je postavena na důkladném archivním i terénním výzkumu, který autorka realizovala v průběhu několika let. Pracuje s širokým spektrem pramenů: dokumenty uloženými v Historickém archivu Lublaně, Archivu města Lublaň či Institutu pro ochranu kulturního dědictví Slovinska. Analýzu doplňuje dobový tisk, plánovací dokumentace, historické mapy i obrazový materiál pocházející ze soukromých sbírek místních obyvatel či zmíněných institucí. Významnou součástí výzkumu jsou také rozhovory s pamětníky, architekty, památkáři a dalšími odborníky, kteří poskytují cenné svědectví o každodenním životě v neustále se měnícím prostředí. Tyto orálně historické prameny autorka interpretuje s důrazem na subjektivní prožitek a sociokulturní kontext, čímž vytváří vizuální obraz přerodu Trnova po roce 1951.

Metodologicky se jedná o interdisciplinární studii propojující přístupy kulturní historie, antropologie a etnografie. Specifikem výzkumu je autorčino zázemí ve folkloristice, které jí umožňuje interpretovat prostor jako nositele paměti a continuity. Trnovo bylo v minulosti vnímáno jako vesnická enkláva s výraznou kulturní identitou, postavenou na uchovávaní tradic, lidového umění a kolektivního způsobu života. V průběhu poválečných desetiletí se však stalo součástí rychle se rozrůstající Lublaně a jeho charakter byl zásadně proměněn. Tato přeměna není v knize chápána jen jako fyzická změna, ale jako hluboká kulturní transformace, která ovlivnila každodennost místních obyvatel. Autorka se ve své práci zároveň opírá o klíčové publikace věnované dějinám poválečné architektury v Jugoslávii. Zmiňuje například kolektivní monografii *Designing Tito's Capital* (2022) nebo monografii *Toward a Concrete Utopia* (2018).¹ Tyto práce jí poskytují nejen komparativní rámec, ale i nástroj pro interpretaci specifík slovinské architektonické praxe v kontextu širších urbanistických strategií jugoslávského prostoru.

Monografie *Imagining Slovene Socialist Modernity* představuje důkladně zpracovanou a zároveň čtivou sondu do urbánní transformace lublaňské čtvrti

1 Brigitte LE NORMAND, *Designing Tito's Capital: Urban Planning, Modernism, and Socialism*, Pittsburgh 2014; Martino STIERLI – Vladimir KULIČ, *Toward a Concrete Utopia: Architecture in Yugoslavia: 1948–1980*, New York 2018.

Trnovo, jež je zde chápána jako modelové prostředí širších společenských, kulturních a ideologických procesů období socialismu. Ačkoliv se kniha zaměřuje především na konkrétní lokalitu, její přínos přesahuje regionální rámec. Díky své metodologické šíři a mezioborovému ukotvení nabízí hodnotné poznatky k vývoji městského prostoru nejen ve Slovinsku, ale i v kontextu střední a jihovýchodní Evropy. Autorka dokáže přesvědčivě propojit makroúroveň plánovací ideologie s každodenními zkušenostmi obyvatel, s ohledem na lidovou kulturu a tradice. Silnou stránkou publikace je rozhodně práce s pramennou základnou, která zahrnuje jak rozsáhlý archivní výzkum, tak kvalitně vedené rozhovory s pamětníky. Přestože autorka z těchto orálních svědectví zjevně čerpá, jejich podoba v textu zůstává spíše zprostředkovaná. Prezentace formou kratších citací nebo konkrétních úryvků z rozhovorů by přitom mohla tyto poznatky učinit čtenářsky působivější a více přesvědčivé. Pozitivní je, že se kniha neomezuje pouze na prostor Trnova, ale přináší rovněž podnětné úvahy o konceptech bydlení, plánování a paměti v širším jugoslávském kontextu. Reflektuje specifické postavení Slovinska v rámci federace a ukazuje, jak se zde tradiční kulturní prvky – folklor, historická kontinuita, symbolické krajinné motivy – střetávaly s ideály modernity a socialistického urbanismu.

Imagining Slovene Socialist Modernity je tak přínosnou publikací nejen pro odborníky na dějiny architektury, urbanismu a moderních dějin Balkánu, ale i pro badatele zabývající se pamětí, vizuální kulturou nebo každodenností socialismu. Její význam tkví především v tom, že ukazuje město jako prostor formovaný nejen politickými rozhodnutími, ale i sociálními vztahy, kolektivní pamětí a kulturně zakořeněnými představami o životě ve městě.

Kateřina Bláhová

Milan SOVILJ – Ondřej VOJTĚCHOVSKÝ – Boris MOSKOVIĆ (eds.),

Druhý poločas. Jugoslávie v době vrcholného a pozdního socialismu.

Pocta Janu Pelikánovi,

Praha: Filozofická fakulta Univerzity Karlovy, 2023, 294 s.,

ISBN 978-80-7671-126-6

Publikace pod názvem *Druhý poločas. Jugoslávie v době vrcholného a pozdního socialismu* vychází jako sborník textů sestavený k životnímu jubileu Janu Pelikánovi, který se období titovské Jugoslávie věnoval prakticky po celou dobu své badatelské a pedagogické dráhy. Této stěžejní periodě byly věnovány jeho klíčové vědecké prá-

ce, např. *Novými cestami. Kosovo v letech 1958–1969*, Praha 2014; *Jugoslávie a pražské jaro*, Praha 2008; *Jugoslávie a východní blok 1953–1956*, Praha 2001, či *Hospodářská spolupráce Československa s Jugoslávií v letech 1945–1949*, Praha 1990.

Do sborníku k Pelikánovu životnímu jubileu přispěli badatelé, kteří se hlásí k Janu Pelikánovi jako svému učiteli nebo si prostě váží jeho celoživotní badatelské práce a životních postojů. Po úvodu z pera Ondřeje Vojtěchovského, Borise Moskoviče a Milana Sovilje, bilancujícího životní, badatelskou a pedagogickou dráhu jubilanta, následuje devět příspěvků, jejichž témata se větší či menší měrou časově a tematicky dotýkají období, které je těžištěm Pelikánova badatelského zájmu.

Sborník je tematicky pestrý. Vedle politických a nacionálních otázek zahrnuje rovněž kapitoly z dějin církví, kultury či turistiky. Spojující linií je bývalá jugoslávská federace v době, kdy překročila svůj politický a hospodářský zenit a nastoupila stagnace spojená s rostoucími ekonomickými problémy a stále zřetelnějšími národnostními konflikty.

První studie chorvatského badatele Hrvoje Klasiće, nazvaná *Federalizace federace: Společensko-politické změny v Jugoslávii v šedesátých a sedmdesátých letech*, se dotýká hlavních změn v jugoslávské konstituci, které významně ovlivnila politická a společenská krize roku 1968. Proponované ústavní změny se rychle transformovaly v politický spor uvnitř jugoslávského stranického a státního vedení, jenž byl především ekonomické povahy. Zatímco vyspělé republiky jako Slovinsko a Chorvatsko se snažily omezit své příspěvky do federálního rozpočtu, z něhož byl financován rozvoj méně vyspělých regionů, zaostalejší části Jugoslávie ústy svých představitelů požadovaly uchování těchto finančních transferů. Zároveň sílila snaha posílit pozice autonomních oblastí Kosova a Vojvodiny. Klasić na řadě příkladů ukazuje, že konflikt v jugoslávském vedení té doby není možné redukovat pouze na chorvatsko-srbský spor o kompetence mezi republikovými a svazovými orgány, ale že dělící linie šla rovněž mezi vyspělejšími a zaostalejšími částmi federace. Pro dokumentování těchto závěrů autor vychází z archivních dokumentů bělehradských i záhřebských archivů. Hlavní zájem se přitom soustředí na mapování postoje chorvatského vedení ztělesňující tzv. chorvatské jaro, v jehož čeli stáli Savka Dabčević-Kučar a Miko Tripalo. Mocenský zásah Josipa Broze Tita na počátku 70. let potlačil akutní krizi, vedl však k přijetí mimořádně komplikovaného ústavního dokumentu, který v sobě nesl zárodky krize, jež rozmetala posttitovskou Jugoslávii na počátku 90. let.

Příspěvek srbského historika Slobodana Seliniće, nazvaný *Politické a národnostní aspekty jazykové otázky v Jugoslávii na přelomu šedesátých a sedmdesátých let*,

se časově dotýká prakticky stejného období jako předchozí studie. V centru Seli-
ničovy pozornosti je *Deklarace o názvu a postavení chorvatského spisovného jazyka*
vydaná skupinou chorvatských intelektuálů v březnu 1967. Studie mapuje reakce
na tuto deklaraci jednak na úrovni ústředních stranických orgánů, které se snažily
reagovat v rámci stále méně přesvědčivé a mobilizující ideologie a probouzejících se
nacionálních vášní na srbské straně, jež v deklaraci spatřovala potenciální útok na
srbskou menšinu v Chorvatsku. Studie dále ukazuje reakci na deklaraci na úrovni
různých společenských organizací ovlivňujících intelektuální život v Srbsku
a Chorvatsku, které se v probíhajícím sporu snažily definovat svou pozici. Deklara-
ce se stala jedním z motorů chorvatského jara a vedla ke konfliktu se srbskou men-
šinou.

Zcela jiné povahy je studie badatele Igora Tchoukarina *Vaše vlastní místo na
Titově Jadranu. Letoviska francouzského Clubu Med a československého ROH v Jugo-
slávii v šedesátých letech*, v níž autor srovnává výstavbu rekreačního ubytování
v Černé Hoře francouzským soukromým investorem na jedné straně a fakticky stát-
ním odborovým hnutím ROH na straně druhé. Přestože projekty vycházely z růz-
ných ideových zásad, měly společný průkopnický charakter. Zatímco Francouzi
měli poznat neznámý „exotický“ Východ, pro československé turisty to byl návrat
do míst částečně známých z minulosti, který jim díky rostoucí otevřenosti titovské
Jugoslávie vůči Západu přinesl často první dotek s ekonomickou a společenskou
realitou, jež se významně lišila od životních podmínek v Československu.

Do oblasti kulturních dějin přenáší čtenáře práce Milana Sovilje „*Mi iz Pra-
ga*“: *Praha a české prostředí očima jugoslávských studentů FAMU ve druhé polovině
šedesátých a začátkem sedmdesátých let*. Autor se zde zabývá zkušenostmi studentů
FAMU pocházející z teritoria tehdejší Jugoslávie. Jugoslávští studenti zajímající se
o filmové umění začali na FAMU působit v inspirativní atmosféře konce 60. let,
doby optimistických úvah o vybudování demokratické a sociálně spravedlivé spo-
lečnost doprovázené do té doby nebývalým uvolněním v kultuře. Na toto nadějepl-
né období pak navázala srpnová invaze pěti států Varšavské smlouvy a následná ce-
lospolečenská deprese uvozující nastupující normalizaci. Sovilj s využitím řady
svědectví bývalých studentů, například Gorana Markoviće, Srđana Karanoviće či
Rajka Grliće, dokumentuje životní příběhy tvůrců, kteří posléze významným způ-
sobem zasáhli do dějin jugoslávské kinematografie, a jejich osobní prožitky z toho-
to přelomového období.

Do roku 1968 uvádí své čtenáře slovinská badatelka Mateja Režek v příspěv-
ku *Porážka pražského jara slovinskýma a jugoslávskýma očima*, kde se zabývá reakce-

mi jugoslávského, respektive slovinského politického vedení na brutální potlačení reformního procesu v Československu. Mateja Režek analyzuje pozice jednotlivých funkcionářů na svazové i republikové úrovni, jež se lišily podle jejich politické orientace a oscilovaly mezi odsouzením sovětského kroku, jenž považovaly za potenciální hrozbu vlastní zemi a opatrností a obavami z toho, aby pod vlivem demokratizačních tendencí v Československu, které podle názoru mnohých činitelů Dubčekovo vedení nedokázalo optimálně analyzovat, nedošlo k destabilizaci samotného politického systému Jugoslávie. Reakce jugoslávské a slovinské veřejnosti naopak vyjadřovaly spontánní podporu napadené zemi.

Specifická problematika je námětem studie Dragomira Bondžiče *Vliv jugoslávských republik na obnovu nukleárního programu v sedmdesátých letech*, kde přesvědčivě ukazuje na dokumentech, jak počínající paralýza ústřední moci jugoslávského státu spolu s problémy ekonomického charakteru a kompetenčními spory s jednotlivými republikami a počínající krizí jugoslávského hospodářského modelu zabránila realizaci jaderného programu, který se uskutečnil v případě jaderné elektrárny Krško pouze na základě bilaterální dohody Slovinska s Chorvatskem.

Zajímavý pohled na vztah mezi katolickou církví a komunistickým vedením předkládá slovinský badatel Jure Ramšak ve své studii *Svaz komunistů a katolická církev ve Slovinsku: Model pro jugoslávskou náboženskou politiku?* Na řadě příkladů dokládá, že postupující nacionalizace a decentralizace jugoslávské politiky vedla ve Slovinsku ke vzniku výjimečně tolerantní politiky vůči katolické církvi, jež slovinskému vedení oplácela určitou loajalitou při vystupování na mezinárodním poli a ve vztazích s Vatikánem, který v období pontifikátu Pavla VI. usiloval o korektní vztahy se socialistickými zeměmi.

Slovinské problematiky se týká také příspěvek slovinského historika z Terstu Boruta Klabjana *Pracovní sdružení Alpy-Jadran, 1978–1991. O slovinské a jugoslávské zahraniční politice*, který se podrobně zabývá genezí a percepcí této regionální organizace sdružující samosprávné celky ze Slovinska, Itálie, Rakouska a posléze i Maďarska. Klabjan ukazuje, že sdružení bylo pro Slovinsko příležitostí, jak prezentovat na mezinárodním fóru, byť regionálně omezeném, své národní zájmy. Autor dále dokládá, že navzdory pozdějším tvrzením některých slovinských diplomatů se nedá v této souvislosti hovořit o tom, že by se působení slovinské reprezentace v této organizaci rozcházelo s oficiální linií jugoslávské zahraniční politiky.

Jan Pelikán nikdy nebyl typem kabinetního vědce uzavřeného pouze mezi čtyři stěny vlastní pracovny, ale byl zároveň aktivním publicistou a polemikem, který se neváhal vyslovovat k aktuálnímu dění v jihovýchodní Evropě. Závěrečná stu-

die Milana Sovilje *Balkánské křižovatky: Jeden úhel pohledu na vědeckou a publikační činnost Jana Pelikána* se proto vrací k významné činnosti jubilanta, který přes svou vědeckou práci velkou pozornost věnoval denní publicistice. Jednalo se nejen o období během 90. let, kdy postjugoslávský prostor byl v centru veřejného zájmu kvůli krvavým konfliktům, které se na jeho území odehrávaly, ale i v pozdějším období. Pelikán vždy přistupoval k aktuálnímu dění na Balkáně z pozice znalce teritoria i mezinárodního kontextu a nikdy se nebál jít při obhajobě svých stanovisek proti převládajícímu politickému i mediálnímu názoru.

Přes tematickou pestrost se sborník k poctě Jana Pelikána vyznačuje jednotou, jež není dána pouze historickým obdobím a geografickým areálem zájmu. Je dána především úctou k faktům a poctivostí badatelské práce, kterou jubilant vždy cítil a k níž vedl i své žáky.

Tomáš Chrobák

Petr STEHLÍK – Ivo POSPÍŠIL – Josef ŠAUR – Josef DOHNAL –
Marcel ČERNÝ – Pavel PILCH,

Slovanské literatury v evropském kontextu : zvláštnosti vývoje a promýšlení alternativ,

Brno: Masarykova univerzita 2023, 153 s.,

ISBN 978 -80-280-0491-0

Recenzovaná kolektivní monografie sa zaoberá zvláštnosťami slovanských literatúr v kontexte európskeho literárneho vývoja a poukazuje na vybrané prípady vytvárania dobových alternatív formulovaných vo vzťahu k prevládajúcemu dobovému diskurzu a k vzorovým európskym literárnym modelom. Obsahuje šesť príspevkov, zoradených podľa chronologického kľúča, ktorým predchádza predhovor editorov písaný v českom ako aj v anglickom jazyku.

Prvá kapitola monografie s názvom *Dubrovnicko-dalmatská renesanční literatura: charakteristika a specifika v evropském kontextu*, autorom ktorej je Petr Stehlík, sa sústreďuje na esenciálne kontúry renesančnej literatúry v dubrovnicko-dalmatínskom regióne a vyzdvihuje jej význam v rámci širšieho európskeho literárneho diskurzu. Autor preukazuje význam a jedinečnosť tejto literatúry prostredníctvom žánrovej a jazykovej diverzity jej textového korpusu, ktorá v rámci slovanského aj európskeho meradla predstavuje jedinečný fenomén. Bližšiu pozornosť preto upriamuje na autorov, ktorých literárna produkcia mala celoeurópsky

význam a do výkladu komplexne zahŕňa texty vo všetkých súdobých jazykoch (latinčine, taliančine a chorvátčine, resp. slovanského vernakuláru) a literárnych druhoch (lyrika, epika, dráma).

Príspevok otvára latinsky písaná literatúra, ktorej autori sa snažia o obrodu starej latinčiny a používajú starogrécke žánrové formy. Autor sa primárne sústreďuje na diela s historickým, teologickým a didaktickým charakterom, zdôrazňuje interakciu starorímskej tradície s novšími talianskymi vplyvmi a poukazuje na mobilizačnú funkciu jednotlivých textov v kontexte protitureckých bojov. Súčasťou analýzy je aj skúmanie diel umeleckého charakteru.

Druhá, obsahovo najkratšia časť, sa venuje dielam v taliančine, ktoré sú najmenej prebádanou zložkou dubrovničko-dalmatínskej literatúry. Prostredníctvom viacerých príkladov autor ilustruje dominantné žánrové vplyvy, prevažne v rámci petrarkistickej tradície, a zároveň zdôrazňuje význam tejto literatúry pri formulovaní nových žánrových trendov, ako napríklad v prípade Juraja Bizantiho, považovaného za jedného z prvých predstaviteľov reformného bembizmu.

Najrozsiahlejšia časť príspevku je venovaná chorvátsky písanej literatúre, v ktorej zohrali kľúčovú úlohu mestá Dubrovník, Hvar, Zadar a Split. Autor analyzuje širokú škálu žánrových modelov, ktoré sa v skúmaných dielach prelínajú od petrarkistických foriem cez hedonistický milostný diskurz, stredovekú sémantiku dvorskej lásky až po tendencie neoplatonizmu. V rámci tejto časti je nosnou prezentácia rôznorodých žánrov lyriky (milostná poézia, veršované epištoly, maškarády), epiky (historické eposy, román) a drámy (pastorály, komédie, tragédie, náboženské hry). Autor svoju pozornosť upriamuje na rôznorodosť kultúrnych vplyvov, ktoré dubrovničko-dalmátsku tvorbu ovplyvňovali. Pozitívom prehľadne štruktúrovaného textu je snaha podať čo najkomplexnejší obraz skúmaného rámca.

Druhá kapitola Iva Pospíšila s názvom *„Vývojové paradigma literárnych smerů a jeho slovanské specifikum: metodologie a texty“*, predstavuje teoreticky orientovanú štúdiu zameranú na problematiku literárnych smerov a ich periodizácie v priestore slovanských literatúr. Ústredným predmetom príspevku je pomocná kategória literárnych smerov, ktorá slúži pre dôkladné uchopenie literárneho procesu a zároveň zosobňuje „dôležitú spojnicu medzi sociologicko-psychologicko-filozofickými vrstvami umenia“.

Autor načrtáva viaceré heuristické formy náhľadu na kategóriu literárnych smerov, z ktorých najdôležitejšie pokladá vlnovú teóriu Dmytra Čyževského postavenú na striedaní platónskeho a aristotelovského princípu, semiotický model znovuvynárania poetických systémov Igora Smirnova, založený na permanentnej exis-

tencii smerových poetík a okrajovo sa tiež dotýka tzv. synopticko-pulzovej koncepcie Petra Zajaca.

V nadväznosti na menované literárne modely autor poukazuje na nedostatočnú precíznosť pri širšej periodizačnej charakterizácii literárnych smerov, ako v prípade slovanských literatúr, u ktorých do úplnej realizácie modelových – západoeurópskych smerov prichádzalo oneskorene či vôbec. V súlade s identifikovaným problémom definuje vlastnú koncepciu tzv. „*prea-post paradoxu*“ (alebo efektu) prejavujúceho sa ako „tlak poetologických impulzov bohatých európskych literatúr, ktorý viedol do následnej imitácie a tranformácie do úplne nových, jedinečných poetík“.

Ako prípadový, ilustračný model takejto koncepcie uvádza obdobie romanizmu, ktoré malo, na rozdiel od baroka, „tranzitívny“ charakter. Autor ním takpovediac rozpletá mikroštruktúru formálne jednoznačných literárnych smerov, ktoré sú produktom povahy národných literatúr v ich jedinečnom súbore literárnych znakov. Na základe takejto koncepcie autor definuje vývojovú trajektóriu literárnych smerov ako „konvergenciu systémov smerov a žánrov v závislosti od povahy národných literatúr, ktorá poskytuje predpokladové metodologické podložie“.

Príspevok je vhodný pre pochopenie základných úvah o vymedzenej problematike a zároveň slúži ako odrazový mostík pri vytváraní nových náhľadov, čím dokazuje dlhoročnú kvalitu a kontinuitu brnenskej slavistiky.

Tretia kapitola od Josefa Šaura *Presahy ruské literární kritiky k politickému myšlení jako její charakteristický rys* sa zameriava na zdôraznenie politickej úlohy ruskej literatúry, ktorá s politikou prichádzala do úzkych stretov a prepojení. Takýto vzťah vychádzal nielen zo silnejúcej pozície štátu a autority panovníka, ale aj jeho následného zasahovania do kultúrneho diania a života jednotlivca.

Podľa autora literárna kritika v tomto ohľade dlhodobo nadobúdala prvky nástroja, ktorý sa priamo podieľal na formovaní politickej diskusie a suploval absentujúci priestor pre vyjadrovanie politických názorov v ruskej spoločnosti. Vedľa jej hlavnej, umeleckej zložky, tak literárna kritika zobrazovala aj mravné, spoločenské a ideovo politické stanoviská odzrkadľujúce dobovú situáciu. Dôležitosť literárnej kritiky vychádzala z povahy ruskej literatúry samotnej, ktorá dlhodobo naberala „zvláštnu“ spoločenskú úlohu ústiacu do monumentalizácie niektorých národných autorov (napr. A. S. Puškin).

V súvislosti s dôvodmi, prečo dochádzalo k takýmto presahom, príspevok, okrem špecifických spoločenských podmienok charakteristických pre ruské prostredie, poukazuje na úzke prepojenie žurnalistiky s literárnou kritikou, ktorá bola

pevnou súčasťou tzv. hrubých žurnálov. Tie zažívali svoje vrcholné obdobie v 40. – 80. rokoch 19. storočia, v čase realizmu, kedy sa spájali s dobovými časopismi (*Otečestvennyje zapisky*, *Sovremennik*, *Biblioteka* a i.).

Záver príspevku tvorí dejinný prierez období, počas ktorých literárna kritika zohrávala kľúčovú úlohu pri nastolovaní spoločenských zmien, s prihliadaním na špecifické historické podmienky. Príspevok tak upozorňuje na kľúčové momenty, kedy literárna kritika zastávala dôležité politické médium, a teda hybnú silu politických diskusií reflektujúcich dobovú situáciu.

Jozef Dohnal sa vo štvrtej kapitole s názvom „*Obraz Evropy a Západu v S.O.S. Leonida Andrejeva a v románu Slunce mrtvých Ivana Šmeljova*“ venuje tvorbe dvoch významných ruských spisovateľov, pričom zdôrazňuje ich kritické úvahy o sociálno-politickom prostredí svojej doby v kontexte ruskej občianskej vojny. Autor sa zameriava na spoločné rysy oboch diel, v ktorých nachádza silné protibolševické ladenie. Osobitne si autor všímá obraz Ruska a Európy, ktoré v oboch dielach nadobúdajú určitú formu lamentácie nad povojnovým vývojom v Európe.

V publicisticko-umeleckom texte *S.O.S. Leonida Andrejeva* z roku 1919 autor stručne identifikuje jeho hlavné poslanstvo, ktorým je nespokojnosť voči zmierlivej pozícii štátov Dohody voči ruskej revolúcii. Poukazuje na pokus Andrejeva mobilizovať západných spojencov volaním o pomoc a odvrátiť tak apokalyptickú povahu bolševickej revolúcie, ktorá ohrozuje nielen Rusko, ale aj stabilitu celej Európy.

Vo Šmeljovom románe *Slnko mŕtvych* z roku 1923 autor nachádza obraz vzťahu Ruska a Európy vo všetkých časových úrovniach a zároveň si všímá dôležitosť jednotlivých európskych miest, ktoré v texte nadobúdajú symbolickú povahu iného, lepšieho sveta (Paríž, Londýn) v kontraste s miestom konania deja (Krym).

Za osobitne prínosné považujem záverečné porovnanie oboch diel, v ktorých nachádza silnú dobovú aktuálnosť; u Andrejeva zosobnenú predovšetkým výzvou a návrhmi na odvrátenie katastrofy, ktorú občianska vojna priniesla. U Šmeljova je to zas konštatujúce varovanie pred krátkozrakou túžbou po „materiálnych statkoch zanikajúceho ruského impéria“, ktoré revolúcia so sebou priniesla.

Piata kapitola s názvom „*Stihomam, přeludy a metafyzická tiseň v morbidně fantastních i groteskně parodistických variacích bulharského diabolismu*“ od Marcela Černého si dáva za úlohu opísať fenomén diabolizmu v bulharskom prostredí a poukázať na jeho povahové aspekty vo vybraných dielach autorov, ktorí spadajú do vymedzeného rámca.

Autor v úvode naznačuje význam a nejednoznačný obsah diabolistického fenoménu, kedy nie je úplne jasné či sa jedná o literárny prúd alebo iba žáner. Diabolizmu sa tiež snaží nájsť ukotvenie v širšom európskom kontexte odkazujúc na český kontext. Prichádza s vlastným názorom, že hoci sa diabolizmus prisudzoval najmä autorom pôsobiacim v 20.–30. rokoch 19. storočia, poetické artefakty diabolizmu nachádza aj pred týmto obdobím ako aj po ňom. Hovorí preto o fáze pre-diabolizmu a postdiabolizmu, čím ho zasadzuje do širšieho vývojového pôsobenia viacerých literárnych prúdov. V ďalšej, analytickejšej časti sa autor zameriava na špecifické poetické prvky v dielach vybraných autorov z hlavného obdobia diabolizmu – Pančo Atanasov Michajlov (*Sviatok v kaplnke, Host*), Dimitry Chadžiliev (*Kamene rozprávajú*) a takmer zabudnutý spisovateľ Aleksandar Paničersky (*Smrť, Les*). V jednotlivých dielach nachádza na niekoľkých miestach motívy diabolistickej povahy, či už v preludných zjaveniach v pomätení hlavnej postavy alebo miznúcich tiel či nadprirodzených udalostí.

Po analýze daných diel sa autor vracia k syntetickému výkladu výpočtom spisovateľov, ktorí v bulharskom prostredí pokračovali v línii diabolizmu. Štúdiu možno označiť za pokus o syntetické a teoretické uchopenie problematiky, pričom analýza vybraných diel môže slúžiť najmä ako príklad jednotlivých diabolistických prvkov.

V duchu alternatívnych literárnych prúdov sa nesie aj záverečná kapitola Pavla Pilcha s názvom *Poetismus a zenitismus: specifika, prúniky, konfrontace*. Táto komparatívna štúdia si kladie za cieľ analyzovať vzájomné ideové východiská „autochtónnych“ literárnych prúdov československej a juhoslovanskej avantgardy – poetizmu a zenitizmu. Obe tieto hnutia vznikli približne v rovnakom období (20. roky 20. storočia) v kontexte hľadania novej kultúrnej a umeleckej identity spojenej so vznikom nových štátov, čo ich predstaviteľom poskytovalo priestor pre formuláciu nových predstáv „o smerovaní umenia a sveta vo forme mnohých performatívnych realizácií“. Autor v nasledujúcich riadkoch podrobnejšie skúma vznik a vývin oboch smerovaní a výklad dopĺňa o ich programové charakteristiky.

Pozornosť bližšie upriamuje na analýzu ideologického programu zenitistov (tzv. Manifest zenitizmu), v ktorom nachádza základ hlavných úvah a smerovaní prúdu. Sú nimi snaha o očistu spoločnosti nastolením nového civilizačného modelu balkánskeho barbarogénia, ktorý má ovládnuť Európu prostredníctvom deštrukcie civilizácie s príchodom nového umenia a myslenia tzv. „tretieho vesmíru“ (zenitizmu). Autor tiež pojednáva o podmienkach zániku tohto prúdu, ku ktorému

prišlo krátko po jeho vzniku, čím sa stal istou agresívne progresívnou anomáliou neprijatou spoločnosťou.

Na druhej strane program poetistov, pokúšajúci sa rovnako o radikálnu obrodu spoločnosti, stál na úplne iných osnovách. Jeho nástrojom bol predovšetkým pôžitok zo života v proletárskom, marxistickom duchu, odvrhujúc negatívne každodennosti hravosťou a zábavou. Vyvážené písanú syntézu oboch prúdov uzatvára finálne zhodnotenie a porovnanie, z ktorého vyplývajú základné kontúry oboch prúdov.

Kolektívna monografia ponúka širokospektrálny pohľad na vývoj slovan-ských literatúr a ich alternatívy k dominantným európskym modelom, čo z nej robí prínosnú publikáciu pre ďalších bádateľov. Kombinuje historický, literárnovedný a teoretický prístup, pričom sa vyznačuje dobre prepracovanou argumentáciou a interdisciplinárnym presahom. Jej silnou stránkou je komplexný pohľad na rôzne obdobia a žánre, no pri niektorých témach by mohla byť analýza podrobnejšia. Napriek tomu ide o vysoko podnetné dielo, ktoré môže zaujať literárnych vedcov, slavistov, historikov i širšiu akademickú obec. Rovnako treba oceniť jej tematické usporiadanie, kedy sa začína rozborom renesančnej literatúry a končí špecifickými literárnymi smermi 20. storočia. Česká slavistika tak po niekoľkýkrát dokazuje svoju odbornú spôsobilosť a pripravenosť čeliť témam, ktoré sú málo prebádané, a ne-bojí sa meniť stereotypné vzorce používané pri výskume zložitých fenoménov.

Matej Mordáčík

ZPRÁVY / BOOK REPORTS

Jan ŠKVRŇÁK,
*Polsko na rozcestí. Politické dějiny
1981–2024*,
Praha: nakladatelství Bourdon, 2025,
349 s.,
ISBN 978-80-7611-278-0

Pokud se chtěl český čtenář něco dozvědět o soudobých polských dějinách, neměl mnoho na výběr. K dispozici zůstával zejména překlad monografie Andrzeje Chwalby *Polsko 1989–2008* (Brno 2009). Speciální kapitola je tomuto období věnována i v kolektivní monografii *Dějiny Polska* vydané v roce 2017 (o několik let později se uskutečnil dotisk s příslušnou aktualizací). Aktuální události u našich severních sousedů přitáhly také pozornost Petra Janyšky, jenž se v knize *Polsko veljípůl* pokusil prostřednictvím rozhovorů s několika předními polskými osobnostmi přiblížit politické otázky, které současnou polskou společnost tak dělí (viz Slovanský přehled 111, 2025, č. 1, s. 249–250). Vedle v českých časopisech a novinách průběžně publikovaných komentářů či publicistických článků – zvláště v poslední době vyzdvihujících ekonomický vzestup Polska – neměl český čtenář jinak kam až moc sáhnout, aby se dozvěděl, jak vlastně probíhala proměna Polska z komunistického státu v ten současný.

Anotovaná kniha tuto mezeru vyplňuje a lze jen přivítat, že Jan Škvrňák se tohoto

nesnadného úkolu ujal. Publikace se vymyká časovým záběrem, když za počátek výkladu autor poněkud neobvykle volí rok 1981. Přesněji, vyhlášení výjimečného stavu generálem Wojciechem Jaruzelským 13. prosince 1981. V této události J. Škvrňák vidí počátek cesty k svobodnému Polsku. Myslím, že se jedná o dobře zvolený mezník, protože umožňuje českému čtenáři pochopit, jak odlišným způsobem byl komunistický režim v Polsku „demontován“. Máme leckdy tendenci si myslet, že v ostatních zemích musel pád komunismu probíhat podobně, ne-li stejně, jako u nás. Polsko je názorným příkladem, že tomu tak nebylo. Autor čtenáře provádí labyrintem složitého přediva různých jednání a vlivů, které vedly k tzv. kulatému stolu v únoru 1989 a v konečném důsledku k tomu, že Polsko mělo od srpna 1989 v čele své vlády premiéra – představitele protikomunistické opozice (o jak významnou změnu se jednalo, svědčil případ disidenta Stanislava Devátého, který tehdy v Polsku našel azyl před československou Státní bezpečností).

Odlišný způsob svržení komunistického režimu v Polsku měl své výhody, avšak i nevýhody. Ty se odrážely zejména v tom, že bývalí členové komunistické strany si udrželi důležité pozice v různých podnicích, vedly se spory ohledně zveřejnění agentů komunistické bezpečnosti (polští kolegové mi často říkali, jak nám závidí tzv. Cibulkovy

seznamy). Dokázali si udržet různé vazby a kontakty a díky tomu dokázali snáze proplout obtížným obdobím ekonomické transformace, která měla na Poláky mnohem těžší dopad, než v Československu, případně České republice. Ekonomické reformy Leszka Balcerowicze způsobily růst nezaměstnanosti, pokles životní úrovně, což mimo jiné vedlo k tomu, že levice (postkomunisté) už v polovině 90. let získávali větší podporu ve volbách. V roce 1995 dokonce disident Lech Wałęsa v prezidentském klání porazil bývalý komunistický nomenklaturní kádr Aleksander Kwaśniewski.

Levice reprezentovaná postkomunisty ovšem brzy zabředla do velkých skandálů, což vytvořilo postupně podhoubí pro vznik dvou politických stran – Práva a spravedlnosti a Občanské platformy, v jejichž čele stanuly osobnosti svádějící dodnes tvrdý politický souboj: Jarosław Kaczyński a Donald Tusk. Počáteční naděje většiny Poláků, že tyto dvě strany budou spolupracovat a vytvoří tandem, se ale brzy zhroutily. Levice se stala marginální politickou silou a politický souboj se prakticky omezil na zápas mezi národovecko-konzervativními silami na straně jedné, a liberálními na straně druhé. Významným zlomem se stala smolenská katastrofa v roce 2010, která připravila o život prezidenta Lecha Kaczyńskiego a řadu dalších čelných představitelů polského státu. Okamžitě se vyvojily spiklenecké teorie o sabotáži, které v polské politice dodnes rezonují (shodou okolností v letech 2005 a 2006 vyšly a popularitě se těšily knihy Tadeusze A. Kisielewského o gibraltarské katastrofě v roce 1943, během níž zahynul ministerský předseda gen. Władysław Sikorski; autor přišel s tezí, že se nejednalo o leteckou havárii nýbrž o atentát).

Politický vývoj v Polsku po roce 1989 nebyl jednoduchý a v mnohém se lišil od toho v Československu a České republice. Stojí za to ho poznat a tím i pochopit současné problémy (ale také úspěchy) Polska a také jeho zahraniční politiku, jíž se kniha rovněž v rámci kontextu věnuje. Škvrňákova kniha je k tomu skvělým nástrojem. Kritici budou možná namítat, že kniha je příliš faktografická, možná až moc popisná. Podle mého názoru to však není na škodu, zvláště když je dobře napsaná a poskytuje základní orientaci v meandrech polských soudobých dějin. Nic na tom nemění ani občasné drobné chybičky (např. v čele Institutu národní paměti není ředitel, nýbrž předseda – s. 165; Karol Wojtyła byl krakovským arcibiskupem a nikoli biskupem – s. 225) či občasné překlepy, které se ostatně stěží vyhnou jakékoli knize. Zkrátka a dobře, pro každého, kdo se chce něco dozvědět o soudobém Polsku, se kniha Jana Škvrňáka stane nepostradatelnou.

Jiří Friedl

Jakub PODŽORNÝ,
Těšínsko. Drama tří národů. Studie k česko-polsko-německým vztahům na těšínském pomezí v letech 1850–1945,
Červený Kostelec: Pavel Mervart, 2024,
283 s.,
ISBN 978-80-7465-651-4

Anotovaná kniha není monografií v pravém slova smyslu. Mám tím na mysli, že vyprávěcí osu netvoří konkrétní problém, který autor podrobil zkoumání. Každý, kdo se historií Těšínska zabýval, ví, o jak složitou a mnohohrstevnatou problematiku se jedná. Její přiblížení méně poučenému čtenáři

čtivou a přitom fakty nezahlcenou formou je proto velmi obtížné. Jakub Podžorný se tudíž zaměřil jen na vybrané aspekty z vývoje tohoto národnostně smíšeného regionu, aspekty, které z jeho pohledu jsou pro poznání Těšínska nejzásadnější. Kniha je tak rozdělena na dvě části. V té první autor přibližuje složitosti spojené s tvořením sítě polských škol v 19. století a činnosti významných polských činovníků (Paweł Stalmach, Józef Londzin). Pominuta přitom nezůstává ani otázka Šlonzáků a jejich role při utváření národnostních poměrů na Těšínsku.

Druhá část knihy se věnuje vybraným aspektům druhé světové války, kdy bylo Těšínsko připojeno k třetí říši. Zvláštní pozornost věnuje nacistické národnostní politice a jednomu z jejích důsledků – zápisů do seznamů obyvatel německé národnosti (deutsche Volksliste), což byl fenomén jinde na českém území neznámý. Autor přibližuje také aktivity místních odbojářů, zejména polských, a odvetné represe Němců (např. životická tragédie). Výklad následně přechází do období prvních let po druhé světové válce, kdy národnostní napětí v regionu opět kulminovalo.

Vše je přitom líčeno v širším kontextu dějin střední Evropy a také vztahů mezi Čechy a Poláky s maximální snahou o vyvážený pohled. Určitou slabinu vidím ve skutečnosti, že ačkoli podnázev avizuje zohlednění i německého etnika, je mu věnováno nejméně místa. To je problém řady publikací o národnostních poměrech na Těšínsku. Autoři se většinou soustřeďují na vztahy česko-polské, případně Šlonzáky. Z mého pohledu mohl autor využít informace obsažené v pracích například Marie Gawrecké nebo Andělína Grobelného, kteří se problematice Němců na Těšínsku věnovali.

Tato výtka ovšem nic nemění na tom, že kniha J. Podžorného je zdařilá a každý zájemce o novodobou historii Těšínska by si ji měl přečíst.

Jiří Friedl

Arsim CANOLLI – Greta AVDYLI,
Kujtesa e Trepčës, Trepça e kujtesës,
Prishtinë: Shtëpia Botuese Albas, 2024,
127 s.,
ISBN: 978-995-115-393-5

Problém studia kosovského průmyslu byl mezi odborníky vždy poměrně obtížným úkolem. V období Titovy Jugoslávie byly dějiny kosovského průmyslu prezentovány spíše povrchně a byly ideologizovány. Práce obsahovaly spoustu čísel, grafů a dalších statistických údajů, které měly ukázat, jak se za socialistické Jugoslávie prohlubovala průmyslová výroba v regionu, ale hlubší vhled do tématu byl omezený. Později v 90. letech se k čistě ekonomickým dílům začaly přidávat publicistické knihy a memoáry popisující činnost kosovských podniků. Předmětem pozornosti byl především závod Trepča v Kosovské Mitrovici, který historicky zaujímal dominantní postavení v regionu. Ve všech studiích, publicistických pracích a memoárech však chyběl docela důležitý detail – jenom málo jsme se z nich dozvěděli o životě obyčejných kosovských dělníků.

Aby se tento problém podrobně prozkoumal, zorganizovala Univerzita v Prištíně a kulturní organizace 7Arte z Kosovské Mitrovice, která se zabývá uchováváním místní kultury, projekt *Pamět Trepče*, v jehož rámci tým sedmi antropologů a sociologů shromáždil rozhovory se stovkou bývalých pracovníků Trepče a jejich příbuzných, což se stalo základem této publikace. V knize se zároveň dozvíme nejen o reakci

kosovských dělníků na důležité události v dějinách regionu (druhá světová válka, poválečná obnova, hnutí za emancipaci kosovských Albánců v 60. letech 20. století, vzestup Slobodana Miloševiče atd.), ale také jak například dělníci a horníci trávili svůj volný čas, jaké knihy četli, jaké fotbalové týmy podporovali atd.

Malý rozsah výsledné publikace samozřejmě neumožňuje hovořit o detailním zpracování tématu života kosovských dělníků a horníků ve výsledném textu. Tato práce však stojí za pozornost jako jedna z prvních studií o kosovské mikrohistorii a sociologii. Doufáme, že touto publikací studium regionu Mitrovica nekončí a že se v budoucnu dočkáme dalších prací věnovaných této oblasti.

Mihail Ceropita

Liliana Corobca (coord.)

***Panorama postcomunismului
în Republica Moldova, in 2 vol.,***

București: Editura Institutului Cultural Român, 2024, 703 s. (Vol. 1), 608 s. (Vol. 2),

ISBN 978-973-577-774-6 (Vol 1.)

ISBN 978-973-577-775-3 (Vol 2.)

Rozsáhlé dvousvazkové dílo *Panorama postkomunismu v Moldavské republice (Panorama postcomunismului în Republica Moldova)* je věnováno dějinám Moldavské republiky od získání nezávislosti v roce 1991 až do současnosti. Jedná se o období, které dlouhou dobu stálo mimo pozornost jak badatelů z Rumunska a Moldavska, tak představitelů dalších zemí, kteří se v podstatě soustředili jen na dva klíčové momenty: podněsterský konflikt a spory o etnickou sebeidentifikaci

rumunsky mluvících obyvatel. Vypuknutí války na Ukrajině, jež urychlilo získání statusu Moldavska jako kandidátské země Evropské unie, se stalo katalyzátorem zájmu o její nedávnou minulost.

Autory dvousvazkové monografie jsou především badatelé z Moldavské Státní univerzity, Pedagogické univerzity a místní Akademie věd. Editorkou tohoto dvoudílného vydání je spisovatelka Liliana Corobca, která je rovněž přední specialistkou v oblasti rumunské cenzury. Vydavatelem díla se stal rumunské vládě podřízený Rumunský kulturní institut (*Institutul Cultural Român, ICR*), který propaguje historii, kulturu a tradice Rumunska v zahraničí. Tento fakt (spolu s probíhající rusko-ukrajinskou válkou) jistě ovlivňuje charakter tohoto dvousvazkového díla, v němž se jako červená nit táhne myšlenka potřeby rozvíjet a upevňovat vazby s evropskými zeměmi a zejména s Rumunskem. Musíme však poznamenat, že i přes svůj silný ideologický náboj má dílo nemálo nepopíratelných předností.

Zdrojová základna této práce, přestože zahrnuje převážně otevřená data a publikované materiály, je oproti jiným studiím na toto téma rozpracována dostatečně do hloubky a do detailů. Najdeme zde vládní dokumenty, materiály místních a mezinárodních veřejných organizací, novinové články apod. Obecně tedy vše, co bylo v Moldavsku za posledních 35 let publikováno. Víáme také nápad autorů opustit ve vyprávění dějin Moldavské republiky chronologický princip a zaměřit se na jednotlivé sféry života státu a společnosti. Tato myšlenka velmi pomohla šířeji odhalit z pohledu posledních 35 let takové oblasti politického a společenského života, jako jsou samospráva, politické strany a veřejné organizace, vzdělávací a vědecké instituce,

medicína, armáda, policie atd. – oblasti, které byly v dřívější odborné literatuře pokryty spíše povrchně. Tematický přístup ke studiu historie nezávislého Moldavska však měl zvláště pozitivní dopad na popis kulturního života země. Díky tomuto přístupu jsme poprvé obdrželi rozsáhlou strukturovanou analýzu současné moldavské literatury, výtvarného umění, kinematografie a divadla.

To vše jsou důvody proč doporučit tuto dvousvazkovou studii jak odborníkům na moderní dějiny zemí bývalého SSSR, tak širokému okruhu čtenářů. Práce samozřejmě není bez nedostatků. Dodnes se však jedná o nejpropracovanější rozbor dějin moldavského státu a společnosti od roku 1991 do současnosti, což činí tuto práci obzvláště cennou.

Mihail Ceropita

ZPRÁVY Z VĚDECKÉHO ŽIVOTA / NEWS FROM ACADEMIC LIFE

Zemřel doc. PhDr. Radomír Vlček, CSc. (* 8. 12. 1957 – † 27. 8. 2025).

Koncem prázdnin 2025 se rozšířila mezi pracovníky Historického ústavu AV ČR nečekaná zpráva o tom, že jejich řady navždy opustil dlouholetý kolega, velice dobrý znalec ruských dějin, dějin slovanství a vztahů mezi slovanskými národy, historie slavistiky a zároveň dějin střední a východní Evropy v nové a nejnovější době – docent Radomír Vlček.

Byl jsem Radomírovým (či lépe, jak jsme byli všeobecně zvyklí říkat, Radkovým) blízkým kolegou a spolupracovníkem v Akademii věd více než čtyřicet let, z toho 12 roků jsme společně v pozici hlavních redaktorů řídili časopis *Slovanský přehled*. Může se to zdát překvapivé, ale psát jeho nekrolog pro mne není snadné. Za tu dlouhou dobu jsme spolu prožili mnoho pěkného a úspěšného, ale i věci méně příjemné. Takový je život. V tomto textu bych chtěl zachytit nejenom nejdůležitější body Radkovy akademické dráhy, ale místy i podrobněji rozvést některé okamžiky naší spolupráce, zejména týkající se vedení *SLP*. Zmíním též nejdůležitější publikační výstupy R. Vlčka, avšak hlubší odborné posouzení stěžejních oblastí jeho badatelského zájmu, konkrétně dějin Ruska a historie slovanství, přenechám – na základě předchozí vzájemné domluvy – kompetentnějším kolegům z oblasti rusistiky a slavistiky.

Radomír Vlček se narodil koncem roku 1957 v Brně – Husovicích, kde také vystudoval gymnázium na Elgartově ulici. V letech 1977–1981 se vzdělával na brněnské filozofické fakultě, za svůj obor si vybral historii. Odborný vliv tu na něj měli profesori Jaroslav Kudrna, František Hejl ad. Již na fakultě se R. Vlček projevoval jako pracovitý, schopný student, který se mj. pravidelně zúčastňoval soutěží o nejlepší studentskou vědeckou práci. K překvapení svých spolužáků preferoval náročnější, teoretičtější postavená témata, konkrétně z oblasti dějin historiografie. Mezi filozofickou fakultou v Brně a tamějšími společenskovědními pobočkami Československé Akademie věd (ČSAV) existovala v 70. a 80. letech minulého století poměrně úzká spolupráce. Vedoucí fakultního historického pracoviště doporučil talentovaného R. Vlčka hned po skončení jeho vysokoškolských studií (1981) jako adepta vědecké výchovy brněnské pobočce Československo-sovětského institutu ČSAV (ČSI ČSAV). Takto „strašidelně“ se v normalizačním období jmenoval ústav, který nesl v 60. letech 20. století název Ústav dějin evropských socialistických zemí (ÚDESZ ČSAV) a krátce po roce 1968 Ústav dějin východní Evropy ČSAV (ÚDVE ČSAV). Do pobočky Akademie věd v Brně nastoupil R. Vlček po ab-

solvování své roční vojenské služby (1982) a Akademii jako instituci zůstal poté věrný po celý svůj profesní život.

Brněnská pobočka ČSI ČSAV se zaměřovala na starší období dějin slovanských národů do roku 1918. R. Vlček si mohl vybrat ze tří specializací: z ruských dějin, dějin Polska a dějin Balkánu. Zvolil si ruské dějiny a v letech 1983–1986 v Brně připravoval kandidátskou (disertační) práci z oblasti dějin historiografie s názvem *Zájem ruské pozitivistické historiografie o sociálně-ekonomické problémy ve srovnání s českou a polskou historiografií*. Práci obhájil v roce 1986.

V brněnské pobočce ČSI ČSAV měl Vlček možnost poznat několik velmi schopných historiků a slavistů, z nichž někteří měli značný vliv na jeho další odborné směřování. Jmenujme alespoň vedoucího pobočky, rusistu, polonistu a balkanologa dr. Vladislava Šťastného, historiky věnující se dějinám české slavistiky doc. Milana Kudělku a dr. Zdeňka Šimečka, odborníka na dějiny Slezska a česko-polských vztahů dr. Milana Šmerdu a specialistu na dějiny Velké Moravy a historii Slovanů v raném středověku doc. Lubomíra E. Havlíka. Důležitým výzkumným úkolem kolektivu brněnské pobočky bylo začátkem 80. let zpracování dějin české (československé) slavistiky v 19. a 20. století. I toto téma se promítlo v pozdějším období do postupně se profilujícího odborného zájmu R. Vlčka.

V letech 1987–1990 byl R. Vlček přechodně zaměstnán jako vědecký pracovník Ústavu slavistiky ČSAV v Brně (ÚS ČSAV). Jednalo se o nepovedený organizační experiment tehdejších akademických a stranických orgánů, které se dlouho snažily najít institucionální nástroj ke snadnější kontrole brněnských pracovníků Akademie věd v oblasti společenskovědního výzkumu. Sloučeno bylo několik do té doby samostatných brněnských poboček pražských ústavů ČSAV a jako zdůvodnění byla užitá úspěšná tradice slavistického bádání v Brně rozvíjeného po druhé světové válce tamějším významným profesorem Josefem Macůrkem. ÚS ČSAV byl však v roce 1990 – krátce po listopadové revoluci – zrušen. V témže roce byl v Praze obnoven se staronovým názvem Ústav dějin střední a východní Evropy ČSAV (ÚDSVE ČSAV), který do svých řad přijal i skupinu brněnských historiků ze zaniklého ÚS ČSAV zaměřujících se na slovanské dějiny.

R. Vlček poznal v novém ústavu řadu dalších historiků, kteří ho inspirovali tematicky i metodologicky. Zvláště cenné bylo seznámení s kolegy, kteří museli v 70. a 80. letech z politických důvodů ČSAV opustit a po roce 1989 se do ní navrátili. Jednalo se např. o rusistu Milana Švankmajera, ukrajinistu Vladimíra Hostičku, sovětologa Vladislava Mouliše ad. Z dalších pracovníků ÚDSVE měl na R. Vlčka silný vliv slavista a balkanista Miroslav Šesták zkoumající mj. význam slovanské ideologie v českých a jihoslovanských dějinách. R. Vlček se v novém ústavu brzy zapojil do studia dějin carského Ruska, ruského impéria a historie mezislovanských kontaktů.

ÚDSVE ČSAV rozvíjel svou činnost bohužel jen krátce (1990–1993). Z důvodu redukce počtu historických pracovišť v rámci Akademie věd přešla na jaře 1993 část pracovníků z ÚDSVE, který byl rozpuštěn, do Historického ústavu AV ČR. V HÚ AV ČR pracovní vytížení R. Vlčka dále narostlo. Zrušením ÚDSVE „podědil“ po svých starších spolupracovnících – rusistech, kteří po zániku ústavu odešli do důchodu, prakticky celou pro-

blematiku dějin carského Ruska. Stal se tak jedním z mála rusistů v České republice, kteří nadále studovali tuto důležitou etapu ruské historie.

R. Vlček byl postupně zapojován i do organizační činnosti. V letech 1997–2012 působil ve funkci vedoucího brněnské pobočky HÚ AV ČR. I pro řídicí práci měl, což je třeba zdůraznit, dobré předpoklady. V různých manažerských aktivitách mohl prokázat svou pracovitost, přesnost i respekt k zadávaným úkolům.

Od začátku 90. let se R. Vlček zapojil také do výuky na brněnské univerzitě, přednášel na filozofické i pedagogické fakultě (obecné dějiny 19. století, kapitoly z dějin Ruska). V roce 2001 se na Filozofické fakultě Masarykovy univerzity v Brně habilitoval a získal pedagogický titul docent. V habilitačním řízení předložil práci *Ruský panslavismus – realita a fikce*. (Knižně vyšlo v Praze v nakladatelství Historický ústav v roce 2002.) R. Vlček byl studenty na brněnské univerzitě oblíben. Jeho přednášky o Rusku byly zajímavé, postavené na obdivuhodně detailních znalostech ruských reálií, plných dramatických a barvitých událostí. Poutavost ústního podání leckdy předčila Vlčkovy psané texty, jež pro své pochopení a ocenění vyžadovaly speciálněji nastavené čtenáře.

Na začátku nového tisíciletí navrholo vedení Historického ústavu AV ČR, konkrétně zástupce ředitele HÚ dr. Miloslav Polívka, pracovitého R. Vlčka do volených vedoucích orgánů Akademie věd ČR. Ten byl poté po dvě volební období (2001–2009) členem Akademické rady AVČR a v letech 2009–2013 Vědecké rady AV ČR. V obou pozicích se osvědčil. Přispěl mj. k organizačně a administrativně náročné transformaci ústavů Akademie věd na vědecko-výzkumné instituce. (Za tuto práci ocenila AV ČR R. Vlčka v roce 2018 čestnou medailí Za zásluhy o AV ČR.)

Po řadu let jsme byli společně s R. Vlčkem v HÚ AV ČR zapojeni do redakční práce. Patřili jsme oba ke generaci, která brala za přirozené, že v jisté etapě své profesní dráhy převezme část pracovních povinností („dědictví“) po svých starších kolezích. V roce 2006 jsme takto převzali vydávání ročenky *Slovanské historické studie* (SHS), kterou v HÚ po léta redigoval dr. Miroslav Šesták. Po M. Šestákovi se vedoucím redaktorem stal R. Vlček, já jsem byl výkonným redaktorem. Vydávání *SHS* mělo v Akademii věd poměrně dlouhou tradici. V 50. letech 20. století toto periodikum v Brně založil slavista prof. Josef Macůrek jako publikační platformu zejména pro začínající historiky orientované na slovanské dějiny. Vydávání *SHS* se v HÚ dařilo zajišťovat až do roku 2020. (Do roku 2010 vycházely *SHS* jako samostatný titul, poté měly podobu zvláštního čísla časopisu *Slovanský přehled*.)

Někdy v závěru roku 2009 přišlo tehdejší vedení HÚ v čele s prof. Svatavou Rakovou s oznámením, že ústav bude muset z finančních důvodů redukovat množství vydávaných časopisů. Jedním z titulů navrhovaných k likvidaci byly i *SHS*. Zároveň byla kritizována i kvalita *Slovanského přehledu*, který po léta řídil dr. Miroslav Tejchman, jenž byl sice zkušeným redaktorem, avšak v závěru již svou funkci vykonával poněkud rutinně. V zájmu záchrany, resp. stabilizace obou periodik jsem navrhl na jednání ústavní rady, kde jsem zastupoval R. Vlčka, že bychom byli ochotni společně převzít vydávání obou doposud samostatných časopisů a formálně je propojit do jednoho titulu tím způsobem, že nadále bude vycházet *SIPř* a uvnitř něho – jako jeho zvláštní samostatné číslo – jednou ročně i *SHS*.

Vedení ústavu tento návrh akceptovalo a v následujícím období jsme 12 let já a R. Vlček jako vedoucí spoluredaktoři řídili *SLPř* (zajišťovali jsme ročníky 96/2010–107/2021).

Vydávání *SLPř* vycházelo z poznání, že vzhledem ke složitě teritoriální (areálové) a tematické náplni tohoto časopisu musí být jeho vedení vícečlenné, opřené o specialisty na jednotlivá dílčí teritoria. R. Vlček měl v novém vedení časopisu garantovat příspěvky o dějinách Ruska a východní Evropy, já jsem převzal jihovýchodní Evropu (Balkán) a střední Evropu dostal na starost nový výkonný redaktor časopisu doc. Jiří Friedl. Dvojice Vlček – Hladký byla vnímána jako věkově přirozený spojovník mezi starší generací českých a slovenských historiků zabývajících se dějinami střední, východní a jihovýchodní Evropy a přicházející generací badatelů nového tisíciletí. R. Vlček se v rámci redakce zaměřoval zejména na jednání s vedením ústavu (častokrát i o finančních záležitostech) a na prezentaci časopisu v rámci AV ČR, já jsem měl na starost hlídání tematické a jazykové kvality *SLPř*. Nevděčná „černá redakční práce“ po dlouhá léta připadala na J. Friedla, výborného znalce dějin Polska, česko-polských vztahů a širších středoevropských dějin. Ten také nejvíce přispěl k zásadnímu posunu ve zvýšení zájmu zahraničních autorů, zvláště z Polska a dalších zemí střední Evropy, o publikování v *SLPř* a také o začlenění tohoto periodika do prestižních mezinárodních publikačních databází (SCOPUS aj.). Zahraniční přispěvatelé, inovativní po stránce tematické i metodologické a zároveň píšící v angličtině, pomáhal redakci získávat rovněž balkanista mladší generace dr. František Šístek. Kvalitní technický servis časopisu několik let zajišťovala zprvu dr. Lenka Vlčková Kryčerová, později dr. Jana Škerlová. Díky synergii všech zúčastněných se postupem doby dařilo to zásadní: *SLPř* se začal posouvat od časopisu s doposud více-méně jen národním charakterem mezi periodika s mezinárodními ambicemi.

Vraťme se však opět k osobnosti R. Vlčka. Výčet jeho odborných a organizačních aktivit by nebyl úplný, kdybychom ještě alespoň stručně nezmínili, že od roku 2002 zastával mj. i pozici místopředsedy Sdružení moravských pracovišť AV ČR, jež dopomohlo řadě ústavů, zejména v Brně, ke zkvalitnění technického a přístrojového vybavení, k financování stavebních rekonstrukcí jejich budov, ke zlepšení prezentace moravských ústavů AV ČR ve vztahu k veřejnosti atd.

Od roku 2015 se stal R. Vlček v HÚ AV ČR, mj. pod vlivem sílícího zájmu české veřejnosti o politické dění a historii v oblasti Ruska a Ukrajiny po ruské násilné anexi Krymu (2014), vedoucím Výzkumného centra dějin východní Evropy AV ČR. Toto centrum sdružilo v následujícím období řadu předních specialistů z České republiky a Slovenska z prostředí Akademie věd i vysokých škol zabývajících se rusistikou a sovětologickou problematikou a zorganizovalo několik odborně cenných a také společensky přínosných vědeckých konferencí, z nichž byly následně publikovány zajímavé – většinou multioborově postavené – sborníky: *Ne-svoboda, despotie a totalitarismus v kultuře a v kulturních dějinách* (Praha 2021); *Aktuální otázky výzkumu dějin a kultury východní Evropy* (Praha 2023).

V posledním období R. Vlček rovněž zintenzivnil svůj zájem o poznání historie české slavistiky. K této oblasti výzkumu ho vybízely mj. i některé další jím zastávané funkce: Od roku 2013 byl místopředsedou Českého národního komitétu slavistů a od roku 2017 předsedou České společnosti pro slavistická, balkanistická a byzantologická studia, z. s. Výrazně se prohloubila také jeho odborná spolupráce se Slovanským ústavem AV ČR v Praze

(SÚ AV ČR). V roce 2022 se spolupodílel na vzniku zdařilé, multidisciplinárně koncipované kolektivní monografie, kterou vydal SÚ AV ČR pod názvem *Poloostrov Krym: od křižovatký kultur k ruské kolonii. Řecko – Řím – Byzanc – osmanská říše – Krymský chanát – Ruské impérium – Sovětský svaz – Ukrajina – Ruská federace*.

Dílo R. Vlčka gradovalo v roce 2021 publikováním rozsáhlé monografie *Impérium – stát – společnost: proměny Ruska v 18. století*, jež vyšla v Praze v nakladatelství Historický ústav. V publikaci dokázal, že ve znalostech Ruska, konkrétně v období od 18. do začátku 20. století, patřil v České republice k největším odborníkům. R. Vlček plánoval, že časem sepiše ještě další pokračující knihy o ruských dějinách a mj. též příspěvky k historii české slavistiky. Tyto záměry však překazila dosti nečekaná smrt. K jeho předčasnému odchodu přispěly rodové dispozice, velký pracovní stres a také zklamání v osobním životě.

Čím krátké pojednání o životě a činnosti R. Vlčka uzavřít? Jak vyplývá z předchozího textu, jeho pracovní nasazení, odborný záběr i množství zastávaných funkcí bylo bezesporu výjimečné a potvrzovalo jeho mimořádnou činnost. Doc. Radomír Vlček patřil k významným historikům přelomu 20. a 21. století. Měl velkou zásluhu na tom, že se některé pozitivní tradice české historiografie, v první řadě historické rusistiky a slavistiky z druhé poloviny 20. století, podařilo v tematicky i metodologicky inovované, výrazně kriticky přehodnocené a doplněné podobě přenést do nového století. Zejména mezera v naší rustice bude po R. Vlčkovi citelná a zřejmě bude dlouho trvat, než se jí podaří zacelit.

Ladislav Hladký

Vizionář a stavitel mostů. Radomír Vlček jako manažer, vědec a kolega.

S Radomírem Vlčkem (anebo prostě s „Radkem“ – jak jsme mu všichni říkali) mě pojil dlouholetý pracovní vztah a až dnes, kdy se tato etapa definitivně uzavřela, si uvědomuji, že se jednalo o pracovní přátelství, jakých je málo (ostatně podobnou zkušenost s Radkem mají jistě i další pisatelé tohoto čísla). Setkávali jsme se s různě dlouhými přestávkami téměř 25 let, a to – oba – na různých pozicích, které se spolu téměř vždycky nějak protínaly. Paradoxem osudu je, že naše těsnější spolupráce začala na pozici „vrcholový manažer AVČR“, již v roce 2007 Radek zastával, a na pozici „manažerka instituce“ (tedy já coby čerstvá ředitelka Slovanského ústavu) a skončila jako kolegiální spolupráce ve Slovanském ústavu, kdy se stal Radek členem oddělení, které jsem vedla. V obou případech se ale nejednalo o klasický vztah subordinace – naopak: vždy se tento vztah vyznačoval kolegiálností, kterou Radek (ať už v jakékoli pozici) dokázal okořenit svým nezapomenutelným šarmem. A ať už to bylo kdekoli – Radek byl vždycky skutečně vizionářem (co se týkalo koncepce dějin východní Evropy, Ruska, či dějin oboru slavistiky a jejích institucí na území dnešní České republiky) a zároveň stavitelem mostů: mezi Prahou a Brnem i mezi univerzitním a akademickým výzkumem. Toto pojetí oboru jako celku a Radkova role jako zprostředkovatele byla jeho hnacím motorem, a zůstal jí věrný až do konce svých dnů.

Začneme ale po pořádku. Má setkávání s Radkem, jak jsem psala výše, se začala datovat skutečně asi před pětadvaceti lety. On, jako začínající funkcionář AV ČR (i když tehdy ještě jeho kariéra v tomto smyslu nezačala, byl „pouze“ členem Akademického sněmu, který měl ovšem tehdy ještě i jiné pravomoci než dnes) a já jakožto začínající vědecká pracovnice ve Slovanském ústavu. Měla jsem z něj skutečně velký respekt (a nebyla jsem sama), ale potkávali jsme se tehdy jen náhodně, mimo jiné při volbě Komitétu slavistů v prostorách AV ČR někdy na začátku 21. století. Už tehdy se snažil překonávat tehdejší antagonismy a napětí mezi dvěma největšími městy České republiky a mezi Filozofickou fakultou Masarykovy univerzity v Brně a Akademií věd, jimž oběma zůstal po celý svůj život věrný. Na tuto dobu mám jednu vzpomínku, která se mi bůhvíproč hluboce uložila do paměti. V té době jsem ještě dojížděla mezi Prahou a Brnem a ke konci jedné cesty po náročném jednání u nás v ústavu nebo možná i po oné volbě komitétu jsem potkala Radka ve vlaku, když se chystal vystoupit v Brně-Králově Poli. Krátce jsme se pozdravili, Radek se usmál – a pak už jsem ho viděla pospíchat po peronu směrem k podchodu a dodnes si vzpomínám na jeho balonový plášť vlající ve větru. A takhle ho vidím dodnes.

Naše cesty se však blíže protnulý až v roce 2007, kdy jsem se stala ředitelkou Slovanského ústavu AV ČR. V té době kariéra Radka Vlčka již strmě stoupala, přesněji řečeno, byl na jejím vrcholu. V letech 2001–2009 byl totiž členem exekutivního orgánu AV ČR – Akademické rady, v níž měl na starosti majetek. A jednalo se o dobu turbulentní, neboť probíhala transformace jednotlivých ústavů z příspěvkových organizací na dnešní „vévčíčka“, tedy veřejné výzkumné instituce, což mj. znamenalo i přepis nemovitostí z majetku státu do majetku ústavů. A na tomto poli se Radek manažersky neúnavně angažoval, což kromě jiného znamenalo, že si musel osvojit i řadu právnických postupů. Sama si pamatuji, jak nelehké to bylo období a s jakými problémy se musel potýkat. Bez osobního nasazení a velké dávky pracovitosti, tvrdohlavosti a neústupnosti (jeho charakteristických vlastností) by možná některé z majetkových transformací dopadly jinak či by se přinejmenším protáhly. Pamatuji si na jeho klidné a věcné reakce na setkáních ředitelek a ředitelů AV ČR, kdy trpělivě a transparentně vysvětloval postupy přepisu majetku a věcně odpovídal na dotazy. Právě díky jeho klidu a neústupnosti byla úspěšně dořešena řada sporných majetkových transakcí, např. příprava spoluvlastnictví objektu Husova-Jilská či převody budov v areálu v Krči a na Mazance.

Jednou z komplikovaných transakcí bylo i převedení majetku budovy ve Valentinské 1, kde sídlí náš Slovanský ústav a část Ústavu pro jazyk český. Nikoli technicky, jako spíše diplomaticky, kdy bylo potřeba pracovat s poměrně rezistentní (a jakoukoli nabídku či kompromis odmítající) pozicí tehdejšího vedení Ústavu pro jazyk český. Byl to právě Radek Vlček, který mi pomohl připravit věcné argumenty pro převzetí budovy Slovanským ústavem. Využil k tomu svých znalostí a zkušeností historika, kdy po pečlivých rešerších v Archivu AV ČR našel dokumenty, o které bylo možno opřít analýzu, a co hlavně: pečlivě připravil žádost o převod, kterou – stejně jako u ostatních případů – sám osobně kontroloval a podílel se na ní. Proces přípravy návrhu na zápis do Katastru nemovitostí hlavního města Prahy a čekání na výsledek nebylo hotovo za týden, ale téměř za rok – a po tuto dobu jsme museli spolupracovat častěji. Schůzky byly buď u nás v ústavu, nebo jsme využívali spo-

lečných konferenčních příležitostí – třeba Kongresu slavistů v Ochridu v roce 2008. Potkali jsme se ale i na jiných konferencích, i některých regionálně historických, kam mě přivedla laická záliba v historii šlechtických sídel a Radka jeho neustálá touha být součástí oboru, i když byl manažersky plně vytížen. Chtěla bych vyzvednout, že se jednalo o jednoho z mála vysokých akademických funkcionářů, kteří si dokázali vytvořit přátelské vazby k institucím, jejichž obor reprezentovali, a kteří neukončovali tyto vztahy poté, co skončilo jejich funkční období. Navíc mohl Radek náš ústav blíže poznat nejen díky členství a dlouholetému místopředsednictví v Komitétu slavistů ČR, jehož sídlo je právě v našem ústavu, ale i díky akcím našeho ústavu, na které byl jako vrcholný funkcionář AV ČR a představitel „třetí vědní oblasti“, tedy humanitních a sociálních věd, zván.

Poté, co Radek ukončil po dvou funkčních obdobích svou činnost v Akademické radě, působil dále jako její poradce a majetkovou činnost koordinoval z pozice předsedy Majetkové komise AV ČR při částečném pracovním úvazku ve Středisku společných činností AV ČR ještě další čtyři roky, kdy tento referát předal zpět do rukou AR. K obzvláště náročným patřily majetkové záležitosti týkající se nové budovy Archeologického ústavu AV ČR Brno a jeho rekonstrukce a záležitosti týkající se nemovitého majetku velkých projektů.

Další významnou Radkovou pozicí bylo jeho působení ve Sdružení moravských pracovišť AV ČR. V letech 2002–2013 byl jeho místopředsedou, v letech 2013–2017 jeho předsedou a poté působil opět na pozici místopředsedy. V roce 2002 byl společně s prof. Václavem Skleničkou (ÚFM AV ČR) iniciátorem znovuoživení činnosti tohoto Sdružení a jeho profilování jako funkčního tělesa zajišťujícího partnerství AV ČR vůči vysokým školám v regionu, politické samosprávě a dalším institucím a organizacím. Výsledkem byly např. oficiální smlouvy o spolupráci AV ČR s Jihomoravským krajem a statutárním městem Brnem a působení Radka Vlčka na pozici koordinátora této spolupráce, stejně jako jeho činnost v institucích zřizovaných Jihomoravským krajským úřadem a Statutárním městem Brnem (Stálá komise Regionální inovační strategie, Jihomoravské inovační centrum, Regionální rozvojová agentura). Významně rozvinul i spolupráci se středními školami v rámci zaměření Jihomoravského kraje na vyhledávání a rozvíjení talentované mládeže. Šlo zejména o získávání mladých talentů při Středoškolské odborné činnosti, soutěži České hlavičky a České ručičky či Letních školách talentované mládeže. Až do roku 2024 vedl studentské stáže v programu Otevřená věda. Ačkoli jsem u této části jeho bohatých aktivit nikdy nebyla osobně, považuji je za nutné zmínit už proto, že jsou dokladem jeho neúnavného stavění mostů mezi Prahou a Brnem stejně jako mezi AV ČR a vysokými školami. Za veškerou tuto svou činnost byl Slovanským ústavem v roce 2018 navržen na získání Medaile za zásluhy o AV ČR, která mu byla slavnostně předána v lednu roku 2019.

Vrátme se ale zpět do roku 2010 a dále. V této době neustále cestoval mezi Prahou a Brnem, a tehdy se začala psát kapitola naší společné odborné spolupráce. Kromě jiného jsme spolu čtyři roky (v letech 2013–2017) zasedali ve Vědecké radě AV ČR, kde se nám společně dařilo prosazovat některé návrhy. Radkovo nadšení pro dějiny východní Evropy a zvláště Ruska a moje tehdejší projekty s tematikou reflexe imperiálního myšlení v ruské literatuře nás přivedly na myšlenku společných konferencí a paralelní prezentace výsledků našich bádání. Zde musím podotknout, že zatímco mohl Radek své organizační schopnosti

plně rozvinout v manažerském aparátu AV ČR, ve svých schopnostech a znalostech historika východní Evropy, především pak dějin Ruska, zůstal v českém prostředí solitérem. Historický výzkum východní Evropy se totiž u nás – na rozdíl od Německa či Rakouska – nestal uznávanou mezinárodní disciplínou dosahující vynikajících výsledků, a i v současnosti postrádáme v této oblasti přímou návaznost na evropský výzkum, což si Radek velmi dobře uvědomoval. Jeho snahou bylo obnovit východoevropská studia v mezinárodním měřítku, avšak to se mu – stejně jako v případě uceleného projektu Dějin slavistiky a fenoménu slovanství již nepodařilo realizovat. Je nutno však zmínit, že k tomuto vedl své doktorandy, a proto v Brně zájem o synergický výzkum dějin, literatury a kultury Ruska neustává.

Radek se stal pravidelným účastníkem našich konferencí (např. v roce 2013 o ruském neoimperiálním myšlení v dějinách a v literatuře) a následně mi pomáhal s propagací týmové monografie s tímto tématem. Zorganizoval diskusní večer v brněnské Literární kavárně knihkupectví Academia, který byl věnován tématu nebezpečí ruské agrese vůči Evropě a ideologii Vladimira Putina. V roce 2015 to bylo ještě poměrně netradiční téma a až dnes, s odstupem doby, vidíme, jak moc bylo aktuální. Ostatně Radek, ačkoli byl primárně odborníkem na dějiny Ruska 18. a 19. století, dovedl velmi výstižně postihnout podstatu ruského imperiálního myšlení a ukázat jeho novodobé zdroje (naposledy ve své monografii *Impérium – stát – společnost. Proměny Ruska v 18. století*, kterou vydal v Historickém ústavu v roce 2021). Nejen Slovanský ústav, ale díky Radkovi i brněnská pobočka Historického ústavu spolu s Centrem pro výzkum dějin východní Evropy, které v jejím rámci Radek založil, pořádal v té době konference s tématy, která překračovala hranice mezi historií a literární vědou a dostávala se tak do oblasti kulturních věd. Byla to například konference věnovaná fenoménu ruského anarchismu (v roce 2016), jejíž některé výsledky byly publikovány na stránkách časopisu *Slovanský přehled*. Později inicioval konference s tematikou cyklizace ruských dějin, dopadů ruské reformy či interdisciplinárně pojatých dopadů totality, despotie či ne-svobody. Na těchto konferencích se setkávali lidé napříč obory, městy, univerzitami a akademickými pracovišti.

Radek skutečně uměl propojovat: seznámil mě se svou druhou ženou Lenkou, a kromě účasti na našich konferencích se krátkodobě propojily i některé mé a Lenčiny zájmy, hlavně co se týče moravských šlechtických sídel. Bylo to v době, kdy jsem na jaře roku 2017 skončila své druhé období coby ředitelka Slovanského ústavu a vrátila jsem se z ředitelny do společné pracovny. Nepopírám, že to pro mě byla po deseti letech poměrně velká změna, které, myslím si, Radek velmi dobře rozuměl (i proto velmi podporoval návrh mé kandidatury do Akademické rady v roce 2020, který se ovšem nepodařilo realizovat). V roce 2018 jsem pozvala Radka do našeho projektu o kulturní a historické paměti Krymu. Na konferenci v Praze v roce 2018, na které jsme představili špičkové badatele v oblasti krymských studií (především vídeňskou historičku Kerstin Jobstovou), Radek přednesl velmi obšírný referát, mapující historiografii Krymu od jeho včlenění do Ruské říše po dobu občanské války. Byl i spolueditorem a spoluautorem následné týmové monografie *Poloostrov Krym: od antické křížovatky kultur k ruské kolonii*, která vyšla v roce 2022, jen pár týdnů po začátku ruské agrese na Ukrajině. Díky tomu se knize dostalo velké pozornosti a spolu s Radkem jsme tuto tematiku prezentovali nejen v literárních kavárnách knihkupectví Aca-

demia v Brně a v Praze, ale i v Knihovně Václava Havla, kde naši diskusi moderoval novinář a specialista na Rusko Libor Dvořák.

Psal se rok 2022 a to už doba naší velmi aktivní spolupráce pomalu končila. Naše společná setkávání i s ženou Lenkou, která se odehrávala ponejvíce v Brně nebo v mémrodném Slavkově u Brna, prakticky ukončil covid a dále změny v Radkově osobním a rodinném životě, které začaly narozením jeho třetího potomka, syna Viléma. Nicméně od roku 2017 se Radek začal aktivně angažovat v tématu institucionálních dějin slavistiky, což velmi konvenovalo částečné obměně priorit nového ředitele Slovanského ústavu, Václava Čermáka, s nímž se Radek v posledních letech lidsky i odborně velmi sblížil, jistě i díky jejich spolupráci v Českém komitétu slavistů. Na tomto místě musím ještě vyzdvihnout Radkovu velkou zásluhu na úspěšné transformaci ČKS, a dále i Českého byzantologického komitétu a Národního balkanistického komitétu do České společnosti pro slavistická, balkanistická a byzantologická studia, z. s., v jejímž rámci si zmíněné komitáty udržely kontinuitu své činnosti včetně jejího mezinárodního rozměru. Radek byl jednomyslně na návrh Slovanského ústavu zvolen v roce 2018 jejím předsedou. V roce 2022 se stal i členem Rady Slovanského ústavu, kde mohl zúročit své dlouholeté zkušenosti z práce v AV ČR. Do roku 2023, než se stal na částečný úvazek naším zaměstnancem, pořádal ve spolupráci Slovanského i Historického ústavu a dalších institucí celou řadu konferencí, které nejen že po letech propojily pražská a brněnská pracoviště ve větší míře, ale zároveň se snažily i nalézt, definovat a dále rozvíjet důležitá témata české slavistiky, která se v Radkově koncepci propojovala napříč obory historie, archeologie a filologie, a v nichž spatřoval potenciál pro spolupráci. Díky svým kontaktům a neúnavné práci na organizaci i propojování lidí a institucí se mu podařilo uspořádat několik konferencí včetně prezentačního workshopu Slovanského ústavu na půdě konferenčního centra v Archeologickém ústavu AV ČR v Brně. I proto bylo asi jeho zaměstnání ve Slovanském ústavu logickým vyústěním a spolu se svými kolegy se domnívám, že právě tato specializace byla splněním jeho přání – a je velká škoda, že mu osud nedopřál víc času, aby mohl své zamýšlené projekty dokončit. Radek – kromě organizace oborových konferencí a důležité konzultační činnosti pro pracovní skupinu zabývající se dějinami meziválečné ruské emigrace v tehdejším Československu – zamýšlel napsat jednak knihu věnovanou fenoménu slovanství a jeho pozitivě pro sebeidentifikační proces národa stejně jako o jeho ideologickém zneužití a manipulaci socialistickým režimem, zvláště v oblasti institucionalizace vědy, a dále plánoval vedení týmového projektu Dějiny Slovanského ústavu. K oběma záměrům shromáždil poměrně obsáhlé rešerše, k Dějinám SLÚ zpracoval koncepci a začal týmové plánování jednotlivých úkolů. Bohužel jej v průběhu posledních dvou let stále častěji zrazovalo zdraví, a tak jsme se vídali spíš online než osobně. Naposledy jsem Radka viděla krátce po Novém roce 2025, kdy přijel na setkání zaměstnanců SLÚ, a už tehdy jsme viděli, že jeho zdravotní stav se rapidně zhoršil. To se potvrdilo asi o dva týdny později po stanovení nelítostné diagnózy. Přesto zůstával se mnou i ostatními ve spojení a online se účastnil i zasedání naší Rady. Pravidelně jsem mu telefonovala, abych se dozvěděla aktuální informace o jeho zdravotním stavu. Vždycky se se mnou loučil, jako by to bylo naposled, a vždycky končil přáním „Mějte se moc hezky“. Mrzí mě, že se mi nepodařilo přijet za ním rozloučit se osobně, ale tak už to bývá. Zpráva o jeho skonu, i když

očekávatelná, nás všechny hluboce zasáhla. Přišla během Mezinárodního kongresu slavistů v Paříži, jehož se Radek plánoval zúčastnit. Díky našemu kolegovi, dr. Mikulkovi, působícímu v dominikánském řádu, byla Radkova památka uctěna při mši v chrámu Notre Dame, kterou Tomáš Mikulka alias bratr Kliment spolucelebroval.

S Radkem odešla duše slavistiky a kolega, na kterého se bylo vždycky možno lidsky i odborně spolehnout. Jeho schopnost stmelovat lidi a instituce jsme si uvědomili i cestou na poslední rozloučení s ním: jízda v autě po dálnici D1 z Prahy do Brna a zpět se stala příjemným setkáním dlouholetých kolegů, kteří neúnavně a s úsměvem na rtech vzpomínali na situace, které s Radkem a díky němu prožili. Shodli jsme se, že takhle by to Radek určitě chtěl.

Helena Ulbrechtová

Radomír Vlček a česká historická rusistika

Zatímco ostatní kolegové začínali své vzpomínání na Radomíra Vlčka poukazem na přátelské vztahy, pro mě byl docent Radomír Vlček vždy učitelem a dlouhou dobu mentorem na poli historických bádání. Ostatně právě díky němu jsem se začal zabývat dějinami ruského dějepisectví, od čehož byl krůček k dějinám ruského politického myšlení a následně k dějinám ruské literatury a kultury. A za to jsem mu nesmírně vděčný.

Vlčkova vědecká dráha začínala studiem dějin dějepisectví. Badatelské nadání se projevilo už tím, že diplomovou práci o Franzi Mehringovi přetavil do prvního publikovaného článku (1983), a pro Vlčka příznačně stať vyšla ve *Slovanském přehledu*, k němuž měl pak po celou svou kariéru velmi blízko. Historiografické zaměření měla také Vlčkova kandidátská práce a neudivuje proto, že v průběhu 80. a na počátku 90. let publikoval na toto téma (většinou ve *Slovanském přehledu*) více než desítku statí. Jednalo se o dobu pro bádání o dějinách ruského historického myšlení velmi příhodnou. Totiž v 50. letech 20. století se v Sovětském svazu vydáním vícera akademicky autoritativních kolektivních syntéz vytvořilo silně petrifikované a ideologicky podmíněné pojetí dějin ruského myšlení. Toto vidění pak ovlivňovalo bádání o Rusku i v dalších zemích, kam sahal ideový vliv Moskvy. Česká (resp. československá) historická rusistika si tak po nějakou dobu vystačovala s Macůrkovým poválečným *Dějepisectvím evropského východu* a do hlubšího bádání o ruské historiografii se nikdo moc nehrnul. V 70. a zejména v 80. letech docházelo v Sovětském svazu k přehodnocení uvedeného ideově podmíněného pojetí ruského myšlení. A tuto vlnu tehdy aktuálního promýšlení ruského dějepisectví do našeho prostředí přenášel Radomír Vlček. Byla to doba, kdy se na publikační výstupy hledělo jinak než dnes, ale kdyby v polovině 90. let vzal Vlček své historiografické studie předchozí dekády a připojil k nim úvod a závěr, mohla vzniknout příručka kapitoly z dějin ruského dějepisectví 19. a počátku 20. století. Nestalo se a taková příručka v češtině není dosud, ale nic to nemění na tom, že systematické bádání o ruském historickém myšlení v našem prostředí prováděli Josef Macůrek a po něm až Radomír Vlček. Ostatně o Macůrkovi napsal Vlček několik studií včetně

ně popularizační brožury *Josef Macůrek* (2015) v rámci edice *Věda kolem nás* vydávané AV ČR.

V 90. letech 20. století se zaměření Vlčkových prací pozvolna proměňovalo. Část těch změn byla podmíněna dobou, kdy se česká rusistika mohla svobodně nadechnout. V této souvislosti je třeba upozornit na častý mylný dojem, že rusistika měla za minulého režimu na různých ustlání. Státní zájem, s nímž režim na obor hleděl, byl vykoupen striktní kontrolou a neustálým tlakem. A tak se Radomír Vlček s pro něj příznačným entuziasmem začal věnovat různým tématům z ruských politických dějin a do této dekády spadají též počátky jeho zájmu o dějiny slovanství. Hlavně však na názvech jeho článků a statí lze sledovat přesun k výzkumu ruského politického myšlení. Byl to vývoj přirozený, neboť studium dějin v Rusku vždy bylo a je úzce provázáno s politikou a obecně se společenským myšlením. A snad každá politická ideologie v Rusku interpretuje po svém ruskou (a někdy též evropskou) minulost. Vlček tak postupně dějiny ruského dějepiscectví opouštěl, přičemž pomyslným završením jeho práce na tomto poli jsou obsáhlé studie o K. D. Kavelinovi a profesionalizaci ruského dějepiscectví (2007) a N. I. Karejevovi (2009). Historiografii v jeho bádání organicky nahradilo na přelomu tisíciletí nové téma – ruský panslavismus.

Cesta Radomíra Vlčka k ruskému panslavismu nebyla zcela přímočará. Jednak ho z ruského myšlení nejprve zaujal dlouho opomíjený a sovětskými historiky zatracovaný liberalismus a činnost ruských liberálů, a to jak působili na ruský politický systém, jednak v zájmu o panslavismus byl díl náhody. Vzpomínám si, jak mi vyprávěl, že zlomovým bodem byl rozhovor s kolegou historikem před sídlem historického ústavu v Praze. V polovině 90. let měli všichni v živé paměti „sovětskou“ verzi slovanství a Vlčkovi bylo zřejmé, že spíše málo se ví o podobě ruského panslavismu v 19. století. A ještě více si uvědomoval, že je rozdíl mezi panslavismem obecně a jeho ruskou podobou. Výsledkem soustavného bádání pak byla habilitace na téma *Ruský panslavismus – realita a fikce* a stejnojmenná monografie vydaná v roce 2002. Jedná se o nenápadnou knihu, dnes by její strohá a velmi skromná grafická úprava neobstála. To však nelze říci o jejím obsahu. Kniha vyčerpávajícím způsobem promýšlela ruský panslavismus v 19. století včetně jeho proměn na počátku 20. století. Bez pochyby jde o klíčovou publikaci českého zkoumání ruského myšlení, společně s pracemi Emila Voráčka o eurasijství, Hanuše Nykla o slavjanofilství či Zbyňka Výdry o ruském pravicovém myšlení. Je velká škoda, že Radomír Vlček neměl ambici knihu nechat přeložit a vydat v zahraničí. V tomto ohledu je třeba přiznat, že Vlček převážnou většinu svých prací publikoval česky, a tak mnohé z jeho badatelských výsledků nemají dopad, který by mít mohly a který by si i zasloužily. Nakolik mohu soudit, ovlivnilo to i skutečnost, že se nepokusil o získání profesury.

Na počátku tisíciletí vystoupal Radomír Vlček na jeden z vrcholů své kariérní dráhy. Úspěšně se habilitoval, na Filozofické fakultě MU v Brně se k němu přimkli žáci, kteří pod jeho vedením později dospěli až k obhájeným disertacím, stál v čele brněnské pobočky Historického ústavu AV ČR a byl zvolen do Akademické rady AV ČR. Nicméně manažerské posty jsou bohužel zpravidla vykoupeny menším množstvím času na vědu. Sice při pohledu na Vlčkovu bibliografii by nikdo nepostřehl nějaký výpadek, stále publikoval i několik studií ročně, leč vzpomínám si, jak si stěžoval, že to „není ono“, že je na vědu méně času, než by

chtěl. Uvědomoval si také, že jeho publikační činnost je roztržštěná, takřkajíc před sebou „tlačil“ různá témata ruských dějin od poloviny 18. století až po pád carského Ruska, psal studie o české historické rusistice, ale také o českém vnímání Ruska a ideje slovanství (srov. například obsáhlou padesátistránkovou studii *Slovanství, panslavismus a rusofilství při formování moderního českého národa*; 2005) Nebyl však čas na napsání další monografie. Vlčkovi jsem dělal pomocnou vědeckou sílu od druhého ročníku na vysoké škole a pamatuji si, jak jsem obdivoval, kolik si dělal poznámek a výpisků. Nosil tehdy v hlavně nápady na různé knižní publikace. Zejména pak na encyklopedii ruských dějin. V té době vyšla v různých nakladatelstvích řada různých historických encyklopedií a Radomír Vlček zcela správně poukazyval, že pro studenty a širokou veřejnost by encyklopedické podchycení ruských dějin bylo nesmírně užitečné, protože mnohé pojmy z ruských dějin se trochu ztrácely pod vrstvami různých výkladů. Ovšem zůstalo jen u rozpracovaného nápadu.

Nicméně snahy o syntézu na poli ruských dějin Radomíra Vlčka neopouštěly, a tak vydal na brněnské filozofické fakultě v rámci projektu na zkvalitnění vzdělávání skriptu *Kapitoly z ruských dějin 18. století: Geneze a vývoj ruského impéria* (2014). Jako skriptu (studijní materiál) to bylo v projektu plánováno, ale publikace měla hlubší záběr, než se od skript očekává. Podnázev jasně ukazoval na téma, kterému se Vlček věnoval posledních dekadů a půl svého života. Vývoj ruského státu a politického systému, doplňovaný o představy o státu a impériu v ruském myšlení. Asi nelze mít nijak Radomíru Vlčkovi za zlé, že pro něj bylo zklamáním, že nebyl přizván k přípravě nových *Dějin Ruska* (2017), které byly svěřeny o generaci mladším historikům a které nahrazovaly stejnojmennou příručku napsanou pod vedením Milana Švankmajera. Bohužel i to s sebou přináší život, kdy mladší generace přeroste tu starší. Nicméně Radomíra Vlčka to neodradilo od pokračování přípravy syntetického zpracování ruských dějin od Petra I. po Pavla I. A tak o sedm let později vyšla sedmisetstránková kniha *Impérium – stát – společnost. Proměny Ruska v 18. století* (2021). V recenzi po *Časopis Matice moravské* jsem byl ke svému učiteli přísný a nezastíral jsem,¹ že odborné oko najde v knize slabší místa, zároveň jsem však trval na tom, že se jedná o nejpodrobnější zpracování dějin Ruska 18. století v dosavadních dějinách české historické rusistiky, které vydrží dlouho a dlouho nebude překonáno. Vydání této knihy ukázalo, jak se posouvá česká historická rusistika a že už českému čtenáři nestačí ucelené podání ruských dějin od nejstarších dob po dnešek na pěti či šesti stech stranách, že ho zajímá podrobnější výklad. Vlčkova publikace tak směle stojí vedle podrobného zpracování dějin Kyjevské Rusi Michala Téry či překladu ještě podrobnějšího zachycení Ruska ve 20. století kolektivu ruských autorů pod vedením Andreje Zubova.

V posledních letech se Radomír Vlček věnoval ještě jednomu tématu, a sice institucionálním dějinám Akademie věd. A nemělo jít o dějiny celku, ale ponoření se do minulosti jednotlivých součástí, jejichž historie je zpracována a známa spíše povrchně. Toto badatelské téma vyplývalo z jeho celoživotního sepětí s touto institucí i z jeho zájmu o historii české rusistiky a slavistiky, podloženou celou řadou publikovaných studií. Přípravoval, avšak již

1 Josef ŠAUR, Recenze: Radomír Vlček, *Impérium – stát – společnost* *Časopis Matice moravské* 142, 2023, č. 2, s. 424–427.

nestihl zrealizovat souborné pojednání o institucionálním rozvoji české slavistiky do roku 1945. Nakonec trochu překvapivě se s kolektivem ponořil do minulosti zcela jiného oboru a podařilo se zpracovat knihu o sedmdesátileté historii Ústavu fyziky materiálů AV ČR (2024).

Pojednání o přínosu Radomíra Vlčka české historické rusistice a slavistiky by nebylo úplné, kdybychom nezmínili „živé dědictví“, jež tu zanechal, a sice jeho žáky, k nimž se hrdě hlásím, a tak si dovolím tuto část pojmut více osobně. Ve stejném roce (2001), jako se Radomír Vlček habilitoval, jsem nastoupil na brněnskou filozofickou fakultu a zahájil studia historie a ruského jazyka a literatury. Zatímco jiné své učitele jsem zažil ještě jako doktory, později jako docenty, Radomíra Vlčka jsem já a moji vrstevníci zažil jen jako docenta a vždy pro nás byl docentem Vlčkem, tak jsme o něm hovořili tehdy, a i později po absolutoriu. Stejnou studijní kombinaci měl v ročníku ještě Alexandr (Saša) Brummer. Je nabíledni (a toto byl oblíbený výraz docenta Vlčka), že jsme oba tíhli k dějinám Ruska a že jsme si na historii záměrně zapisovali výběrové kurzy, které nabízel. Šlo zejména o tři na sebe navazující kurzy o Rusku v 18. století, o Rusku v 19. století po dobu Alexandra III. a konečně Rusko na přelomu 19. a 20. století. Každý z nich měl 4 hodiny týdně – dvě hodiny přednášky a dvě hodiny semináře. Oproti jiným jsme měli se Sašou výhodu v podobě znalosti ruštiny, a tak jsme při zpracování referátů a seminárních prací nebyli odkázáni jen na české, případně západoevropské příručky, ale mohli jsme pracovat i s ruskou literaturou a prameny.

Radomír Vlček v nás viděl badatelský potenciál a také nám zajistil možnost přivydělat si jako pomocné vědecké síly na Historickém ústavu AV ČR. S tím se pojí i vzpomínka na stěhování ústavu z prostor v Bulínově vile do současné budovy na Veveří. O víkendy jsme tam balili knihy a dokumenty, následně jsme zašli do nedaleké restaurace na oběd, kde jsme diskutovali o tehdy nadcházejících prezidentských volbách v Rusku. Když pak plně naložená Avia odvážela knihy do kopce po Lipové, tak se špatně zajištěné dveře nákladní skříně otevřely a my jsme v kopci sbírali rozsypané knihy. I takové zcela neakademické vzpomínky na docenta Vlčka mám. Nijak neudivuje, že nám oběma vedl docent Vlček diplomové práce na historii a také disertace. Saša tendoval k dějinám slovanství, disertaci obhájil v roce 2012 a byl vůbec prvním absolventem doktorátu pod vedením docenta Vlčka. Já jsem navázal na Vlčkova bádání na poli ruské historiografie (disertace obhájena 2014). A moc mě mrzí, že už s ním nestihnu probrat některé detaily svého habilitačního spisu, na němž pracuji. Během našich doktorských studií přišel docent Vlček s nápadem na vytvoření encyklopedie ruských dějin. Na ní jsme se Sašou několik let postupně (ale také pomalu) pracovali. Nikdy nebyla dokončena, ale její torzo – 106 dokončených hesel (a některá jsou velmi obsáhlá) – mám stále u sebe a do dnešních dnů ho používám. To jen dokazuje, jak výborný byl Radomír Vlček pedagog a organizátor.

Náš užší kružek žáků docenta Vlčka doplňovala Kristýna Jašková, která v roce 2013 obhájila disertaci o Rusku na přelomu 18. a 19. století v recepci britských cestovatelů. A nelze nezmínit kolegu Jana Dvořáka, který disertaci o Janu Slavíkovi nedokončil, ale během studií publikoval několik erudovaných historiografických studií o české historické rusistice. Posledním, kdo pod vedením docenta Vlčka úspěšně zakončil své doktorské studium, byl Jaroslav Kadlec (2017) prací z polských dějin (o Romanu Dmowském). Sice ne de

iure ale de facto byla úspěšnou doktorandkou docenta Vlčka jeho druhá manželka Lenka, jež v roce 2020 obhájila práci o dějinách ústavů ČSAV, které se věnovaly dějinám Ruska a východní Evropy. Každý z uvedených absolventů doktorátu reprezentuje jinou část badatelských zájmů Radomíra Vlčka. Jen pro úplnost doplním, že nejmladším z Vlčkových doktorandů byl (a tak trochu je) Ondřej Varada, který však už práci o československých legionářích dokončil pod vedením jiného školitele.

Odchodem Radomíra Vlčka přichází česká historická rusistika nejen o pilného badatele, neúnavného organizátora, ale také inspirujícího učitele.

Josef Šaur

Osmnáctý ročník Konference mladých slavistů – Praha, 5.–7. prosince 2024

V pořadí již osmnáctý ročník Konference mladých slavistů s tématem *Hegemonie ve slovanském areálu* proběhl v odlišné formě než ročníky předchozí. Konference se vždy odehrávala ve dvoudenním formátu, tentokrát organizační tým konferenci rozšířil na tři dny. Prodloužení konference umožnilo účast 29 badatelů ze čtrnácti evropských zemí (Česko, Bělorusko, Polsko, Ukrajina, Litva, Slovensko, Maďarsko, Chorvatsko, Srbsko, Slovinsko, Srbsko, Švýcarsko, Itálie, Rakousko). S potěšením lze tak konstatovat, že konference navázala na předchozí ročník a počet zahraničních účastníků zůstal vysoký. Multidisciplinární charakter konference byl zachován – příspěvky byly rozděleny do historicko-kulturní, literárně-vědné a lingvistické sekce. Zároveň své příspěvky prezentovali i badatelé z oborů, které na konferenci doposud nebyly tak výrazné, např. z oboru nových medií či filmové vědy. Každé ze sekcí byl věnován jeden konferenční den.

Konference byla zahájena projevem proděkana pro hodnocení kvality a akreditace FF UK Daniela Berounského z Ústavu asijských studií. Jako další vystoupili Václav Čermák, ředitel Slovanského ústavu AV ČR a Marek Příhoda z Ústavu východoevropských studií FF UK.

Po slavnostním zahájení následovala historicko-kulturní sekce, které byl věnován celý první konferenční den. Dopolední část moderoval M. Příhoda, moderátorem odpolední sekce byl Jan Dubecký. S prvním příspěvkem *Ukrainian Imperialism – The Geopolitical Thought of Yurii Lypa* vystoupil polský badatel Antoni Piotr Kubiak (Varšavská univerzita), který svůj referát věnoval myšlení ukrajinského politického myslitele a intelektuála. Zaměřil se především na Lypovu vizi Ukrajiny jako supervelmoci v černomořském prostoru.

Jiné velmocenské koncepci byl věnován příspěvek Ondřeje Kukana (Univerzita Karlova) *Josif Frank – propagátor chorvatské hegemonie v pozdním Rakousku-Uhersku*. Kromě Frankova politického myšlení autor představil i jeho politickou činnost v rámci Strany práva, jež se snažila o „vyrovnání“ chorvatského národa v rámci habsburské monarchie, tedy o tzv. trialistické uspořádání soustátí. Kukan zdůraznil i předpokládanou roli srbského obyvatelstva, jež mělo mít podle Franka v tzv. Velkém Chorvatsku podřízené postavení.

Konferenci nechyběla ani teoretická reflexe hegemonie ve společenských vědách, o kterou se postaral ve svém příspěvku Vojtěch Šimák (Univerzita Karlova) *Hegemonie skrze teror: Sovětské a ruské využívání narativů o terorismu ve dvacátém a dvacátém prvním století*. Autor na základě rozboru děl Antonia Gramsciho a Dominika Darwina zdůraznil, že hegemónické narativy nejsou jen součástí legitimizace vlády vůči obyvatelstvu v rámci státu, ale že mohou působit i jako nástroje zahraniční politiky. V závěru svého referátu se věnoval otázce využívání narativů o terorismu v ruské a sovětské politice, přičemž se zaměřil hlavně na putinovský narativ o „teroristech“, který sehrál klíčovou roli v začátku druhé čečenské války a nástupu Vladimíra Putina.

Osudy Československého legionu v Polsku v roce 1939 předstřel Ilja Čerňavský (Varšavská univerzita), který ve svém online příspěvku *Československý legion v polské armádě a její osud* akcentoval roli tohoto legionu pro formaci pozdějších československých exilových sil, operujících na západní a východní frontě. S posledním příspěvkem před obědovou pauzou vystoupili Cyril Šolle (Univerzita Karlova) a Jan Dubecký (Univerzita Karlova, Univerzita La Sapienza) s tématem *Putinovi komunisté nebo komunistický Putin? Jednotné Rusko a KPRF jako aktéři plíživé resovětizace v ranných letech Putinovy vlády*. Příspěvek zkoumal otázku politické a ideologické hegemonie v Rusku po roce 2000, přičemž se vymezil proti většinovému výkladu, který ve všem, co v Rusku po roce 2000 probíhá, nachází přímo ruku Kremlu. Autoři naopak spatřují v ruské politice více aktérů a jako příklad zdůrazňují roli ruské komunistické strany (KPRF) ve formování nové státní „ideologie“.

Po obědové pauze představil svoji prezentaci s názvem *YouTube as a Site of Discursive Struggle in Russia* Denis Hacin (Univerzita v Lublani). Ve svém referátu zkoumal specifickou roli platformy YouTube v rámci ruského internetu a vztah sociálních sítí a ruského režimu. Autor si všiml vzrůstajícího tlaku státní moci na různé internetové platformy a zároveň tvrdil, že i přes tento tlak si YouTube a další sociální sítě udržely určitou míru nezávislosti a hrají proto klíčovou roli v současném komunikačním a mediálním prostoru Ruské federace.

Dalším účastníkem byl Ivan Zhyhal (Freiburská univerzita), jenž vystoupil s referátem *The Ukrainian Question and the Eurasian Project of the 1920s as a Continuation of the „Slavonic Quarrel“ by Other Means*. Zhyhal zkoumal spor eurasijských myslitelů (Nikolaj Trubeckoj, Petr Savický) s jejich ukrajinskými protějšky (Dmytro Dorošenko, Oleksander Mycjuk). Zatímco eurasijci považovali Ukrajinu za součást všeruské jednoty, Dorošenko a Mycjuk trvali na oddělení ukrajinského prostoru od toho ruského.

Následný referát Marka Trzosowského (Univerzita Adama Mickiewicze v Poznani) s názvem *Christian Hegemony: The Transformation of Faith and Culture among the Polabian Slavs* předstřel vývoj vlivu křesťanské víry na kulturu polabských Slovanů. Trzosowský se zabýval genezemi dvou slovanských bohů, Bělboga a Černoboga, a otázkou, zda jde o bohy z původní slovanské mytologie, nebo zda byli vymyšleni křesťanskými misionáři za účelem christianizace území.

Dalším účastníkem konference byla Valeria Cicconi (Univerzita v Maceratě), jež se ve svém příspěvku *Žizň, priroda i iskusstvo v filmě „Zerkalo“ Andreja Arsenějeviča Tarkovského* soustředila na vybraná témata související s Tarkovského filmem, přičemž největší pozor-

nost věnovala otázce paměti, zobrazení nostalgie, identity a času. Autorka film interpretovala jako Tarkovského biografii „vyprávěnou“ ve fragmentech a složenou z individuálních, sdílených a institucionalizovaných vzpomínek. Tarkovského film se tak podle autorky nachází v meziprostoru, na pomezí individuální biografie a širší paměti tvořící ruskou národní identitu, kterou film zobrazuje v souvislosti s přírodou.

Posledním příspěvatelem prvního dne byla Maja Piasecka (Univerzita Adama Mickiewicze v Poznani). V referátu s názvem *Ethnic Minorities of Muslim Slavs – Gorani in Kosovo* autorka zkoumala národ Goranů a jeho schopnost zachovat si až do současné doby vlastní, originální kulturu. K tomu, že jsou jejich zvyky stále živé, přispěla podle názoru Piasecké i oficiální státní politika Kosova.

Páteční konferenční den zahrnoval příspěvky z oblasti lingvistiky. Moderátorem, tentokrát celého dne, byl Karel Jirásek. S prvním příspěvkem *Rodná jména a věk jejich nositelů – analýza rodných jmen v Moravskoslezském kraji* vystoupila Kristýna Březinová (Ostravská univerzita). Březinová zkoumala vazbu jednotlivých rodných jmen na konkrétní věkové skupiny. Při své analýze využila deset nejčastějších ženských a mužských jmen v Moravskoslezském kraji.

Po Březinové přednesl svůj referát Bronislav Rohál (Univerzita Karlova). Autor se v příspěvku *Czech from the Other Side: How Czechs Perceive Czech Spoken by Foreigners* soustředil na percepci používání češtiny cizinci ze stran českého obyvatelstva. Autor výzkum prováděl přímo v pražských ulicích v rámci semináře na FF UK. Netradiční téma a forma výzkumu vzbudily velký zájem u obecnosti, což se následně odrazilo i na délce diskuze, ve které zaznělo mnoho postřehů o této problematice i z jiných zemí.

Dimitrije Vukadinović (Srbská národní rada) vystoupil jako třetí příspěvatelem. V referátu s názvem *Toponimi i hegemonija: utjecaj drugih kultura na nazivlje u Hrvatskoj od 19. do 21. stoljeća* se zabýval vlivy jazyků (italština, maďarština, turečtina a němčina) na chorvatská toponyma. Autor zdůraznil pluralitu v názvech toponym a jazykový vývoj zasadil do vývoje politického. Zvláštní kapitolu věnoval bilingvním názvům měst, objevujícím se hlavně v oblasti Istrie (kde je velký vliv italštiny) a Baranji (kde se objevují maďarské názvy).

Další příspěvek s tematikou z oblasti balkánských jazyků přednesl Marco Jakovljević (Univerzita v Záhřebu). Jeho referát s názvem *Vloga slovenščine med slovensko osamosvojitveno vojno: iz sekundarnega jezika v jezik zmagovalcev* se zabýval pozicí slovinského jazyka ve 20. století a jeho vztahem se srbochorvatštinou. Zvláštní důraz Jakovljević kladl na roli slovinštiny během Slovinské války za nezávislost v roce 1991. Autor ukázal, jak byl národní jazyk emancipujícího se státu využíván v psychologickém boji proti Jugoslávské lidové armádě.

Marco Dorigo (Univerzita v Terstu) představil referát *Power Imbalance and Language Hegemony in an Italian Concentration Camp for Yugoslav Civilians: Rab/Arbe*. Dorigo zkoumal mocenské pozice italštiny, slovinštiny a chorvatštiny v prostředí italského koncentračního tábora. Dominance italštiny v tomto specifickém prostředí autor interpretoval jako možnou mikrosundu do situace na pobřeží Jaderského moře v době italského fašismu.

S aktuálním tématem *Should I start learning Croatian? – stavovi doseljenika u Split i okolicu* vystoupil Blaž Gudelj (Univerzita ve Splitu). S využitím kvantitativních metod

(dotazníky) a kvalitativních metod (rozhovory) autor zkoumal motivace imigrantů v okolí Splitu učit se chorvatsky. Gudelj dospěl k tomu, že v současné situaci jsou k plnohodnotné integraci cizinců kladeny mnohé překážky ze strany státní politiky, a navíc ani imigranti nemají přílišný zájem naučit se nový jazyk.

Předposlední příspěvek druhého dne byl věnován tématu *The Eurolect: Current Situation and Future Study Suggestion for Croatian Language*. Miriam Canavese (Turinská univerzita) se v něm zabírala překladem zákonů Evropskou unií a následně implementovaných do národní legislativy Chorvatska. Autorka si všímá především sémantických odlišností v překladu a také rozdílů v terminologii, které jsou typické pro legislativu EU a Chorvatska.

Posledním příspěvatelem druhého konferenčního dne byla Elka Petrova (Plovdivská univerzita), jež přednesla referát na téma *The Dominance of Sweet Taste in Emotional Perception: A Cognitive Linguistic Comparison between Bulgarian and English*. Petrova se věnovala kognitivní roli chuti a pojmům s ní spojených. Autorka ukázala dominanci sladké chuti nad čtyřmi ostatními. Těžiště autorčina výstupu však leželo v propojení kognitivních aspektů pojmů spojených s chutí a emocemi, skrze něž člověk uchopuje svoji národní identitu. V plodných diskuzích, které jednotlivé příspěvky vyvolaly, účastníci následně pokračovali na neformálním setkání v Café Montmartre.

Třetí konferenční den byl věnován literárněvědným příspěvkům. Dopolední sekci moderoval Cyril Šolle, odpolední sekci řídil Hanuš Nykl. Sled přednášek byl zahájen Draganou Lišić (Univerzita v Bělehradě), která vystoupila s příspěvkem *Slike brutalnog nasilja, terora, hegemonije i genocida u poemama "Samo ti dete radi svoj posao" Novaka Đukića i "Jama" Ivana Gorana Kovačića*. Ve své komparativní analýze se Lišić zabírá srbskou básní *Jama* (z roku 1944) a chorvatskou básní *Samo ti dete radi svoj posao* (2023). Mezi oběma texty a postoji autorů nachází autorka velký rozdíl – zatímco chorvatská báseň akcentuje téma odpuštění zločinů ze strany chorvatských ustašoviců (činí tak z pozic křesťanské morálky), srbský text naopak volá po pomstě.

Druhým příspěvatelem byla Anastasija Stankjavičene (Vilniuská univerzita). Referát s názvem *On the issue of studying the "Jewish Question" in the legacy of F. M. Dostoevsky: Rhetorical Aspect* zkoumal, jakým způsobem pozdější badatelé a životopisci (Grossman a další) legitimizovali přítomnost antisemitismu v díle Fjodora Dostojevského. Jednotlivé interpretace autorka rozebírala na základě aristotelské klasifikace argumentace (logos, pathos, ethos).

Po krátké přestávce vystoupil se svým referátem *Izučenie poetičeskoj reči v Rossiji 1910-ch godov. Naučnyj i antievropejskij podchod* Giovanni Gorla (Univerzita v Miláně), který představil teorii poetického jazyka ruského formalisty Borise Eichenbauma a Sergeje Bernsteina v kontextu německého přístupu k poetickému jazyku tzv. mladogramatické školy (něm. Ohrenphilologie). Autor poukázal na vědeckou kritiku německého přístupu ze strany ruských vědců.

Dmitry Mazalevsky (Univerzita v Debrecíně) jako další příspěvatelem přednesl referát s názvem *Challenging Linear Narratives: Hypertext Novels by Milorad Pavić and Evgeny Popov as a Means of Disrupting Authorial Hegemony*, ve kterém analyzoval román *Chazar-*

ský slovník (Milorad Pavić) a román *Podlinnaja istorija Zelnjonnych muzykantov*. Mazalevsky ukázal na souvislost mezi odmítnutím tradičního lineárního narativu a rozkladem totalitního politického režimu, svou povahou také lineárního. V referátu autor důkladně představil dvě metody dekonstrukce narativní koherentní formy a nahlížel je v historickém kontextu druhé poloviny osmdesátých let jako symptomy nově se rodících svobod občana v politickém režimu, jež uvedl do souvislosti se svobodou čtenáře románu. Dalším účastníkem konference byla Gala Naseva (Univerzita ve Štýrském Hradci) s příspěvkem *Identity and Belonging in contemporary Macedonian Prose: The Summer You Weren't There*. Naseva na příkladu výše zmíněného románu přiblížila, jakým způsobem je v současné makedonské literatuře a společnosti vnímána queer zkušenost.

Po obědové pauze vystoupil Nemanja Marjanović (Univerzita v Bělehradě) s online referátem *Hegemonija fašizma u pesničkoj zbirci "Evropska noć" Stanislava Vinavera*. Autor představil Vinaverovu metaforu „evropské noci“, kterou interpretoval jako zobrazení hitlerovské temnoty v jejich hlavních symbolických podobách (apokalypsa, dehumanizace atd.). Před přestávkou na odpolední kávu představila Dominika Novotná (Prešovská univerzita) své téma *American man versus rusínsky muž v karpatorusínskej emigrantskej literatúre v USA. Otázky hegemonie a tradicionalizmu*. Novotná zkoumala rusínskou literární produkci v USA a ukázala, jakým způsobem se v ní prosazovala a odrážela hegemonie americké kultury. Zároveň zmapovala vývoj rusínské literatury v USA od konce 19. století až do období po druhé světové válce.

Předposledním předneseným referátem byl *Images of Central Europe in Kazimiera Iłkiewiczówna's works and correspondences*, který představila Monika Ołendzka (Univerzita v Siedlci, Masarykova univerzita v Brně). Referát komplexně zmapoval středoevropskou zkušenost polské spisovatelky na základě analýzy korespondence spisovatelky s různými evropskými osobnostmi. Konferenci uzavřela Kateryna Mukhina (Varšavská univerzita) s tématem *The Role of Prague Publishing Houses in the Creative Activity of Ukrainian Poets of the XIX-XX Centuries*. Autorka ve svém referátu zdůraznila klíčovou roli pražských nakladatelství v kulturním životě ukrajinské emigrace, přičemž kromě technického zázemí, které nakladatelství poskytovala, Mukhina zdůraznila kulturní a politickou funkci nakladatelství.

Závěrem je příhodno zmínit, že Konference mladých slavistů se nadále dynamicky rozvíjí. Kromě přechodu na třídní formát lze s potěšením konstatovat, že se účastní stále více badatelů ze zahraničních univerzit. Lze jen doufat, že následující ročník na tento naváže.

Cyril Šolle – Jan Dubecký

Mezi vítězstvím a katastrofou. Mezinárodní vědecká konference o následcích druhé světové války ve Vratislavi (12. a 13. června 2025).

Téma druhé světové války, respektive jejích následků, nepřestává rezonovat mezi odbornou veřejností ani po uplynutí výročí jejího ukončení v Evropě. Svědčí pro to i mezinárodní vědecká konference s názvem *Między zwycięstwem a katastrofą. Konsekwencje II wojny światowej dla narodów Europy Środkowowschodniej*, kterou ve dnech 12. a 13. června 2025 uspořádalo vratislavské oddělení (Oddział we Wrocławiu) Institutu paměti národa (Instytut Pamięci Narodowej; IPN). Jak její podtitul naznačoval, zaměřila se na oblasti střední a východní Evropy; i proto jednotliví přednášející zastupovali kromě Polska též Česko, Maďarsko a Slovensko. Celkem dvacet šest referátů a dvacet osm aktivních účastníků dosvědčilo, že setkání náleží mezi větší konference – a to přitom další tři avízované příspěvky nakonec nezazněly.

Vědeckou konferenci otevřel Andrzej Olejniczak, který zastupoval tamní pobočku IPN a současně polskou Akademii pozemních vojsk, jež rovněž sídlí ve Vratislavi. Slovo následně předal Kamilu Dworaczko, řediteli vratislavského oddělení IPN, který pozdravil přítomné účastníky setkání.

První tematický blok konference se zaměřil na československo-polské vztahy. V něm se Martin Nekola soustředil na *Česko-polskou exilovou spolupráci během studené války*, jak zněl též název jeho příspěvku. Zdůraznil, že tradice česko-polské spolupráce v exilu, jež začala již za první světové války, pokračovala po roce 1945, respektive 1948, a to prostřednictvím exilových institucí i politických stran. Druhé vystoupení od zástupce Vratislavské univerzity Grzegorze Straucholda *Na jakim terytorium istniała w latach 1939–1945 Rzeczpospolita Polska? Plany utworzenia/realizowania federacji polsko-czechosłowackiej* bylo laděno spíše polemicky. Poukázalo zároveň na sovětský vliv, který – ať už přímo či nepřímo – zásadním způsobem ovlivňoval vzájemné vztahy Československa a Polska. Martin Posch z Historického ústavu Slovenské akademie věd nazval svůj referát *Závěrečná fáze druhej svetovej optikou OSS a SOE – zápas o vplyv v povojnovej strednej Európe*. Pojednal v něm o aktivitách britských a amerických zpravodajských služeb, jejichž zájem o prostor, kam postupovala Rudá armáda, v závěru války narůstal; v činnosti obou agentur však s postupem času získávali převahu Američané nad Brity.

Následující čtyři vystoupení se týkala vybraných regionů a následků represí. *Akty bromadného násilí v poválečném Československu a jejich výzkum: případ masakru karpatských Němců v horních Moštěnicích u Přerova (18.–19. června 1945)* od Pavla Kreisingera z Univerzity Palackého nejen připomněly excesy na německém obyvatelstvu v českých zemích, ale na příkladu masakru na Švédských šancích přinesly i novou faktografii k problematice. Následující příspěvek *Rok 1945 w pamięci zbiorowej ludności rodzimej Górnośląska a fenomen tzw. Tragedii Górnośląskiej* od Sebastiana Rosenbauma z katovické pobočky IPN upřel pozornost k Hornímu Slezsku, jmenovitě k tomu, jak místní obyvatelstvo vzpomínalo na rok 1945; klíčové aspekty v jeho kolektivní paměti představovaly příchod Rudé armády a násilí, ničení a zabavování majetku, kterého se dopouštěla. Aleš Binar z Univerzity obrany ve svém referátu *Hlučínsko mezi Československem, Německem a Polskem. Následky*

druhé světové války na příkladu jednoho regionu rozebral události, jež proběhly v roce 1945. Zdůraznil přitom, že Hlučínsko se dostalo do soukolí tří různých konfliktů, přičemž každý měl svou vlastní genezi a rozsah, z čehož vyplynuly i odlišné následky; kromě druhé světové války, obzvláště pak války mezi Německem a Sovětským svazem, region zasáhl československo-německý a československo-polský spor. Závěrečný příspěvek od Jacka Cieleckého z IPN ve Vratislavi se vztahoval k osudům Estonců. Jak již název napověděl – *Exodus from Estonia 1944 and its Consequences. Transit Camps in the German Third Reich and Post-War Camps for DPs* – soustředil se na ty z nich, kteří koncem války utekli před blížící se Rudou armádou a svou pouť zakončili na území Německa.

Na toto téma navázal i odpolední blok, jenž se zaměřil na osudy civilního obyvatelstva a vojáků po druhé světové válce. Otevřel jej příspěvek Andrzeje Olejniczaka *Wracać czy nie? Żołnierze Polskich Sił Zbrojnych na Zachodzie w powojennej rzeczywistości*. Onu otázku, kterou si kladli příslušníci polského exilového vojska, totiž zda se vrátit do své vlasti, či nikoliv, asi polovina z nich vyřešila tím, že se nakonec rozhodla pro návrat domů. Ostatní zůstali věrni svému přesvědčení, ale za cenu toho, že se jen obtížně integrovali do západních společností a prostředky k obživě hledali často ve vojenské službě a nezdídku ve vzdálených zemích (Austrálie či Pákistán). Maďarským reáliím se věnoval referát *Diplomatické rokovania medzi Československom a Maďarskom o výmene obyvateľstva 1945–1948 a vplyv maďarského politika Mihály Károlyiho na nie* Istvána Janka z budapešťského Institutu historických a archivních věd „VERITAS“. V něm prozkoumal vliv Mihály Karolyiho na jednání o řešení národnostních otázek mezi Maďarskem a Československem; podtrhl nicméně, že navzdory jeho iniciativě i osobnímu setkání s Edvardem Benešem nedokázal prosadit realizaci svých záměrů. Na Olejniczakův příspěvek navázal Jerzy Kirszak z vratislavského IPN. Zaměřil se totiž na příslušníky samostatné brigády karpatských střelců, jmenovitě na ty, kteří našli nový domov v Tasmanii; koneckonců jeho přednáška byla nazvána *Od szczurów Tobruku po diabły tasmańskie. Losy grupy żołnierzy SBSK po zakończeniu II wojny światowej*.

Závěrečný blok prvního dne hostil pět přednášejících. Attila Simon z Univerzity J. Selyeho v Komárně se znovu vrátil k záležitosti československo-maďarských vztahů. V referátu *Situácia maďarského obyvateľstva v Československu po skončení druhej svetovej vojny* ozřejmil osudy Maďarů v Československou. Z řady aspektů zdůraznil, že československá správa přistupovala k maďarské menšině, oproti Rudé armádě, zcela nekompromisně, že konec války pro ni znamenal období strachu a nejistoty a že její faktické vyřazení z veřejného života výrazným způsobem usnadnilo glajchšaltaci Československa po únoru 1948. Protože konec války byl současně začátkem formování jejího narativu, nesl příspěvek Przemysław Benkena z IPN ve Štětíně název *Promowanie sowieckiej wizji historii po 1945 r. w świetle rozmów prowadzonych przez polskich attaché wojskowych z przedstawicielami dyplomatycznymi innych państw*. V něm na několika příkladech prokázal, s jakou rychlostí se začal šířit sovětský výklad o druhé světové válce. Dvojice Adam Zítek z Národního archivu a Dariusz Dąbrowski z vratislavského IPN přednesli společně referát *Na straży Żelaznej kurtyny. Współpraca czechosłowackich i polskich służeb bezpieczeństwa przeciwko siatkom polskiego podziemia na terenach Czechosłowacji 1945–1960*. Ten představoval nárys problematiky spolupráce československé a polské zpravodajské služby vůči příslušníkům polského

protikomunistického odboje, jmenovitě kurýrům, kteří zajišťovali spojení mezi Polskem a zahraničím. Poslední vystoupení dne – *Między rywalizacją a współpracą: kwestia niemiecka w stosunkach polsko-czechosłowackich w latach 1945–1948* – náleželo Mateuszi Gniazdowskiemu, zástupci Varšavské univerzity a bývalému velvyslanci Polska v Praze. V něm na úvod zdůraznil odlišnou situaci, v níž se po válce nacházelo Československo a Polsko, ale současně jejich obdobný vztah k Německu a Němcům a ve svém důsledku i k Sovětskému svazu; oba státy se totiž postupně dostaly do postavení jeho satelitů, což dosvědčuje i způsob vyřešení československo-polského územního sporu.

Druhý den konference otevřel blok, v němž měli převahu čeští historici a česká témata. První dva příspěvky přednesli zaměstnanci oddělení válečných hrobů a pietních míst Ministerstva obrany ČR. Pavel Kugler, vedoucí oddělení, ve svém vystoupení *Pěče o válečné hroby a pietní místa* jednak představil odbor jako takový a jeho aktivity, jednak se věnoval českým hrobům a místům paměti, které se nachází na území dnešního Polska. Na něj navázal Adam Hájek, jenž v příspěvku *Mass Graves at the Ďáblice Cemetery in Prague as the Final Resting Place of Victims of Two Totalitarian Regimes* upřel pozornost obecnstva k pražskému hřbitovu v Ďáblicích, jmenovitě k jeho šachtovým hrobům. V kontextu s praxí pohřbívání vybraných kategorií osob rozporoval některé zažité představy o místě posledního odpočinku a způsobu pohřbívání příslušníků druhého československého odboje i obětí komunistické represe. Do polských realii se vrátila Beata Kozaczyńska z Univerzity v Siedlících. Zaměřila se na děti, které byly zavražděny během druhé světové války, a na poválečné pokusy o zjištění jejich osudů, a to na příkladu regionu v jihovýchodním Polsku; emotivnost problematiky podtrhl již název referátu, totiž *Na imię było mu Józef... O poszukiwaniach dzieci polskich zaginionych w wyniku akcji wysiedleńczo-kolonizacyjnej na Zamojszczyźnie w czasie II wojny światowej*. Vystoupení Michala Raka z Československé obce legionářské mělo již tematicky odlišný charakter, neboť se netýkalo represí. Název *Československá obec legionářská a odkaz válečných veteránů* definoval i jeho obsah, neboť načrtl, jak se vyvíjela a proměňovala legionářská obec od okamžiku jejího vzniku až po současnost.

Byl-li první blok přednostně český, v tom následujícím měla převahu slovenská témata. V něm se nejdříve ujal slova Michal Schvarc z Historického ústavu Slovenské akademie věd. Referát „*Ich habe die nationalsozialistische Weltanschauung in der Zeit des selbständigen Staates vertreten.*“ *Povoynové osudy vedúcich predstaviteľov nemeckej menšiny na Slovensku* se věnoval osobám, které za druhé světové války zastupovali německou menšinu; obzvláštní pozornost přitom náležela Karlu Hauskrechtovi, blízkému spolupracovníku Franze Karmasina. O Slovensku, byť nikoliv výhradně, hovořil rovněž Mariusz Fornagiel z Jagellonské univerzity. V příspěvku *Rusini/Lemkowie wobec zmian gospodarczo-społecznych w Polsce i na Słowacji* probral nejdříve dvojaký postoj Rusínů a Lemků ve vztahu k vlastní a ukrajinské identitě a následně jejich poválečné osudy s důrazem na to, jakým způsobem se většina z nich stala občany Sovětského svazu. *Od Rusi Podkarpackiej do Ukrainy Zakarpaciej: dyplomatyczna porażka Edvarda Beneša* byl název i téma vystoupení Dušana Segeše z Historického ústavu Slovenské akademie věd. Způsob, jakým Československo ztratilo Podkarpatskou Rus, totiž vyložil jako jeden ze zásadních neúspěchů československého prezidenta, z části způsobený jeho nekritickou důvěrou v sovětského vůdce. Poslední referát

bloku – *Wyzwolenie czy początek zniewolenia? Obraz końca II wojny światowej w sowieckich i rosyjskich podręcznikach historii* – zcela změnil zaměření. V něm Marie Žukowska z Białostocké univerzity shrnula, jakým vývojem prošla sovětská a ruská interpretace druhé světové války, a to na příkladu školních učebnic dějepisu. Jestliže, jak uvedla, se v nich od poloviny 80. let objevovala do té doby nepřipustná témata, po roce 2007 lze opět spatřovat návrat k poválečnému diskursu o „bratrské pomoci“ středo- a východoevropským národům.

Rovněž závěrečný blok konference přinesl několik různých pohledů. Příspěvek Ondreje Podolce z bratislavského Ústavu paměti národa nazvaný *Transformácie povojnového Slovenska – (geo)politika, štát, právo a represie* obsáhl širokou problematiku vývoje na Slovensku po roce 1945. Soustředil se přitom na politický vývoj, a to s důrazem na několik klíčových témat, především na platnost dekretů prezidenta republiky, politiku komunistické strany a na postoj správních orgánů vůči únosům obyvatelstva sovětskou tajnou policií. Dvojice Daniel Koreš a Paweł Piotrowski, kteří zastupovali Historické muzeum v Lubinu, se zaměřili na *Demontaże sowieckie na terenie Polski w 1945 r. Studium przypadku*. Jak ale zněl avizovaný název v původním programu, tedy *Zorganizowana grabież?*, z výkladu bylo patrné, že cílem Sovětů bylo vyvést z Dolního Slezska co největší množství technického zařízení, často bez ohledu na jeho upotřebitelnost či ekonomickou hodnotu. To dosvědčují i řada případů, kdy odvezené stroje byly vráceny zpět. Předposlední příspěvek „*Mamy więc ich u siebie... na odzyskanym Dolnym Śląsku.*” *Repatriacja Polaków z Jugosławii po II wojnie światowej* od Grzegorza Sokołowského z Arcidiecézního archivu ve Vratislavi ještě jednou otevřel otázku poválečných migrací. U aspektů, které doprovázely příchod Poláků z Jugoslávie, zdůraznil jejich obavy z poválečného vývoje na Balkáně i skutečnost, že ač žili v cizině, zachovávali si jak polský jazyk, tak znalost polské kultury, a to na velmi vysoké úrovni. Závěrečný referát *Port Szczecin i Odra w latach 1945–1947* byl z velké části laděn emotivně. Marek Zawadka z Historického muzea v Lubinu se v něm zamýšlel nad říční dopravou po Odře, u níž upozornil, že měla zpočátku fakticky exteritoriální charakter, neboť byla využívána přednostně Sověty, a prosadit její dopravní využití po celém toku se obnovenému polskému státu podařilo až na jaře 1946.

Celá konference je zájemcům k dispozici na webovém portálu YouTube, jmenovitě na kanálu IPN Wrocław, a to v několika videích po jednotlivých konferenčních blocích (dostupné na odkazu <https://www.youtube.com/@ipnwrocaw>). Vydání sborníku z konference se plánuje na rok 2026.

Aleš Binar.¹

1 Text je jedním z výsledků plnění cíle dlouhodobého záměru rozvoje organizace „Zdroje vojenských tradic Armády České republiky“.

Sedmý ročník konference Studentské dialogy o východní Evropě (Brno – Olomouc – Praha)

Ve čtvrtek 30. října 2025 se na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy v Praze uskutečnila již sedmá konference *Studentské dialogy o východní Evropě (Brno – Olomouc – Praha)*, spolupořádaná třemi slavistickými pracovišti – Ústavem slavistiky Filozofické fakulty Masarykovy univerzity (FF MU), Katedrou slavistiky Filozofické fakulty Univerzity Palackého (FF UP) a Ústavem východoevropských studií Filozofické fakulty Univerzity Karlovy (FF UK). Jednodenní vědecké setkání, které se za uplynulé roky stalo pevnou součástí podzimního konferenčního programu, nabízí perspektivním absolventům a studentům vyšších ročníků magisterského a doktorského studia prostor pro prezentaci vlastního bádání a vzájemnou diskuzi. Témata referátů odrážejí pestrý škálu dílčích vědeckých disciplín (jazykověda, literární věda, kulturologie, historie), na něž se orientují studijní programy participujících akademických center. Podle konferenčních pravidel může s vlastním referátem vystoupit maximálně pět aktivních účastníků z každé instituce na základě předběžného interního výběrového řízení. První setkání se odehrálo 18. října 2019 na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy, následoval ročník realizovaný 14. října 2020 online formou. Další čtyři konference mohly proběhnout opět prezenčně – 14. října 2021 a 14. listopadu 2024 na půdě FF UP, 20. října 2022 na FF UK a 16. listopadu 2023 na FF MU.

Organizace sedmého ročníku *Studentských dialogů o východní Evropě* se ujal Marek Příhoda z Ústavu východoevropských studií FF UK. Přípravu konference na dalších dvou partnerských pracovištích zajistili Jiří Gazda (FF MU) a René Andrejs (FF UP). Celkem deset prezentovaných referátů bylo rozděleno do dvou základních tematických sekcí – literární a kulturně-historické a jazykové, pracovními jazyky se staly čeština a ruština. K účastníkům se obrátil ředitel hostitelského Ústavu východoevropských studií FF UK Markus Giger, dále Jiří Gazda z Ústavu slavistiky FF MU a René Andrejs, zástupce vedoucí katedry a vedoucí sekce rusistiky Katedry slavistiky FF UP.

V rámci úvodní literární a kulturně-historické sekce jako první vystoupila Anastasiia Arefeva z Masarykovy univerzity s příspěvkem *Elementy volšebnoj skazki v proizvedenijach postapokaliptičeskogo žanra*, věnovaným prvkům pohádky, jež jsou přítomné v dílech postapokalyptického žánru. Referující s využitím přístupu ruského jazykovědce a folkloristy Vladimira Proppa (1895–1970) zmapovala narativní strukturu, funkci postav a chronotopní rysy z hlediska jejich souladu s modelem pohádky. Na příkladu románů *Pandemie* (Vongozero, 2011) ruské spisovatelky a překladatelky Jany Vagnerové (*1973) a *Noc* (Noč, 2018) běloruského spisovatele a novináře Viktora Marcinioviče (*1977) demonstrovala, že postapokalyptická fikce často reprodukuje a reinterpretuje model pohádky a zároveň jej přizpůsobuje danému žánru.

Oksana Kopyshchyk a Xenie Sedláková (Univerzita Palackého) se v referátu *Literatura v čase války: Proměny ukrajinského knižního trhu po roce 2022* dotkly současné situace na ukrajinském knižním trhu po zahájení ruské agrese v únoru roku 2022. Soustředily se na dopady války na vydavatelský sektor, proměnu čtenářských preferencí i otázku jazykové identity v literární produkci. Konstatovaly výrazný ústup ruskojazyčné literatury a naopak

růst počtu nově vznikajících ukrajinsky psaných textů i zvýšený zájem o reedice kanonických autorů ukrajinské literatury. Prezentované téma zasadily do širšího kulturně-politického kontextu a ukázaly, jak se literatura stává prostředkem symbolického odporu i nástrojem posilování národní identity v krizové době.

Následující jazykovědnou sekci otevřel příspěvek Vojtěcha Adama z Masarykovy univerzity *Právní jazyk a právní terminologie v ruštině a češtině: srovnání a charakteristika*. Referující prostřednictvím analýzy legislativních textů a právní terminologie upozornil na rozdíly v pojmenování vybraných jevů a zaměřil se na hlavní odlišnosti všeobecného charakteru mezi češtinou a ruštinou. Současně nabídl hypotézu o tom, co může být příčinou daných rozdílů.

Polina Mikhalkova z Univerzity Karlovy si v příspěvku *Memy kak část sovremennoj russkoj frazeologii* položila otázku, zda lze memy, jež se staly nedílným projevem každodenní komunikace, považovat za novou formu frazeologických jednotek. Zmínila příznaky, kterými se memy mohou podobat frazeologickým jednotkám (rozpoznatelná struktura, schopnost reprodukce, přítomnost jasně vyjádřeného významu, vazba na kulturní kontext). Poukázala rovněž na vzájemné odlišnosti, především pomíjivost memů a jejich spojení se specifickým mediálním prostředím. Navrhla považovat memy za součást vyvíjejícího se jazykového systému, který odráží současnou realitu a formy komunikace, a pohlížet na ně nejen jako na prvek internetové kultury, ale také jako na možný zdroj pro studium živé, měnící se řeči.

Anna Caldrová z Masarykovy univerzity se ve svém referátu *Od ilustrace k manipulaci: funkční typologie ruských reálií v současné publicistice* věnovala funkční typologii ruských reálií na základě korpusových dat a soustředila se na jejich funkci a srozumitelnost. Konstatovala, že ruské reálie představují specifickou vrstvu slovní zásoby, která v současné české publicistice plní rozmanité komunikační funkce – ilustruje cizí realitu, funguje jako komprimované odkazy na širší kulturní kontext a stává se nástrojem nadsázky, ironie, karikatury, ale i jazykové manipulace.

Tereza Poledníková (Masarykova univerzita) se zabývala jazykovými posuny a transformací v ruské lokalizaci textové složky videohry *Last Train Home* z dílny brněnského studia Ashborne Games s tématem návratu československých legionářů v období ruské občanské války (*Putování legionářů i slov: jazykové posuny a proměny v počítačové hře „Last Train Home“ způsobené překladem přes třetí jazyk*). Uživatel v ní zaujímá roli velitele obrněného vlaku, zajišťuje vedení jednotky, správu omezených zdrojů i udržení morálky v extrémních klimatických podmínkách ruské zimy. Narativní a atmosférická rovina hry je úzce provázána s historickým kontextem. Vzhledem k tomu, že v herním průmyslu funguje angličtina jako lingua franca, nevznikla ruská lokalizace z jazykové verze české, ale právě anglické. Příspěvek s oporou na konkrétní příklady z ruského videoherního textu a jejich srovnání s českou verzí otevřel otázku jazykových posunů, k nimž dochází při překladu přes třetí jazyk.

Druhý jazykovědný blok zahájila Olha Cherevyk (Masarykova univerzita), jež se zaměřila na proměnu užívání teritoriálních dialektů ukrajinského jazyka z funkční perspektivy a na nářeční zdroje, které tento jev názorně ilustrují a mohou nalézt uplatnění ve vzdělávacím procesu (*Teritoriální dialekty ukrajinského jazyka z funkční perspektivy. Vybrané*

příklady praktického využití autentických nářečních materiálů v praxi). Své poznatky doložila konkrétními příklady praktického využití autentických jazykových materiálů odrážejících nářeční různorodost ve výuce ukrajinštiny.

Anastasia Padukova z Univerzity Karlovy se ve svém příspěvku *Jazyková charakteristika rané slavenosrbštiny na příkladu slabikáře Zaharije Orfelina (1767)* soustředila na pojem slavenosrbština a na jazykovou analýzu vybraných kapitol ze slabikáře *Pervoje učenije choťoščym učitisja knig pismeny slavenskimi, nazývajemoje Bukvar* srbského polyhistora Zaharije Orfelina (1726–1785). Jejím cílem bylo potvrdit hypotézu, že jazyk zkoumaného textu již vykazuje znaky slavenosrbštiny. Na základě vlastní analýzy došla k závěru, že Orfelinův slabikář lze považovat za důležitý pramen dokumentující ranou fázi tohoto smíšeného jazykového útvaru. Zvláštní pozornost věnovala lexikálním, morfologickým, syntaktickým a pravopisným rysům uvedeného spisu, v němž byly nalezeny typické znaky slavenosrbštiny – mísení církevní slovanštiny ruské redakce, soudobé ruštiny, lidové srbštiny a některých neslovanských prvků. Rovněž se dotkla fenoménu diglosie a jazykových kontaktů v kulturně specifickém prostředí Vojvodiny v 18. století.

Kamala Rahimova (Univerzita Karlova) posluchačům přiblížila pozoruhodný jazykový fenomén ázerbájdžansko-ruského bilingvismu v Ázerbájdžánu, který vznikl v důsledku dvousetletého kontaktu mezi ruštinou a ázerbájdžánštinou (*Vlijanije azerbajdžanskogo jazyka na russkiju reč v Azerbajdžaně v postsovetskij period*). Podle referující patří mezi jeho hlavní rysy lexikální, gramatické, fonetické a syntaktické výpůjčky, stejně jako přepínání jazykových kódů. Lexikální výpůjčky z ázerbájdžánského jazyka se již dlouho staly nedílnou součástí řeči ruskojazyčných obyvatel. Vliv ázerbájdžánštiny se odráží i v gramatických a syntaktických rysech jimi používaného jazyka. Rusky mluvící obyvatelé Ázerbájdžánu často sahají ke konstrukcím a tvarům převzatým z ázerbájdžánštiny, což vede ke kalkování a změnám ve větné struktuře.

Aksana Schillová z Univerzity Karlovy se v příspěvku *Adverbiálně-prepozicionální spojení s místním významem v češtině, slovenštině, ruštině a běloruštině (kontrastivní výzkum na základě srovnatelných webových korpusů Aranea)* zabývala problematikou korpusového výzkumu vybraného typu gramatických konstrukcí, které se paralelně vyskytují v různých slovanských jazycích, a to konkrétně ve dvojici západoslovanských jazyků (čeština a slovenština) a východoslovanských jazyků (ruština a běloruština). Pozornost věnovala spojení příslovcí místa a předložkových vazeb s místním významem, jež vede k vytváření ustálených syntagmatických celků. V odborné literatuře se tyto konstrukce zmiňují jen sporadicky a vykládají se nejednotně buď jako sekundární předložky, nebo jako případy realizace valence u adverbii, eventuálně i jako případy zmnožených syntaktických pozic.

Zásahu na úspěšném sedmém ročníku *Studentských dialogů o východní Evropě* mají především sami referenti, kteří prezentovali bez výjimky velmi kvalitní příspěvky vycházející z jejich dlouhodobého a intenzivního odborného zájmu. K pozitivnímu dojmu z proběhlého sympozia nepochybně přispělo zapojení vyučujících do diskuzí i početná účast studentů hostitelského pracoviště. Bohatý pracovní program uzavřelo již tradiční neformální setkání účastníků a organizátorů, které naplňuje další důležitou misi studentské konference, kterou je navázání a prohloubení osobních kontaktů.

Studentské dialogy o východní Evropě původně vznikly v rámci projektu strategické spolupráce klíčových slavistických vysokoškolských center v České republice. Meziuniverzitní charakter dává možnost hledat styčné body, společná témata a směry pro další spolupráci brněnské, olomoucké a pražské slavistiky. O vitalitě konferenčního projektu v neposlední řadě svědčí fakt, že přečkal období covidové pandemie, kdy se musel dočasně přesunout do virtuálního prostoru. Jeho celkovou podobu neovlivnily ani bouřlivé a v mnohém tragické události ve východní Evropě posledních let.

Studentská konference roku 2025 se odehrála v kontextu zásadní reformy doktorského studia a předpokládaných koncepčních změn pregraduálních studijních programů. Můžeme věřit, že se případné následné ročníky *Studentských dialogů o východní Evropě* i další vzájemné projekty stanou nejen součástí a odrazem těchto procesů, ale přispějí do obecné debaty o místě a směřování slavistických oborů v rychle se měnícím světě. Z konzultací mezi zástupci participujících institucí vyplynulo, že se v roce 2026 můžeme těšit již na osmý ročník, který tentokrát bude hostit brněnská Filozofická fakulta Masarykovy univerzity.

Marek Příhoda

SEZNAM AUTORŮ / CONTRIBUTORS

Giorgi Batsikadze, Ph. D.

Department of History, Archaeology and Ethnology,
Batumi Shota Rustaveli State University,
N35 Rustaveli st., Batumi, Georgia
giorgibatsikadze21@gmail.com

prof. Viktor Matviyenko, Ph. D.

Institute of International Relations
Taras Shevchenko National University of Kyiv
Yurii Illenko Street, 36/1, 04119, Kyiv, Ukraine
viktor_matvienko@knu.ua

prof. Andriy Kudriachenko

Institute of World History of the National Academy of Sciences of Ukraine,
Volodymyrska, 54, 01601, Kyiv, Ukraine
Kudani@nas.gov.ua

Mgr. Radomyr Mokryk, Ph.D.

Department of Theory and History of Culture, Faculty of Philosophy,
Ivan Franko National University of Lviv,
Bul. Univerzitetska1, 79 000 Lviv, Ukraine
rmokryk@gmail.com

prof. Ihor Sribnyak

Faculty of History and Philosophy, Borys Grinchenko Kyiv Metropolitan University,
Kyiv, Ukraine
18/2 Bulvarno-Kudriavska Str, 04053, Kyiv, Ukraine,
i.sribniak@kubg.edu.ua

Dr hab. Wiktoria Kudela-Świątek, prof. UKEN
Institute of History and Archival Studies
University of the National Educational Commission, Cracow, Poland
Podchorążych 2, 30-084 Kraków, Poland
wiktoria.kudelaswiatek@gmail.com

prof. Natalia Yakovenko
Institute of International Relations
Taras Shevchenko National University of Kyiv
Yurii Illenko Street, 36/1, 04119, Kyiv, Ukraine
zalizaledi@ukr.net

SLOVANSKÝ PŘEHLED | *SLAVONIC REVIEW*

Journal for the History of Central, Eastern and Southeastern Europe

Vydává Historický ústav AV ČR, v. v. i. / Published by the Institute of History of AS CR, v. v. i.

Časopis vychází dvakrát ročně / The journal is published twice a year

Adresa / Address: Prosecká 76, 190 00 Praha 9 – Nový Prosek

Tel.: +420 532 290 509; E-mail: slovanskyprehled@hiu.cas.cz

<http://www.hiu.cas.cz/cs/nakladatelstvi/periodika/slovansky-prehled.ep/>

<http://www.hiu.cas.cz/en/institute-of-history-publishing/journals-and-periodicals/slavonic-review.ep/>

Pokyny pro autory / Submission Guidelines for Authors:

<http://www.hiu.cas.cz/nakladatelstvi/periodika/slovansky-prehled.ep>

https://www.hiu.cas.cz/user_uploads/vydavatelska_cinnost/periodika/slovansky_prehled/sp_periodikum/guidelines_for_the_authors_sp_2024.pdf

ISSN: 0037-6922 (Print)

2788-3248 (On-line)

Slovanský přehled, ročník 111.

Distribuci předplatitelům zajišťuje jménem vydavatele společnost SEND Předplatné spol. s r. o.

Předplatné lze objednat prostřednictvím webového formuláře <https://send.cz/casopis/10534/slovansky-prehled>,

telefonicky na číslech 225 985 225 a 777 333 370, emailem na adrese send@send.cz,

písemně na adrese SEND Předplatné, Ve Žlábku 1800/77, 193 0 Praha 9.

Objednávky přijímá též:

Suweco CZ, s. r. o. (www.suweco.cz)

Kosmas, s. r. o. (www.kosmas.cz)

Jednotlivá čísla je možné koupit též

v Knihkupectví Academia nebo přímo

v Historickém ústavu AV ČR, v. v. i.,

Prosecká 76, 190 00 Praha 9,

tel. +420 225 443 233

e-mail: eshop@hiu.cas.cz

Výrobu zajišťuje tiskárna

SERIFA, s. r. o., Drtinova 557/10, 150 00 Praha 5

SCOPUS (<https://www.scopus.com/sourceid/21000>)

ERIH PLUS (<https://dbh.nsd.uib.no/publiseringskanaler/erihplus/periodical/info.action?id=481689>)

H-Soz-Kult (<https://www.hsozkult.de/journals/id/zeitschriften-747>)

Recenzio.net (<https://www.recenzio.net/rezensionen/zeitschriften/slovansky-prehled/slovansky-prehled>)

CEJSH (<http://cejsh.icm.edu.pl/cejsh/element/bwmeta1.element.3111a42d-c41b-3f03-8867-b741b7917dba>)

EBSCO (<https://www.ebscohost.com/titleLists/30h-coverage.htm>)

FACEBOOK (<https://www.facebook.com/slovanskyprehled/>)

Academia.edu (<http://independent.academia.edu/Slovanskyprehled>)

ISSN 0037-6922

9770037692004